

СПОМИНКИ І ОЧЕКОВАННЯ

Сполок русиньських писателів Словенська
Пряшів 2013

Миколай Ксеняк

Споминки і очекования

Одповідна і языкова редакторка: ПгДр. Кветослава Копорова, ПгД.

Технічний редактор, графічна управа: Мгр. Томаш Лічак

Выдаватель: Сполок русиньских писателїв Словеньска

Реалізоване з фінанчнов помочов Уряду влады СР – програм
Културы народностных меншын 2013.

Публікація підпорена творивым штіпендіом од Літературного
фонду СР.

Тоту публікацію ани ей части не мож репродуковати без поволїня
властника авторьских прав.

Перше выдання

Mikuláš Kseňák

Spomienky a očakávania

Zodpovedná a jazyková redaktorka: PhDr. Kvetoslava Koporová, PhD.

Technický redaktor, grafická úprava: Mgr. Tomáš Ličák

Vydavateľ: Spolok rusínskych spisovateľov Slovenska

Realizované s finančnou podporou Úradu vlády SR – programu Kultúra
národnostných menšín 2013.

Publikácia je podporená tvorivým štípendiom Literárneho fondu SR.

Túto publikáciu ани jej části nie je možné reprodukoваť без povolenia
majiteľa autorských práv.

Prvé vydanie

ВСТУП

Чом, згужваний мій животе, нутиш ня споминати? Я іщі не мам волю ся навертати до років, котры непозоровано одлетіли, не мам час обновлёвати однешене водов, будити уснуте, не мам дость сил выкоплёвати зароснуте, або багном замулене.

*Рокы молоденькы
Міцны крыла мали,
Фрышко одлетіли
І ся не вертали.*

Нач на споминаня марнити сили? Хто днесь минулость потребує? Но і наперек мойї неохотї, мусив єм взяти перо і зачати шкрябати. О собі, о тім, што было.

*Подарило ся мі
Страчений ключ найти
Од родного дому.*

*Быв в темній коморї,
Лежав в старій торбі
Не хыбив нікому.*

*Там оброснув мохом,
Припадає порохом,
З патінов ся здружив.*

*Кідь єм го там нашов
Він ся гнедь вынашов,
В тім моментї ожив.*

*Ни ся не радовав,
Ани не бановав
Лем очами кліпкав...*

*До дірки на дверцях
Забытой шуфладкы
Єм го фрышко штуриув.*

*Отварям шуфладку,
Руки не слухають
Ці єм ся не змылив?*

*В тім моменті штось вам
одтам вылетіло,
Усміхло ся міло,
На плечі мі сіло.*

*Были то споминкы,
Котры я до книжкы
Намагаво глядав
І предовго вагав...*

*Было вирішене: буду писати. Но не о вшыткім,
лем о дачім, што, може, мать визнаю і дакому
поможе спознати веце з минулого. Ні, не буде
тодоконалый образ одлетілого. І принайліпшій
волі выйде з моёй намагы лем фрагмент з ёго
великості, з ёго богатства фарєб і одтінків,
дій і періпетій. Ні, не доказав бы-м оживити
повну ріку живота, але черепкы минулости
істо найду, вычіщу і попробую поскладати
так, жебы назначіли холем контуры живота,
котрый вода однесла. Якый був, хто крутив
ёго колесо, хто приправлєвав і мішав фарбы,
чія рука тримала щетець і чія го тягала по*

полотні.... Черепкы гей, то попробую. Но і так...

Вітрику з убочі,
Пискаш мі до кроку
Так міцно, сердечно,
Же мам слызу в оку.

Хтоже ті, вітрику,
З вербового прута
Таку голосисту
Піщалку выстругає?

А нелем выстругає,
Навчів тя ай грати,
Мої дїтьскы роки
Учів споминати?

Дякую, вітрику,
Дякую, піщалко,
Ваше привітаня
В серці мі остало.

XXX

Споминкы далеки,
Гев ся навертайте
І дїтиньскы стежки
Про ня поглядайте.

Поглядайте дражки,
Хоць суть зароснены¹,
Обновте мі силы,

Хоць сурь вытраплены.

*Кідь колос дозривать,
Газда косу клепле...
Стежочки далеки,
Вы мі поможете.*

*Бо, може, колоскы
Будуть хліба повны,
А мої спомины
Будуть пожегнаны.*

*Бодай бы так было
Про радость дакому,
Про радость Камюнці
І про славу Богу.*

*Та берь, руко, перо
І пиш миле слово,
Пиш го терпезливо,
Жебы... дозрив колос.*

ЧАРОВНЕ ДІТИНСТВО

Не оповажу ся гадати, ці моє народжіня в децембрї было щастне, бо єм пришов ку трирочному і дварочному братови. А ку тому в зимі, до морозу, кідь требало зо стодолы солому носити, сїчку рїзати, сїно скубсти. Мама не могли собі доволити по породї лежати, бо хто братів накормить, в корытку або в шафлику їх выкупле, до пеца запалить, обїд уварить, опере... А ґазда, як порядный хлоп, мусить і до корчмы зайти, пополітізовати. Кідь мама як-так силы позбєрала, нянє на плєчі крошню двигли і гыбай го до свїта корунки заробити, а ты, жєно, ся усилуй: варь, коровы і свиню корм, воду з потока нось, коровы дой, одїня перь, катлї², о дїткы ся старай, лїч їх...

Вшытко знам собі представити, лєм єдно мї до головы ся не мїстить: як мама тото вшытко могла стигати, як собі тоты повинности розложила, де тїлько сил брала, а коли оддыховала? Тадь то і на штири особы велє! Што, мамко, вас повзбуджовало, што вам богатырьскы силы додавало? А вы, окрем спомянутых робот, і лєн чесали, пряли, на кроснах ткали, хлїб пекли, масло колотили... Як сьє то вшытко доказали? Нї, не знам собі то ани представити. Зато похыбую, же єм ся в щастнім мїсяцю народив. Але выгоду єм мав: по Осифови і Юрови єм мав выскушану колыску, молочка єм мав дость, бо братя были одставєны, і в пєлюшках єм мав предность. Видите, нїч мї не хыбило. Радость жыти. Тото спомянутє істо єм пережыв, бо о пару років мї старшы братовє вытыкали: подля

них на їх учет ем кралёвскы жыв. А дашто з того ем собі додумав...

Но іншый погляд мам на себе, одколи ся сам на дашто памятам. Ту ся не дам обаламутити. Ку таким першым моім вызнамным скуткам належить і такый:

Было то кінцём апріля, або на зачатку мая. Мама несла в кошику гусята, гаґотяча гуска ішла попри ній.

- *Миколайку, возь собі од щіны палічку і подь зо мною.*

Перешли сьме двір, вышли на загороду, де мама высыпала гусята.

– *Вартый! Най їх ворона не вкраде. Розумиш?*

Я потвердив, же є мі вшытко ясне.

Тогды ем підріс і о метер: стражив ем цілый маєток! Я був зодповідный за вшытко. Зато ем ся опер о дость грубу паліцю і позоровав ем цілый світ, а главно небо над Юрицовыма грущанками і над Афтаназовов стодолов. Моёму острому зраку не ушла ани муха, ани мотыль, не то іщі велика ворона.

– *Чом ту, хлопче, так стоїш?* – росторгнув моє позорованя мягкый голос нанашкы Юрицовой.

– *З тебе, хлопе, буде сполягливый врташ,* – одповідала нанашка і такой крачала ку стодолі. Мене тота похвала потішыла і іщі міцніше ем стиснув паліцю. Тогды ем не був за страшка. Ні. Быв ем врташом!

Далша пригода з гусятами ня утвердила в узнаваню самого себе. Утвердила і назлостила.

На тото ся тыж добрі памятам. Гусята підросли і я їх ішов першыраз сам пасти. Мама мі до хусточки завила мериндю, обв'язала мі ей около дріку, брат мі дав до рук батіг з параднов кытайков.

– *Не пусть їх до зерна. Є дость травы на паствіску,* – наказала мама.

– *Інакше ті їх гайтоле³ займут,* – страшив ня брат Осиф.

Я з істотов гнав кырдель поперед Юрицу, Кочанду, дале Івановов уліцёв, поперед Мытникову шмытню, загнув ем їх доправа коло Циганів аж за Бутелёву стодолу на паствіско. То было дашто! Тадь то было може аж штиристо метрів з нашого двора! Кілько світа перейти, а не поблудити. То каждый не докаже! А наша стодола была лем тридцять кроків од паствіска. Але ем нашу стодолу обышов і тоту далечінь здолав сам! Босый. Гускы были голодны і такой ся зачали пасти.

Лем стара пару раз пробовала на Йозефкову ролю на зерно ся дістати. Мій батіг ей поучів. Ани ем не збачів, а уж ся при мі обявило Циганча.

Лем в кошульці. Од дріку долов было цалком голе. Міджі ногами му ніч не вісіло. Смарканя, - подумав ем сі.

– *Пасеш?* – озвало ся пелехате.

– *Пасу.*

– *Я ті поможу.*

– *Выстачу сі сам.*

– *А што маш на мериндю?*

– *Хліб, брынду і цибулю.*

– *А маш такый ножык?* – отворило жменю. На ній было Сараєво.

– *Мам. Няё нам з дрытарькы принесли.*

- *Але мый острішый.*
  - *Як то знаш?*
  - *Докажу ті. Розбаль мериндю і спрыбыѐме.*
- Розвязав ѐм хусточку. Мала пелеханя уж ғылґала слины.
- *Зачну я, – і одрїзав ѐм з хлїба. – Ё як бритва.*
  - *Мій як дві бритвы, – одкраѐе чорноволося.*
- Зась сьме пробовали і... зьїли сьме цїлу мериндю. Циганча ся усміхло. Напашена гуска дримала, а малы під нѐв спали. Сонїчко світило. Я поскладовав сведер, сїв ѐм собі і споминав, як іщі во фебруарї гуска зо стїны дзѐбала ваковку.
- *То їй не стачыт зерно? – чудовав ся Юро.*
  - *Потребыѐ ей на шкарупу. Зачне шыя нести,*
  - *высвітлѐвала Юрови мама.*
  - *Миколай, знесь з пентра⁴ кастичку з дощок, дай до ней солому. Она там собі звеѐ гнїздо.*

Быв ѐм зведавый, як ся то вшытко одограть. Іщі в тот вечур гуска пару раз обышла кастичку⁵. І ніч. Но на другый день уж стояла в кастичці, дзѐбаком до кругу укладала солому і такой ногами дно толочїла, підкладала солому під ноги, скубла зо себе дрїбне піря і вплїтала го до соломы, формовала теплу перину. Архітектка нелем своѐ гнїздо шумні звїла, но і проти морозу теплов стїнов ізолювала. А на третій день пообідї гуска уж сидїла. А як достойно. Лем очами позоровала світ. Наїсто розумїла, же є то ей важна задача. І не дала ся вирушовати. Кїдь ішла коло нѐй мачка, та сычала, вшытко кусала. Мы стерегли, коли панї гуска встане і... Дочекали сьме ся. А она гнедь не одышла. Найперше зачала дзѐбаком нїжне піря на яйця нагортати, солому потяговати... Прикрывала

свою будучність, жебы їй мороз не ублизив. Аж потім ростягла крыла і вышла з гнізда. А мы ся передили⁶, хто першы выбере...

- *Іщы є тепле*, – зіщує Осиф на своїх долонях.
- *А яке є вельке. З того бы было яечниці!*

Мама яйця чісловали. Кідь знесла гуска перше, мама на нёго написала тинтовым ґлайбасом⁷ единку і одложила го до глиняного горночка. Кідь їх было зо пятнадцять, гуска сама засычала:

- *Ссссс..... стачыт!*

Перестала нелем знашати, але одмітла і міджі гускы ку потоку ходити. Огордила і гусаря:

- *Дость было роскошу!*

Настала далша фаза вывоя. Принесли сьме кастічку до хыжы, дали ю до кута під лавку, де ся найменше ходило. Зо затаєным дыхом сьме повкладовали яйця до гнізда. Быв то про цілу родину святочный момент. Одбавляло ся то в тихости. Тото тихо перерушовало лем дзёбканя на двері.

- *Пусть ей*, – мамин голос був на непознання: мяккый і лагідный.

Ани не памятам, хто отворив двері. Гуска ґаґотаючі впоходовала, заставила ся, пообзерала сі нас, вошла до кастічкы і зістала стояти. Потім зогла голову і дзёбаком ся дотыкала яець. Здало ся мі, же сі овірює, ці то не чуджі і ці суть вшиткы. Выслідкы контролёваня ей успокоіли, бо собі сіла.

Наша гуска была єдинечна мама: чістотна, підсувала голову під яйця і обертала їх так, як їй інштінкт приказовав, а кідь ей голод або жывотны потребы принутили опустити на короткый час гніздо, та свідомо своєв перинов

прикрыла яйця, а на дворі гнедь роспрістерла крыла, махала, на ногах ся напинала, з приправленого корытка ся зерна наїла, напилася воды або снігом сухоту гасила і гнедь выкročила ку дверям. А кідь были заперты, та до них дзёбала-клёпкала.

– *Пустыте! Най шы мі малы не захолодыт!!*

Може по тыжденнім сиджіню, кідь наша пані зышла з гнізда і вышла на двір, мама розгорнула ёй перину і поступно з гнізда выберала яйця. Опатерно з каждым потрясла при уху: овірєвала, ці в нім не шлюпкаты-булькаты. Як бы шлюпкало, та є хыбне, є то запорток. А таке яйце треба такой выбрати, шмарити, о скалу розбити. Най смердяче не прекажаты і збыточно не забераты місце. І так є в гніздї тісно. І я раз на потоку запорток розбивав. О лед. То вам быв смрід! Аж ем мусив ніс стиснути. Верабоже!

Так ся минули скоро три тыждні. І сонце ся обачило з ран морозу – доказало высше ся на небо вышкрябати і тепліше гріти. Раз надраном ня штось чудне зобудило. Здало ся мі, же в столї мышка піщіть. Но гнедь ем тот клам одогнав, бо мы мали таку шіковну і усиловну мачку, же то нияк не мож было припустити. І мачку бы то уразило. Но піщаня не стихло. Далє ся несло до темной ночі і розливалася по хыжи. А гуска ся му озывала, на знамый голосок спокійно одповідала. Чудне про мене было, же ся не злостила, не сычала. Слухав ем тоты голоса... но спаня ня унесло. А рано од мене першого сон одлетів. Ні, не сніло ся мі – теперь тых писклявых голосів было веце. Гусята. Тішыв ем ся, бо ем обявив жрідло моёй загады, но не міг

ем порозуміти, де і коли ся доказав тот інштінкт зродити – же суть здатны гнедь по приходї на тот світ ся договорити, як і коли нашли тото споїня. Де, коли і як могла настати згода міджі мамов і ей малыма, як могли маленькы і їх мама ся договорити, кідь нихто їх тото не учів. То не была лем реч. Мав єм чутя, же слухам добрі научены співанкы радости. Тїшыли ня їх загадны мелодії, но мою голову трапило многе незнаме, незрозуміле. Россвічена лампа ня двигла і мої ноги гнедь дрібчили ку гнізду. Стара гусь на ня засычала і зачала крылами уточіти. А было чом – спід крыл і боків выкуковали жовты головки, а єдна жовта ся гойдала на маминім хырбетї.

– *Хлопці, не дотыкайте ша їх!* – приказовала мама.

Кідь ся розвидніло, гуску сьме насилу вынеслу на двір. Понукли сьме їй зерно, воду... Мы міджітым пораховали гусята, выбрали порожні попуканы скорубкы. З послїднёго яйця ся зачала пробивати жовта головка.

– *Поможме му,* – вышла з ініціативов Маря. І уж натїговала руку ку яйцю.

– *Лиш го! Оно мусит само. Уближыш му,* – заставила ю мама.

Хтось отворив дверї, гусь з ґаґотом влетїла до хыжы і сычанём нас одогнала од гнізда. Дїткы-жовты грудкы хором єдноголосно вітали маму:

– *Десс сьте были, мамко, так довго?*

А она ся ку ним взнесла, każde поціловала і всадила ся на свій престол. Жовты грудкы якбы на розказ нараз щезли. Вшыткы ся під маму скрыли і там собі штось шептали.

х х х

Жовты грудкы уж підроснуты і при скубаню травы уж не падають на задніцю. Певно стоять на ногах. А суть усилковы. О хвілку будуть напашены. Пустив єм ся з нима домів. Быв єм спокійный, бо ани єм не поблудив, ани гайтоле мі їх не заяли. І досыта єм їх напас.

Пастуху маленький,
Думаш, же-сь вылетїв з дому,
Кідь єсь кырдлик гусят
Выгнав за стодолу?

При навертаню з пашы єм стрічав людей, здравкав єм ся, але ништо ся моєму навертаню не чудовав, не обдивляв ня, не приділяв мі позорность. Ани тот блудный пес з вываленым языком на мене не посмотрив. Приставив ся, то є факт, але при плотї.... Там двигнув праву задню, покропив штахітки і зась дрібчів дале. А гусятка ішли в шорї за мамов.

– *Напас єс?* – на дворї ся зазвідовала мама.
– *Смотрьте, мамо, якы мают напхаты волята,* – не стримав єм ся.

Нелем пашіня гусят і Циганча, но і перша битка ся мі вынурила з дітиньскых років. Прічінов іскріня была важна гадка. Кідь ся нам на ярь овечкы котили, та уж допереду сьме ся з братами догодли, же перше окочене буде найстаршого брата, друге Юрове а третє моє. Подля шору, як сьме ся і мы народили. Є ясне, же каждый з нас выхвалёвав своє. Тым хвалам – вымыслам не было кінця-краю: і тонкы ножкы,

і біла цятка на челі, і машля на шыйці, і при
ціцаню міцнішый удар головов до вымяти, і
параднішый скок, і шумнішый хвостик... Брат
Юро в тых выхвалёванях програв, бо мое
ягнятко мало і білу фусеклю⁸ на задній нозі.
Він прогру не міг знести і фукнув мі єдну по
папулі. Увідів єм звізды... Но они іщі не стигли
згаснути, уж єм му пястёв вернув пожычене до
носа. Кров му гнедь потекла. Ёго то іщі веце
напало, впалив мі заухо, шмарив ся на мене,
притиснув на землю і пунчовав. Я ся му загрыз
до палця. Він голосно зъёйкнув, заґрявчав... но
нараз ня пустив. Не встиг єм ся поставити, уж мі
паліця по дупі і по ребрах скакала. Але мамина
рука была поготова і тверда. Ушло ся нам.
Была то про нас мастна вечера. Сині басамугы⁹
з хырбета і задніці довго не сходили. На таку
вечерю ся лем так не забывать. Ани по роках.
Память є споляглива студня...

Фасцінує сердце
Голос дзвонів з турні,
Так істо чарує
Чіста вода в студні.

Кідь єм з корбов тягав
Повны відра воды,
Думкы посилнили
Многозвучны дзвоны.

Такой єм в представах
Сплітав повересло,
Котре бы споіло
Нашы силы ведно.

Сплітав єм го фрышно
Зо жытной соломы,
Жебы нам до села
Йшли лем фуры повны.

Воду-м часто тягав
На питя, варіня,
На дні позоровав –
Дрїбненьке каміня.

Што оно значіло,
Як то здогадати.
Ці од ворожылї
Пораду просити?

Не знав єм вгадати.
Осуд предзначений,
Не знав вычитати
Судьбу зворожену.

І так єм в жывотї
Блудив горї – долов...
Студня, жаль, уж высхла,
Заросла лободов.

Память ростягує фірганку і з першого грабаня зерна. День тогды був теплий, сонечный. Уж з дому драбины были повны: мама, нянє, брат Осиф, сестра Маря, Мішко і я. Коровы на Куты поганяв Осиф. На ролї нянє найперше¹⁰ овірили, ці обсхла роса. Потім каждому придїлили роботу. Осиф і мама приграбовали покосы до копок, нянє вязали снопы, Маря в колысанці вартувала Мішка, а я пас коровы при верьбинах навколо Білой і давав позір, жебы не зашли до

кониціны¹¹, бо бы ся могли обдути і счемерити. Дость часто єм позерав до перлистой Білой, ці не увіджу мренку, пстружика плавати, або і рака. Коровы шморгали хвостами, бо ся оганяли од овадів і мух. Тоты потворы їх пронаслідовали і в кряках. Кідь нашы повязали, і снопы до мандлів¹² поскладовали, нянё собі здушене чело повтерали, іщі раз ролю очами сконترولёвали і, здавало ся мі, радостно повіли:

– *Так, можеме обідовати.*

До тіни на меджу мама ростягли плахетку, до середины положили відерко з капустов, ножом пережегнали неначатый округлый хліб і каждому одкроїли фалат. Вшыткы сьме около капусты посїдали, пережегнали ся, взяли ложки і зачали сьме їсти аж тогды, кідь нянё першыи, а по них мама собі з відерка набрали. Спозоровав єм, же Осифова ложка найчастіше до уст літать.

– *Осифе, – озвала ся мама, – їдж як і остатні. Не напреверткы¹³.*

Брат ся одув і дакус очервенїв.

– *Він бы найрадше сам цілый обід...* – усміхла ся сестра, але брат ся на ню дость злостно по-смотрив і додав:

– *Будь тихо, суха.*

– *Так уж дость, – засяг нянё.*

По обідї був короткий одпочінок. Може ферталь¹⁴ години. Потім сьме запрягли до драбин і зачали снопы накладати. А накладати треба знати, бо колоскы мусять быти хранены, жебы ся по дразї не вымолотили, не вытрясли. І снопы мусять быти так уложены, жебы – кідь віз на скалі підскочіть, або на бережку ся нахылить – ся не вывалили з драбин. То бы была ганьба

про ґазду, бо порядному ся то не може стати. Нянё снопы укладовали, мы з братом снопы подавали, сестра, кідь ся мандель стратив, поганяла коровкы ку далшому. Мама пограбовала.

– *Як добрі Юрови, –* задудрав брат.

– *Чом?*

– *Статок ма напашений а вын дагде пид стромом в тіни шя вывалїс. А мы ту...*

– *Вшытко не зведеме. Мусиме іщы раз шя обернути,* – сконштатовали мама.

– *Так є,* – озвало ся з воза.

– *Хлопці, подайте павуз...*

Нянё двигнув поданий павуз, нагнув го над передню роспинку, брат омотав ретязку около вырїзу, нянё павуз пригнув, я з братом за возом ся завісили на павуз, мама около неґо омотала ретязку і закапчала гачок до ретязкы. Іщі сьме коло воза колоскы позберали. Фура была приправена. Мы з братом сьме ся гнедь вышкрябали горї, нянё мамі поміг ку нам ся дістати, потім взяв Марю на руки і вышмарив єй ку нам, подав колысанкы, торбічку і наконець выдвиг малого Михала.

– *Подь, парыбче, меджы нас,* – погласкала мама Михала.

Нянё ся лем усміхнув. То была парада! То было богатство: і зерно і родина. То нехоцьяка фура. То – пыха!

– *Готово?* – опросив ся нянё. Взяв батіг, зняв з головы капелюш¹⁵, перед коровами батоґом прежегнав землю:

– *Гей, Ружано і Малино!*

Коровкы ся напли, віз ся погнув ку нашому

дому. В stodолі на боїску ся заставив. Зерно сьме выложили. Другу фуру мали на старости лем хлопи – нянє і мы з братом. Мама і сестра остали дома, бо роботы было над голову: кормити куркы, гускы, свиню, доїти, варити вечерю і обід на завтра, бо зерно чекало на Чертежах, на Стражці, при Щаві, на Лані... Ролі сьме мали порозмітованы по цілім хотарю.

Одколи ся памятам, бояв єм ся псів. То было фук, ці був маленький або великий, білый або чорный, ці таркастый або цегловой фарбы. Тот страх ня позбавляв і судности. В єден літній день мы, діти, пасли гускы высше села На мочілах. Было то міджі млином і гатєв. Од гати був выкопаний ярк ку млину. Тым ярком текла вода на великаньске млинське колесо. З ярку наповнєвали водов мочіла, што были по правім боку. Вліво од ярку были стерні. На них нашы гускы глядали выпаданы зерна і колоскы. Пастуси – міджі нима і я – їх вартовали, бо недалеко были іщі непокошены зерна. Вартовали сьме і грали сьме ся: джмурили сьме і скрывали ся за верьбины, за бережок, до порожнєго мочіла, за мандлі... І не памятам, одкы ся взяв, а уж за мнов біжыть пес. І бреше, як шалений. Кідь єм го збачів, утікав єм од нєго, якнайскорїше, ногами єм ся одражав, уж єм перескочів ярк, а пес ся приближує, брехаючі ня доганять. Што єм міг робити? І од страху – гуп! До мочіла на обидві ногы! Дочка, котров був зтяжений лен і на котру я скочів, з мочіла прудко выскочіла. Вода обрызкала пса, тот од несподіваня гойкнув, спустив хвіст і побрав ся кады легше. А я зістав стояти в ямі, по плечі во воді. Лем голова мі над леном стырчала. Жабы

в мочілї тыж з того были вывалены і зачали собі овірєвати, хто я і што ту міджі нима роблю. Зачали ся мі шкрябати на плечї, на голову... Здало ся мі, же лем коротенько ем так постояв, зато ня заразило, же пастуси ся уж збігли коло мене, голосно ся сміяли, од сміху ся аж пучіли. Петро Сичак мі подав руку, поміг выйти з мочіла. А ту ся спустив іщі векшый регот, бо я був нелем мокрый, але і зеленый од травы і жабурины і жовкастый од лену, і чорный од болота.

– *Петре, пась і мої.*

– *Сполягний шя!*

І побрав ем ся ку гати. Там ем ся вызлік догола, окупав ся, оправ і вырайбав кошулю, ґачі, дрелиховы ноґавиці і на распаленім сонцю ем сушыв себе і шматя.

Час і вода дїтинства выперуть і сполокають много смішного і жабуринов занешеного, сонце высушить мокре, но в памяти остануть ступляї босой ноґы, сміх камаратів, гры... Гры, котры ани роки, ани морьскы волны, ани найвекшы животны травмы не вытрут з памяти. Як добрі, же ся можеме ку ним вертати, оживлєвати їх. Храньме собі стопы дїтинства, вертайме ся ку ним. Не дайме їм зарости бодаками, тернинов. Наша родина не звыкла ходити до церькви на вечурню. Ани родічі нас до того не нутили. В неділю на службу божу то гей, то сьме вшиткы ходили. Перед одходом з дому сьме ся до парадного выоблікали, нянє ся оголили, од мамы собі выпросили даяку коруну, бо з церькви хлопи ішли до корчмы на пиво. Мы, хлопці, сьме в церькви стояли перед хлопскыма лавками. Хлопці ся нелем молили, але часто ся непозоровано щіпали, фіґлі расправляли.

Ставало ся, же пан превелебный Невицький таких бетярїв і з казателніці напинав. Раз і брат Юро дома од няня выфасовав, бо і він був міджі тьма, котрых пан превелебный кротив. Не по менї, што бы была ганьба найвекша, але і так...Таке напинаня в церькви – то была ганьба про цілу родину. Ся то поклало, же родічі мають невыхованы діти. Дарьмо ся брат выкручав, же він був тихо і никого не гьдзгав¹⁶. Ушло ся му. І мама му догваряла, поучовала. Не знам, як ся то стало, но мы, діти, той осени были на вечурни. Молили сьме ся, лем ту нараз сьме зачули якась гурчяня. Звонка. А оно не переставало. Наopak, густішало, міцніло. Люде в церькви на себе выстрашено позерали. На істый час і пан превелебный перестали співати. Подаєдны вірници передчасно одходили з церькви. А гучяня – завываня нарастало. Здасть ся мі, же і пан превелебный вечурню скоротили. Кідь сьме вышли з церькви, та од удиву сьме уста отворяли: обровскы тмавозелены авта світили, гурчали і помалы ся волокли горї селом єдно за другим, а за нима далшы, далшы... Валило ся то од Гнізд на Фольварк. Ани єдно авто ся не заставило. Хлопи стояли попри дразї, жены боязливо крутили головами, одходили домів, а мы, діти, сьме побіговали, чудовали ся. А авта ішли, завывали...

– *Чьї то?* – звідовав ся ня Юрко Бутелїв.

– *Дябол го зна,* – стиснув єм плечі.

Но хлопи, остріляны дротарї, уж ся здогадали, котру годину одбило.

– *То Гітлер ся погнув,* – ясно приповів дїдо Коцур.

– *Не буде то шпацірка,* – сконштатовав

зогнутый Тімчів.

– *Выразив на Поляка*, – доповнив Завалидрыґа.

– *Лем жебы собі зубы не выламав*, – двигнув кульбашку¹⁷ і побрав ся домів.

В тоту ніч довго сьме стояли при церькви. А ніч была темна, небо захмарене. І звізды ся скрыли. Воздух ся отрясав од авт. Люде ся поросходили...

Дома боязливо кліпкала лампа. Мы, діти, сьме были в тоту ніч з того вшыткого выколяєны. А найвеце мама. Сиділи на лавці, руки заламаны.

– *Што то лем з того буде?* – збыхли надломеным голосом. Здало ся мі, же нараз зостаріли. – *А нянё, діткы мої, з крошнём десик*¹⁸ *при Ніпрї, ці Комарні.*

Настало іщі густіше тихо. Таке тяжке. Дыхати ся не дало. І тісно. Бояв ем ся крок зробити. Вшытких нас то на лавкы приклинцёвало.

– *Помож, Боже! Цїла тярха на моїх плечах*, – плакали мама, кідь сьме вытяговали постільку спід постелї.

Тяжба і неїстота ся перенесла до далшых днів. Были сьме – а то ся мі не здало, но было то так – і послушнішы. Не робили сьме напрікы. І фіґлів было омного менше.

Ішли роки. І я собі змонтовав кастічку з дочічок од памутового балика. То дротарї посилали женам памут на полотно, котре жены ткали на кроснах. Кастічку ем збив, припевнив ручку з реміня. Так ем ся нарихтовав до першой класы. Тогды не было нияке выпроваджованя ани воджіня за ручку до школы. Ани першыраз, до першой класы. Я бы ся од ганьбы пропав, як бы мене...

Першыи день в школї тыж обстойно собі

памятам. Не ушло мі, же подаєдны суть святочні облечены, але многы были в росторгнутых ногавіцях. Найвекшый розділ ся указав на ногах: было пару выблисканых боканч, много керпців зо скоры або з луба, а, вера, были і босы ноги. Умыты, чісты, але босы. В класі нас было повно, бо сьме были споєны з другов і з третєв класов. В зимі ся палило в бляшанім пецу, котрый стояв в куті. Часто пец і рула были дочервена распалены. До пеца ся прикладовало і почас годин. Найінтереснішым місцєм в школі бив кабінет. Там было повно новот: мапы, ґлобус, людська костра, образы чудных птахів, гадів, слона... Мене зауяв крокодїл, котрый на образі боёвав з дикым быком. Быкови з ноги до воды текла кров од зубів крокодїла. Гнедь было ясно, хто є вітязь.

Тогды в школах вивжывали вшеліякы методы. Было і добре слово, і похвала, і гана і клячяна на дрывні на грані, і запертя по школі, і паліця скакала по руці і по дупі, было і болестиве тяганя за уха...

Многы хлопці были хытраци. Кідь ся задачі дома не навчіли і чекало їх скаканя паліці по задніці, та під холошні¹⁹ собі дали фалат сукна.

Кідь потім лежали на лавці і фасовали од учителя, та ся з холошнів порядно порошыло, но лем про параду а школярь ся тыж про параду од болести крутив, звивав, і про потїшіня ёйкав. Ставало ся, же старшый школярь одмітнув дати ся бити. Тогды на розказ учителя остатні хлопці го насилу перегли через лавку, і надїлка го не минула. Гірше было, кідь бесчестник хотїв перед трестом утечі. Такого в класі їмали. А він бігав, скакав по лавках, діти го наганяли, крічали...

Пронаслідований ся часто втягнув під лавку. Одты го вытяговали, він ся тримав лавкы, копав... Тяжко было го зогнути на лавку, бо копав, пунчовав, грыз... Дакотрым ся подарило уникнути через дверї, або вискочіти з облака. Таки сцены – то было оживлїня про школярїв. Такий бетяр був герой. О таких бісідовали і на вечурках, і в корчмі при пиві, і кідь ся о пару років женили.

Наша школа была мурована, стїны мала грубы, облакы великы, двір був просторный. На дворї были штири деревяны бударї - два про хлопців і два про дївчата. За бударями была велика загорода. В плотї было много штахіток одбитых. Тады переходили псы, гускы. Нихто їх ту не вырушовав. Напашены собі ту сидїли, оддыховали. Без тейкы, ґлайбаса, таблічкы і ґріфлика. Лем так, зо звездавости.

Тейка! Тото слово ня вернуло ку пригодї, котру зажив Осиф Караш. Тогды ся до школы заводили новоты – таблічка і ґріфель одходили до выслужбы. Но на тейку требало принести пару філерів. А то був великий пінязь. І про дротаря. Школярї просили - благали од мамы пожадовану суму.

– *Не дам!* – одрізала єднозначно тета Карашова.

– *Уж вшыткы заплатили, лем я...* – не здавав ся Осиф.

– *Не вірю, жебы вшыткы...*

– *Істо, мамо.*

– *Не треп! Кулява своёму Штефови істо не дала.*

– *І Штефо заплатив.*

– *Не цигань!*

– *Дайте мі, мамо...*

А тета му дала: взяла кутач і виріяфала Осифа, зраховала му ребра зо словами.

– *Та ці твій отець зато з крошнів ся по світі волочить, жебы я тільки пінязь за тейку вывалила?!*

І бідак Штефо-камарат ся дістав до узких, бо тета Карашова ся Кулявой звідала, а она заломила руки.

– *Я же дала пінязі на тейку? Іщі єм розум не стратила!*

Кулява гнедь вдарила зостра на сына. Штефан мусив з фарбов вон. І ся признав: бояв ся просити пінязі і заплатив то так, же пару яєць продав склепарёви, пожадовану суму дав учітелёви, а звышок оферовав на цукерники. Ясне, же Штефан своє выфасовав. Деже суть часы ґріфлика, таблічки, філерів? Лем в споминках.

Не забуду, же раз перед обідом в школі сьме ся перестали учіти. Вшыткы знали, чом. На прічині была розлучка з Йозефом Ґрынём і з ёго родинов. А нелем з ним. І з далшыма Жыдами. Кідь сьме ішли зо школы ку церкви, Ґрынь, ёго жена і дві дівкы уж крачали з дому. З нима ішли і чужі хлопи в чорных уніформах. На градській стояли два возы. До них были запряжены коні. В церьковній загороді было повно людей. Операли ся о мур. Міджі людми то шуміло, гучало. Многы утерали слызы, а было чути і жалостный плач. Перед возами ся Ґрынёвы заставили.

– *Дякуєме, мілы Камюнчане, за сполунаживаня. Віриме, же ся вернеме.*

То був голос Ґрыня, дость богатого ґазду і обходника. Може бы і дашто веце повів, но голос му перетяло наріканя ёго дівок і жены.

Росплакали ся і многы притомны. То знервотило чорны уніформы, котры гнедь зачали пхати Грынёвых до возів.

– *Дай, Боже, вам щастя!* – озвало ся споза церьковной ограды.

Конї ся погли. Люде Жыдам махали.

– *Боже вас провадь!* – вінчовав їм мужський голос.

– *Хтозна што їх там чекає?* – лютостиво ся звідовала тета Мачова.

– *Та ці то може быти добре, кідь насилу їх берут?* – одповідала тета Жуковічова.

В школі сьме ся уж не учіли, але ку тому дню єм часто од людей чув вопросы: Мусило ся то стати? Де їх одвезли? Хто є на винї? Што є з їх маєтком? Чом люде не протестовали? Чом?

Лїто року 1944 мало в собі штось таке, што ускорёвало рост в природі і дозрїваня. І ягоды скорше зачервенїли, і ябка, і черешнї... Ани ласка ся не могла дочекати свого наповнїня...

Днесь бы ся то здаło смішным, про дакого, і ненормалным, кібы відїв когось іти по селї перед свинёв з корытком швайноса²⁰ і манив бы четвероногу за собов, а кібы не йшла, та далша особа, котра крачала за нёв, ей прутом, або батогом належно умудрила, абы ішла красно – рівно долов селом. Так вели, або гнали свиню ку корназови, кідь на ню пришов час ласкы, котрому ся говорило гуканя. Гуканя приказовало ґаздови зайти зо свинёв ку корназови, жебы ся з нёв спарив – тілесно полюбив, і жебы од спарїня была поросна. Плодна свиня в ґаздівстві - то богатство, бо поросятка мож было і присадити, выкормити і потім заколоти, но і продати. Не нагодов ріхтарь і функцінарї села дбали,

абы сельский корназ був належно молодой, добрі корменый, жебы подавав пожадованы выконы при паріню. Газда, котрому був корназ приділений, перебрав на него нелем кормиво, но і право од каждого спаріня выберати істу суму грайцарів. В часі гуканя гнали ку оплоднителёви єдну распалену свиню за другов. А корназ аж очами од удиву кліпкав і не стигав ся набажыти небеснов насолодов. Свиню вели ку парадёшови обычайно стары люде, баба і дїдо, найчастіше баба, на котру свиня была звыкнута, бо ю кормила, з нёв ся расправляла... Свиню помагала гнати і дїтина... Дїдове тоту повинность оддудрали, хлопці, котры знали, о што ся їднать, з прутом в руці ішли нафучаны і свою злость – кідь ся дало – вылляли на свиню: на непослушну чекав прут. Барз ся всперали тоту функцію повнити дївчата, іщі барже дївкы і невїсты. Покладали то за понижіня і высміх. Главно од парібків і молодоженачів. Дївка часто чула уражливы слова.

– *І ты ся му даш полибити²¹?*

Развлітїєм стояв при потоку і поливав єм полотно, жебы го сонце выбілило. Быв єм задыхчаний, бо полотно на жердях і поперекладане дручками, было аж штири метры од потока, зато єм відром мусив порядно шморнути²², жебы вода долетіла на полотно. Пришло мі вгод, кідь єм збачів, же дївка Затычкова з вышнёго кінця веде свиню ку корназови. Свиня была велика, ішла послушно за Олгов, не требало ей ярцём з корытка нукати. Исто знала, ку кому ей ведуть і тїшыла ся на гры ласкы. Нагодов тогды здолы з косов на плечу ся приближовав паробок Юро Мотычка. Быв од Олгы дас десять метрів. І натїшено ся вголосив.

– *Олго, лем ей, ці і тебе свербит?*

Юро може собі нароковав на такый вопрос, бо був о три – штири роки старшый і походив з дость богатой родини.

Но Олґа ся робила, же ніч не чула.

– *Кідь треба, Олго, я бы тя...*

Олґа ся перед ним заставила, посмотрила му до очей і голосно, жебы то чули люде і во дворах, му вергла до твари:

– *Свиню можеш, Юрку. Тадь є знаме, же ты і на таке способный! Але мене – ани кібы єсь ся на коломазь розлляв! Тото собі запамятай!*

Юрко – парадеш ани не мукнув. Олґа ся погла. Свиня за нёв. Барз ня потішыв тот розговор. Олґу ем собі овелё веце цінив, про ей острый розум і язычок.

Зо свинями были і веселы пригоды. Ставало ся, же дакотры хлопці, кідь спозоровали приближаючу ся таку процесію, та ся шыковно догодли, як свиню сполошають, а она... Скрыли ся ай зо псом. В пригодный момент з криком выскочіли, пес ся придав і забрехав, і стало ся, што чекали: свиня сквикла, выскочіла і уж скакала ку потоку. Покры ся стары опамятали, їх красавіця в потоку бродила і, наконець, собі до воды лягла.

– *Дарьмо є, діду, мате мудре сотворіня, –* озвав ся ґазда зо сусіднёго двора.

– *Яке мудре? То тамты бетяре ей...* – і палцём грозив хлопцям, котры за плотом ся пучіли од сміху.

– *Мудре і чістотне, –* не вздавав ся ґазда, – *бо прийде ку корназови чіста, окупана.*

– *Мали бы сьте ей, діду, іщі напомадовати, жебы фраїрови приємні пахла.*

Село ся так істо старало о оплодніня коров, ялівок і овець. Коровы, ялівкы, кідь мали свій час ласкы, - як ся бігали – та приспівали ку далшым пригодам. Наше село колись мало шість і веце буяків. Были то грубы, захмарены тмавочервены рогаты звірята, з якими ся было страх зыйти. Я фурт при такій стрічі мав чутя, же каждый з них ся розбігне і ня проколе острыма рогами, а іщі ня ай вышмарить на свій хырбет. Про потіху. Зато, думав єм собі, їх пастырь дїдо Курцин мусять мати такый довгый грубый батіг чорнов смолов вымащений і такого чорного злого пса Перуна. Інакше бы го буяци не слухали. Но дїдо были майстер, знали собі дати рады з тов небеспечно бандов. Дїдо їх пасли на Пісках і на Гмінських толоках, де остатній статок ся не смів пасти. А дїдо ся вера знали і нагнївати, кідь гнали буяків горі або долов селом, а дакотрый ґазда гнав коровы або йшов з возом і мав корову, котра ся бігала. Дїдо мали што робити, бо буяци занюхали аромы гормону ласкы і гнали ся ку ёго гнїздечку. А утримати і одогнати таку силу, то не був фігель: і крічали, і батогом тяли, і Перун уточів... Не був то жарт, бо розъярений буяк іде сліпо за своїм цілём. Дарьмо, інштінкт є велика сила!

– *То тя, Адаме, не напало, кідь єсь їх спозоровав, одбочіти? Могло ся і нещастя пригодити,*
– вычітали дїдо-пастырь ґаздови.

ґаздове на зиму про своїх парібків-буяків в літі накосили дость травы, высушыли ей, на возах звезли до стодолы, або до возарні. Зважали і швайнос і рунклю... На тых роботах ся подїляли вшыткы ґаздове. Бо добрі знали силу і потребу ласкы і же ей треба файным кормом утримовати.

До буячарні, кідь ся корова або ялівка бігала, за ретязку ей вів ґазда. Старша корова ішла сама, без ретязки. Наісто знала чом і де іде. На дворі в буячарни корову в царку²³ увязали о жердь. В царку з правой і з лівой страны были упевнены друкы. Ту увязана корова ласкы могла лем змірено стояти і чекати, коли фучачій парадёш рачіть на ей хырбет выскочіти і сповнить свою повинность. Розъярену навщіву увязовали, бо такый парадный фічур не міг по дворі наганяти корову і чекати, коли му доволить... Многы хлопці, кідь нагодов были близко буячарні і без родічів, через щербини плота позоровали тоты сцены ласкы. І пересвідчіли ся, же дїдо Курцин одборным оком ся посмотрили на приведжену красавіцю і гнедь урчіли, котрого буяка одвяжуть і выпустять зо стайні. Малоколи ся з ґаздом догадовали.

– *Пуцу їй, Штефу, Краля. Він ку ній акурат пасує. І роками і вагов.*

– *Я думам, дїду, – опонує ґазда, – же треба тяжшого. Она є ялівка міцна, добрі кормена. Стримле і Цезаря.*

– *Не зламе ті ей?*

– *Ні. Я їй вірю.*

– *Но добрі, пуцу го, але на твою відповіднысть!*

Мы, тайны позорователї, сьме ся через щербинкы пересвідчіли, же ґазда мав правду. Стримала.

По сцені ласкы ґазда вытяг буделярь, выбрав догоднуту суму. Одвязана ялівка уж сама рушила ку дому. Позорователї – скоріше як парадніця вышла з буячарні – ся розбігли каждый в свій бік. По другій світовій войні, ліпше повіджене, з

колективізаціо́в польногосподарства, были зліквідованы і тоты статны звірята. Місто них пришла нова, модерна сила – ветеринарь.

Кідь їх гнали з буячарні, нелем дідо Курцин плакали. Тадь они їх выховали, знали, котрый яку мать натуру, вік, силу, што му смакує... Не были то лем звірята, то были близкы, жывы творы, котры належали селу. Довгы – довгы роки. Теперь... остала лем споминка і болесь. Уж є вылічена?

Тот рік скоріше дозріли ябка, черешні... На дозріты плоды нам, хлопцям, слинky текли. Раз нам шкорці помогли ку черешням ся дістати. Не є то вымысел. Тот птах любить черешні. А він є твор колективный. Подля того, што сьме зажыли, шкорці мають сполягливу орґанізацію. Найперше выслали двох до загороды, жебы зістили, ці в ній не є дашто добре під зуб. Они свою місію сполягливо выконали і вернули ся ку ґенералёви на недалеку сливчанку з добров звістёв: в загороді є черешня з барз файныма плодами. Но є і єдна небезпека: черешні вартує зла жена, і може дакого паліцёв або скалами смертельно зранити, бо барз злостно мече до каждого, хто ся приближує ку черешни. А ку тому і добрі трафлять. ґенераль скликав пораду і выдумали боёву тактику.

– *Змобілізуйте вшиткых! В становлений час нечекано налетиме на черешню.*

О коротку хвілю боёвници ся злетіли на сусідню липу.

– *На мій сіґнал налетиме і без мешканя зачнеме їсти. Не дайте ся выстрашити, ани зранити. Ясне?*

– *Ясне, пане ґенералю! - затрясла ся липа.*

– *Штарт!*

Зашуміла липа. Чорна хмара ся двигла і налетіла на червену коруну строму.

– *Якы файны!*

– *І солодкы.*

А тета під стромом побіговали, од злости голузкы до птахів метали, били прутом по черешнях... Ту настав наш час.

– *Тетко, не маме вам помочі?* – понукнув ся Петро Сичак.

– *Подьте, мої златы. Фрышко!* – ёйчала тета. Плїт сьме легойко перескочіли, палицями бухали по стромі, крічали ведно з ґаздынёв, но шкорці нас іґноровали. Зато настала наша вытужена хвіля: вышкрябали сьме ся до коруны строму, покриковали сьме на ненажерту живу хмару і такой сьме торгали черешні, їли, до кешень пхали і за кошулю... Тото годованя довго не тырвало, бо милы птахы ся – як на розказ – взнесли і уж над паствиском кружыли. Тетка од наганяня і крічаня были задыхчаны і захрипнуты. Мы помалым кроком сьме опустили загороду. Натягли сьме ся за нашу стодолу.

– *Уж давно ем шы так не наладовав,* – усмяв ся Штефо.

– *О-о, коды ес, брюху мый, быв повніший?* – погласкав ся по брісі камарат Петро. І додав. – *Но не є пасія жыти ?*

Кідь ем перед пару роками зберав матеріал о дротарях, мій крестный Миколай Сервицькый–Гудер ня позвав ку своїй мамі, моїй нанашці. Она знала красно росповідати о вечурках, о чесаню лену... Раз мі росповіла пригоду, котра мі выразила дых своёв єдинечностёв, людьскостёв. Подля нанашкы – тогды она была дівчатко – на

нижнім кінцю нашого села, опроти Марковічовому дому, стояла мала деревяна хыжка. Мала лем еден облак. Были в ній причні про три особы. Двері ся замыкали на рыгель²⁴. Была то хыжка про жобраків. Вандровных. Подля сельских звиків міг здоровый жобрак в селі жобрати і в хыжці переспати єдну ніч. І дость. Безногий аж три ночі. Хворый і веце. А што є інтересне, о хворых ся старали люде за шором подля хыж. Ішло главні о їдло. В зимі і о прикрывки. Найчастіше то був старший плат, покровці, жебы хворый не замерз. Люде добрі знали, на кім є шор, хто послідній послужыв жобракови. Кідь хыжка была порожня, фурт была зарыгльвана. Тогды шыбы не выбивали. Знали сановати, ґаздовати. Тогды о моралці і ласці мало говорили, але веце про ближнёго зробили. Ани худобны – хоць не мали з чого – довго не роздумовали, знали, же треба помочі.

Того 1944 року і трава была передчасно скошена, зерна кінцём августа были пограбаны, до стодол звежены, а наслідно дротарі з Орябины, Литмановой, Странян, Липників і Камюнкы повандровали з крошнями до світа корунку заробити. Наш нянё ку ним належаи, бо пятеро дітей – то сила, котру треба кормити, заодіти... Зато ґрулькы сьме копали без няня. Мама розгодли, же кідь стоїть красна хвіля, в суботу ціла родина до ноги іде ґрулькы копати на Гніздське. І зо школы на тот день нас выпросили. В суботу сьме куркы, гускы накормили, загороду, стодолу і хлівы порядно позаперали, посідали сьме до наложеного воза і брат Осиф міг зачати кочіровати на ролю. Перед тым мама іщі овірили...

– Миколай, дверці зо загороды на двір єсь замкнув?

– Гей, мамо. І пьд пліт єм дочку положыв, жебы гускы не втекли.

Віз був повный, везли сьме того дость: колысанкы, мотыкы, міхы, опалкы, косу, їдло на цілый день. Везли ся братя, сестра, мама... Было на што смотрити. Лем філмовати і фотографовати не мав хто. Коровкы тягали, а телятко і далшы дві коровы ішли перед возом. На ролі сьме ся розложили, колысанкы поскладали, Осиф ся пустив до кошнія натины. Мама сестрі урчіли, же ся буде старати о брата Михала і такой буде пасти статок. Пасти коровы восени – то забава: зерна звежены, лучкы покошены. Мы, хлопці, і мама сьме ся з мотыками поставили за грядкы, перед себе дали дві опалкы і пустили ся до копаня і діліня ґрулєк на меншы і векшы. І пошкоджены – надкопнуты. Меншы і надкопнуты сьме метали до єдной опалкы а векшы і великы до другой. З першой были урчены на кормліня статку, про свині а з другой на наше їджіня і на саджіня. Подля того сьме їх сыпали і до міхів. Кідь дакого з нас од довгого копаня хырбет заболів або стерпнув, стачіло ся вырівнати, дозаду перегнути, або повну опалку до міха высыпати і трапезы были фуч. Мерфелити²⁵ ці заоставати при копаню ся не оплатило, бо главно братя то гнедь вывжыли на їдоваты посмішкы, на добераня.

– Кібы перед тобов были пирогы в мисці, та бы єсь владав і бы-сь був першый!

- О-оо, в їджіню бы вшыткых выпередив, але з мотыков... – не чекав бы другый.

Ґрулькы сьме копали, міхы за нами ся множили.

Копали сьме близко градьскы. Коли ішов дахто до Гнізд ці Любовні, та патрило ку добрій выхові, же ся озвав, або поздравив. Кідь то не зробив, та люде собі то высвітлєвали, же ся на них гнівать або є намыслєный. В тот день крутив свій біцігель дідо Ваньчів, а кідь ся ку нам ближыли, та найперше было чути дзвонїня, потім двигли руку і донєсло ся ку нам:

– *Боже помагай, Ульчо! Та єсь вывезла вшиткых?*

– *Боже, услыш, Юро. Вывезла. Кідь знають істи, та най собі заслужат!*

Хтознать, ці дідо чули мамину одповідь, бо уганяли дость прудко і были уж при каплічці. На полудне заглаголили дзвоньы з нашого села і з Гнізд. Прежегнали сьме ся.

– *Докоплеме до повной опалкы і наїме шы,*
– згоднотили сітуацію мама. Довго то не тримало, бо мотыкы якось скоріше зачали копати і опалкы ся гнедь заповнили. Маря на близку лучку розложила порток, принесла з воза відерко, хліб, ложки, посїдали сьме около відерка, почекали на маму. Їх мозольната рука отворила відерко.

– *Но того,* – облизнув ся Осиф, – *капуста з ребром.*

– *Як на поляні,* – потішыв ся Юро. – *Дарьмо є, копаня – тяжка робота.*

Їли сьме капусту з грульками, закусовали хлібом, наконець каждому ся ушов фалаток з ребра. Бараняче ребро – то была одміна. Оно занедовго было доконало обгрыжене.

– *Што нам ку спокыйности хыбує?* – уважовав Осиф. І сам собі одповів. – *На пару минут ся натягнути, заперти очі і шы вознести.*

Мама якби на тоты слова чекала:

– *Але не надовго.*

Осиф то гнедь вивжыв, приніс собі скошену нату, розложыв ей і ся натяг. Я з Юром сьме ся уложили до воза, сестра позавертала коровы і умыла відерко, ложки, мама накормила наймолодшого сына. Сонечко приємно грїло. Небо было ясне, белаве. На сусїдніх ролях люде тыж вивжывали тот час на доповнїня сил і короткий одпочінок. Была то хвілька гармонії чоловіка з природов: він перед пару місяцями орав землю, гноїв, з довіров їй засаджену ґрульку прикрыв землїв, окоповав мотыков, оборёвав плужком... а праві теперь выберав выслїдки сполупрацы. Закопнута мотыков то не суть злостны удары по ролї, то є выбераня засадженой надїї сполочного снажїня чоловіка і землі. Міхы за копачами суть нагороды за сімбіозу. Зато тот світлый день, зато тото тихе глибоке хвількове заставлїня, в котрім господарь і земля годнотять, рахують... А нелем они, зберать і пташок на ролї, коровка на луці... Гармонія тиха і співу, гармонія души, землі і небес. Гармонія, котра віщїть і забезпечує нове ораня, сіяня...

– *Хлопці, мотыкы чекают!* – розорвав мамин голос і дриманя, і філософованя. На сусїдніх ролях уж копали. Пустили сьме ся до роботы. Ґрулькы были обстойны, мама похвалёвала уроду – міхы за нами в рядї ся множили.

СТРАШНЫ ДНІ

Уж ся сонце помалы над землю схыляло, а тогды десь горі озвало ся глухе гурчання. Таки звуки были про нас чужі, незнамы. Нараз сьме перестали копати. Пообзерали сьме ся, но нигде ніч. Аж Маря перша штось обявила і вказала руков на Стару Любовню.

– *Там!*

Обернули сьме ся в тот бік. На небі сьме увіділи штось таке чорне і велике як дрозд. Но тот чорный птах ся барз скоро приближовав, такой ся звекшовав і свое гучання зосилнёвав. Здало ся, же летить рівно на нас.

– *Шмарь ся на землю!* – скрічав брат і уж лезав при повнім міху. Я лем на такой розказ чекав і скочів ем ку нёму. Збачів ем, же і сестру тото сітуація заскочіла і скрыла ся за корову.

– *Ляж!* – выпалила мама. Маря ся звалила ку Малині. Чорне чудо ся з тріскотом мигло над нами і над копачами на сусідніх ролях. Коровы якбы ніч. Спокійно ся пасли. Лем теля ся сполошало і бігало як шалене коло коров.

– *Што то было?* – двигнув ем голову і ёдночасно слідовав за чорным птахом, котрый уж рычав над селом і описовав великий круг.

– *Хлопці, то были еропланы,* – высвітлила мама.

– *Ероплан? А што ту робить?* – не знав ем ся зорьєнтовати.

– *Оточів ся і ся наверхтать,* – тряс ся сестрин голос.

– *Уж є зась ту!*

Вшыткы сьме ся автоматічно крыли: мама за міх, я з братом сьме ся тисли ку землі, сестра

під коровов.

– *Што є му? Шаліє?* – злостила ся мама.

– *Уж одлетів над Любовню,* – поставив ся на ноги Осиф.

– *Не знав єм, же то так страшні тріціть. Уха мі ішло росторгнути. А ты, брате, шя з того страху не поцікав? Ноле ся оберний ку мі.*

Таке было моє перше зознамліня з модернов техніков. Боязливе. Выстрашене. Но тогды сьме не знали загаду розлуціти: чом ероплан прилетів, чом літав так низко, што зіщовав?

Ани не знаме, чом нас так літаadlo попогнало: фрышніше сьме копали, до воза міхы і нату поскладали. Відїло ся нам, же многы копачі на іншых ролях ся передчасно побрали домів. Штось незнаме вісіло во въздуху. При навертаню домів сьме были свідками якогось незвычайного руху: до skleпа ішло веце люда, якось фрышніше ходили, понагляли єден другого, покриковали на себе... І на нас незнама нервозіта перешла: уроду без понукованя сьме высыпали до пивніці, віз выпорожнили. Несподівано ся на нашім дворї заставили стрына Фіртова–Бутелёва.

– *Парібци, де мате матір?* – выпалила на нас.

– *Ту єм, Олго. І вы уж дома?* – вышла з хыжы мама на поріг.

– *Мусили сьме, кідь є світ горі ногами.*

– *Што ся то стало?* – остала стояти на порогу мама.

– *Ты не знаш?* – упрямила зачудований погляд на маму.

– *Выбухло повстаня проти Гітлерови. Нашы*

вояци ся придали. Буде, Ульчо, каламута. Зачнуть стріляти.

– То зато летаadlo... – роз'яснило ся Осифови.

– Наше войско шя припоїло, втекло до ліса а Німец го летаadлами пренаслідыє. Такый є теперь світ. Шалїє!

– Так є то, – опам'ятали ся мама і сплесли руками:

– А мій є з крошнёв десь при Малацках. Ты маш холем хлопа дома. Боже, што я собі мам теперь почати?

Стрына, добра душа такой порадила:

– Ідь гнедь, Ульчо, до засобы накуп сіль, швабликы, ґайзу чім веце, даяку свічку, дріджі... Люде купуют опереверткы, – в тім ся оточіла на єдній нозі, і уж ей не было.

На другый день був склеп выкуплений, хоць вшиткы товари подорожали.

Каждому добрі знаме, же нашы люде суть робітны, віками дотримують терміны колобігу рока, но той осени якось з обавы скорочовали заужываны леготы: скорїше ґрулькы копали, капусту рубали, карпелі²⁶ і рунклю²⁷ під стріху звезли, озимины засіяли. Всягды жыло якесь невидиме пнутя і штось незнаме ся очековало. Тото напружїня ся вночі перинов прикрывало, а рано іщі напнутїше вставало до нового дня.

В новембрї вечур, кідь уж біло–стріберный їній покрыв траву, стріхы і градську, прибіг до нас мій камарат Петро Сичак.

– Подь! Партизане ходят і прошат їдло, – лапав²⁸ дых і тягав ня за руку.

– Партизане? – зачудовав ем ся і придав ем

до кроку і зато, же єм собі не доказав представити того боєвника. Уж скорше єм чув тото загадне слово, но не міг єм собі виобразити, як такий партізан вызерать. Звечера в постільці єм го малёвав подля своїх представ: высокій хлоп, бородатый, баюсатый, за плечом довгый ґвер з баёнетом, синя парадна уніформа, тепла висока шапка... А на уліці перед Мішічканинов загородов стояв обычайный хлоп в ґероку, опасаний ремінём, на котрім телембали оцілёвы кулі, при нозі мав флінту, а до торбічки собі укладавав солонину, сыр, кобасу, хліб. На шыї му вісів вінець цибулі...

– *Спасибо вам, добры люде,* – дяковав перехолодженым голосом. – *Я пойду. Наши ждут...*

І побрав ся ку школі. Мама мі не доволили попровадити го.

– *Тоты кулі на реміню, то што?* – опросив єм ся Петра.

– *То гранаты. То є так, Миколай, же кідь він хоче забити єдного фашісту, та стрілять з пушкы, а кідь захоче нараз забити двадцятёх, та одопне гранат, затыгне за колечко, котре є на нїм, і шмарит гранат міджі неприятелів. Гранат выбухне і ґітлеровці ся звивають на земли. Тогда їм уж амінь. Уж тому розумиш, камаратку?*

Розуміти єм розумів, лем мі не ішло до головы, чом є Петро о тім так пересвідченый. Тадь він тыж лем дома гускы пас...

В зимі і міджі дітискама ся потихы погваряло, як на санях возять партізанам під Велику гору і ку Щаві обуця, плахты, гунькы, холошні, а главно їдло, а же єден верьховатый віз вночі тяга-

ли волкы аж ку польській граніці. Тягали тайно. Такый був час, же требало тайно і потихы. А мена дарців і тых, што коні поганяли, ништо не знав і не намагав ся дізнати. Нач?

Споминам собі іщі на далшу пригоду з партіза-
нами. Была зима, снігу повно навалило, і три-
раз через день сьме го одмітовали. Не дало ся
ани з хыжы выйти, двері отворити. Пташкы од
морозу і голоду на снігу лежали. Я єдно таке
небожатко нашов в Баєвиній улічці. Іщі жыло.
Дав єм го під пазуху і летів єм з ним домів через
замерзнутый потік. В теплі цалком ожыло. На
обід, кідь сонце найвеце гріло, сьме го пустили.
Одлетіло ку стодолі. Была то синічка. В такій
сніжній і морозній зимі ся одограла партізань-
ска пригода. Смутна.

Тяжко спомянути, котру годину варташ одтру-
бів. Трубів, бо тогды малохто мав дома години.
Но людей жылот навчів в часі ся знати орьєн-
товати: было ту сонце, звізды, спів когута...
Нашло ся і далше наградне рішіня: в урчений
час дзвонили дзвоны, над селом на вшыткы
світовы страны ся на турні выпинали години, а
в ночі варташ трубів каждую округлу годину. Об-
ходив ціле село з лампашом, трубів на ріг. З ним
ходив і пес... Варташ мав іщі далшу вызнамну
функцію: мерьковав, ці даґде не горить, або
ці злодії не крадуть, або дашто інше подозри-
ве ся не чинить. За тоты службы був варташ
– обычайно то був хлоп з худобной родини –
одмінёванный кожухом, холошнями, боканчами,
зерном, головками капусты... Подля догоды з
ріхтарём і подля старых традицій. Я в тоту спо-
минану ніч не чув ёго трубіня. Была глубока ніч,
кідь моє спаня прудко росторгло штось червене.

Оно прудко блисло, трісло і такой собі підскаковало в хыжи по стінах, по Юрицовых стріхах... До того ся замішала рідка стрільба десь в середині села, ку ній ся придали силнішы выбухы світлиць, ґранатів. Повыскаковали сьме спід перин. Мы, хлопці, сьме выбігли босы на двір. На небі выбухла фіалова куля, за нёв зелена. Обидві россыповали ясны іскры. Двір був так освітлений, же мож было іглу найти. До тых ясных дїр на небі ся сыпала оглухуюча стрільба і выбухы ґранатів, выкрикы людей, дупотаня і дике завиваня псів. Як кібы їх дахто рїзав.

– *Хлопці, пакуйте ся до хыжы! Гнедь!* – вырвав нас мамин стріктный голос з незвычайного позорованя, з непознаной гры фареб і рапотаня автоматів. Кідь сьме ся навернули, притисли сьме очі на шыбы облаків і дале сьме світ позоровали. Кулі фурт пискливо выбуховали, освітлєвали небо, домы. Ани людьскы голосы не утихали. Мій погляд облетів хыжу а сестры – ниґде.

– *Де Маря?*

– *Під перинов. А вы ся прятайте од выгляда, най вас дашто не трафить,* – наказовала мама.

Нараз як кідь утне: настала тма. Тихо нарушовали лем захрипнуты голосы псів. Рано ся шептало, же правдоподобно дахто Німцєви прозрадив, же той ночі прийдуть партізане, абы ся зогрїли і доповнили собі страву, одїня, лїкы... трафила коса на камінь. Але нихто не знав, хто в ночі лїпше походив, хто був ранений, чія кров зафарбила лед при мостї перед Тимчовов хыжов, а чія о пару метрів ниже. Кого Німець невладного накладовав до авта і ці іщі жыв. Люде

шептали і додумовали собі подля того, кому як пасовало. Ани по роках єм ся не дочітав, ани не дізнав, як то фактично было, хто кого... Може не нагодов ся і сільска кроніка з той doby, котра бы могла внести світло до той темной ночі, загадно і бесслідно десь поділа.

Далша пригода была зо серенчов. Быв єм свідком нелем приходу, но і одходу посліднёго уніформованого Німця з нашого села. Была то нагода. Як і то, же о тім пишу... А він, тот Німець, мав зелену прілбу на голові, а на ній білов фарбов намалёвану смертку. А то, же єм був свідком споминаного одходу, запрічінило нянёве куріяня. Нянё був тугый куряч. І стало ся, же ся му вычерпали і желізны засобы. Нянё нервозно ходив, на гудзіці ся вертів, зась встав, руки собі стискав... Вшытко го злостило. Быв способный нас, сынів, за найменший проступок за ухо вытягати або і збити.

– *Тад уж найдий собі даяку роботу. Так скорше забудеш на прокляту ціґаретлю, – злостила ся мама. – Ідь на двір, возьмий сокрыу і щіпай клацікы²⁹.*

Нянё то вирішив подля свого.

– *Миколай, облеч шя! Підеш шя попозерати, ці нагодов не є склеп отворены. Не стый! Уж шя облїкай!*

– *Єсь нормальный?* – не сугласила мама. –

Тадь цілый час гурчать німецькы накладякы. Дашто шя му може стати.

– *Уж єм шя розгоднув!* – звышыв голос нянё.

Я выззув керпці, натяг холошні, обув боканчата, взяв серзак³⁰, гуньку і бараню шапку. Нянё мі дав пінязі.

– *Хоцьякы. А кідь не має ціґаретлі, та куп*

пачку дугану. А ходь опатерні.

Быв тугый білый мороз. Під ногами скрипіло. Іду ховавчі ся і боязливо. На Ленёвій уліці – нікого. Приближыв ем ся ку градській.

Ту тыж – ніхто. Ани накладны німецькы авта не завивають. Ленів пес забрехав. Дунчо з Ванойкового двора му одповів. За градськов перед Цінгуловов шмытнёв – ніхто. Чудне, подумав ем собі. Перебіг ем градську, скрыв ем ся під шмытню. Посмотрив ем на возарню, двері до склепу замкнуты на колодку, но такой мі подало, бо ем збачів перед воротами возарні стояти Миколая Сивого і Антоня Кундлю. Без слова ем ся ку ним прикрав.

– *Што ту робите?* – зашептав ем.

– *То, што і ты,* – придушеным голосом реаговав Миколай.

– *Фрас бы побив тото курїня,* – задудрав Тонё.

Нараз, як на розказ, сьме ся притулили ку воротам: зачули сьме рычання мотора, котре ся ближыло од квартеля³¹.

– *Не мали бы сьме втечі?* – шепнув Миколай.

Не было коли ани одповісти, бо накладне авто уж было перед хыжов Ванойка. А нелем то. Загамовало і цалком ся заставило. Мы ся ани не погли. Нараз задня тмавозелена целта на авті ся надвигла, з корбы ся высунула голова з прілбов, на котрій была намалёвана біла смертка. Праві она ніч добре не віщіла. Але вояк кыванём руки нас звав ку собі. Мы не реаговали. Маханя ся повторило. Мы фурт вагали. Тварь вояка ся усміхла а рука знова звала.

– *Ідеме?* – з неістотов ем ся оприсив.

– *Подьме.*

Ішли сьме помалы. Но кідь сьме ся погли, з корбы ся высунула рука другого вояка. В жмени были ціґаретлі. То нас посмілило. Гнедь сьме были при авті. Миколай першый зняв шапку з головы, підставив ей під жменю. Ціґаретлі ся зосыпали до шапки. Тонё і я сьме не завагали. До наших ся тыж під моментом сыпали. До моёй аж двараз...

Нараз мотор завырчав, дыхнув на нас чорным дымом і... дві руки закывали на розлучку. Щастно сьме за нима позерали і одмахали їм, шапки міцніше стисли в руках. Авто уганяло поперед школу, а мы ся легкым кроком розышли. Одограло ся то як в приповідці.

Кідь ем дома зо смутнов тварёв отворив двері, нянё выпалив.

– *Заперте? Выпродане?*

– *І єдно і друге, – не шатовав ем з одповідёв. – Але про вас...*

І подав ем шапку.

Нянё мав таку радість, так ся му очка світили і тварь розъяснила, як малому дівчатку, кідь на Вілію під ялічку дістане цукерник або новий віґан³².

По одході Німця о день ці о два у нас на дворі уж був Рус з автоматом на хербеті, в довгім сивім доломані і з великов шапков на голові. Ушанка мала звізду над челом. Спозоровав ем, же з приходом Руса страх міджі людьми поволив. Бісідовало ся наголос, без обав сьме ходили по селі. Скоро до каждого дому были приділены вояци. До школы і на фару ся настяговала командатура. Там были і кухні, котры варили провшитко войско. А мали з чого варити, бо уж

другый день по приході Червеной Армады наш бубнарь дідо Курцин бубновали. Заставили ся подля традиції і перед хыжов Брындзяника. Люде з найблизшых хыж їх обстали, а они – што приказує уряд – прочітали з цедульки. Потім іщі трираз палічками вдарили по бубні, што значіло, же з їх страны є вшытко повіджене. Дідо Курцин ся побрав дале на вышній кінець і розбубновав ся перед Кочандом. Люде з далшых близкых домів ся посходили. Дідо зась палічки вопхав за ремінь, вытяг спід пазухы папірь і голосив.

– Давать ся на знамость єдному а каждому, же комісарі села і Красной Армады розгодли, же каждый газда ці газдыня дасть на кост армаді урчене множество груль, цібулі, яєць, єдну корову або теля, або ялівку. Урчене множество подля роспису зачнут збирати уж днесь пополудне. Неупослухнутя шя трестат!

По прочітаню бубнарь помалы скрутив папірь, вопхав го під гуньку за пазуху, выбрав палічки, три-штири раз вдарив по бубні, выпнув ся і достойно выкročів горі селом на далше традичне бубнарське місце перед хыжу Коцурь. Так поступно обышов ціле село.

Люде розгоднута комісарів принимали з розпаками: порозуміли, же войско мусить їсти, выспати ся, умыти, но з другого боку тяжко ся лучіли з тым, што в поті і в мозолях надобыли, нагаздовали. Ани сьме ся сперед Кочанды по бубнованю не розышли, уж хтось оголосив.

– Здолы уж зберают про вояків. Быци тягают выз.

– А другый коні.

Істо, здолы ся уж приближовав віз, а з ним і сельскы выберачі в допроводі вояків і пару офіцірів. Они подля роспису выбрали продукты і укладовали до возів. До єдного ґрулки, овес про конів, до другого до кастічки яйця, до бочки шмалець, солонину, до коша цибулю... Кідь був віз повный, одвезли продукты до школы або на фару. Мы, діти, сьме за тыма возами ходили і слідили, котрый ґазда што повість, як почас одовздаваня ся му поводить, што од кого беруть. Кідь были у Ивановых, тета з кошика одраховали тілько яець, кілько было предписане.

– *Хватит, матушка*, - усміхнув ся руський солдат. А тета на нёго назлощено поспотрили, взяли зо свого кошика єдно наведе і задудрали.

– *На! Ту маш. Най тя схватит!*

Было дость і таких, якы не хотіли послухати уряд, сперали ся, одмітали дашто одовздати, твердили, же не мають, а тыкало ся то главно статку. Плакали і тета Фундаторка, кідь їм вывели телічку.

– *Тадь я ей хочу присадити і до ярьма запрягати. Бодай вас колька спрегынала і кости вам доламала!*

Нанашкови Юрицовому ся подарило кобылу захранити. Тогды на їх дворі предписаны продукты уж были у возі. Ішло ся до стайні.

– *Кобыла буде вам наніч!* – выголосили комісарям. – *Она...*

– *Чом наніч?*

– *Кулявіє*, – твердив нанашко. – *Ледва на трёх ходить, не то іщы віз тягати.*

– *Выведь ей на **двыр!***

Нанашко на то чекав. Вошов до стайні і о пару минут ся вертав тягаючі кобылу за оглавок.

– Гірко–тяжко шы мі то подарить. Но подь!
– тормозить кобылу, – вкаж комісарям, як парадні ходиш...

Дакотры комісарі на кобылу крічали, і руков ей по хербеті вдарили, жебы ся погла, і палицёв ся на ню загнали, а она стоїть на трёх як вкопана до землі зо скорченок правов заднёв лабов.

– Лем клопоты з нём будете мати, – боює за своє нанашко.

– Є то так. Добра є лем до кобасы, – підпорив єден член мого нанашка.

– Заведь ей до стані, – розгоднув далшый.

Лем по пару роках ся хрестный – нанашко нянёви признав, же тогды кобылу нароком кочергов шаснув і же ся при тім бояв, жебы їй ногу не зламав, бо хто бы на ярь плуг тягав, боронив? Тета Коцурова ся тыж не потішыла:

– Та аж *тылько?* – ростягла руки перед комісіов. – Нач вам буде *тільки солонина, яйця, коровы?* Ці вы знате, *кылько* то роботы і намагы треба, докы корова вырасте ?

– Армада, тетко, жебы бировала боёвати, мусит шы добрі наїсти.

– А нам што зістане? Мы маме їсти лем пістну купусту, або грульки з брындзовов водов?

Одобраны коровы, ялівкы, телята, кідь їх гнедь не стиг ніж воєньского кухаря, нагнали на гайникову загороду, котра была міджі Сивого і Гудровов загородов. Там нагнали може і сто фалатків статку. Міджі нима і наша Ружана. Кідь нам ей брали, лучіли сьме ся з нёв, гласкалі, фалатком хліба нукали... а мама при пецу тихо плакали. Они ся уж перед тым в стайни без свідків од нёй одобрали. Зогнаний статок на загороді

мерзнув, ніхто го не кормив. Зато сьме рычання чули цілий день, будило нас і вночі. Бучаня ся не дало знести. Газдове надавали, чом ся о статок ніхто не старать. Я єден час помышляв нашу Ружану даяк вывести зо загороды: даяк непозоровано штахітку в плоті одбити, позвати ей ку дірі в плоті і... Она была корова мудра, ішла бы за голосом через діру і з істотов бы трафила домів. Нігда не поблудила. Вночі ся з Пашковой зо самопашы вернула. Но ослободити ся мі ей не подарило. Няне катеґорічно розгодли.

*– Не оповаж ся! Страж на тя спустит з ав-
томату і буде з тя решето.*

Вояци квартирелёвали в многих хыжах. І ку нам приділили штирєх, і наведе двох офіцірів. Вояци спали з нами в сїнях. На ніч принесли зо стодолы соломую і спали хто на лавці, хто під столом а мы стиснуты на своїх місцях. Офіціры ся уквартирелёвали в передній хыжи. Памятам, же няне двараз з нима довго до ночі дебатова-ли і часто споминали мєно Гітлера і Сталіна, а іщі частіше колхозы, богатый уроджай, но запамятав єм і то, же высловили слова - голод на Україні... Дарьмо, няне были остріляный дро-тарь, знали своє, познали світ. Они істотні были в своїх выядрованях опатерны. Но дебаты їм выговлєвали, бо офіціры мали дость ціґарет-лїв, часто понукли і стакан водкы, а похыбую, жебы няне понукане не прияли. Памятам, же раз вночі вояци і співали. І няне брумендова-ли... Слова дотеперь памятам: «Наши танки, танки і катюши должны войну выиграть.»

Остали з того часу вшеліякы споминкы. Не забыв єм ани на таке: Шептало ся, же єдны мо-лодоженачі довгы рокры не могли мати дітину. А

тужыли за нёв. Наконець молода жена повила. То было радости, то были хрестины! Столы ся перегынали, од співу стіны ся трясли. Но были і такы, котры раховали, но а чісло не пустило: нараховали девять, і... Шептало ся, ... но што уж з тым наробиш...

Мене трапило і дашто інше. Роздумовав єм, чом руська армада ся зве Красная, кідь є дость бідно облечана. Не было мі ясне, чом солдаты часто споминають якусь Катюшу. Думаєв єм, же мама мі поможуть, але не нашов єм похопіня.

– Няня *ся* звідай. Я мам дость своїх клопот, – одбили ня, як чужого. Няне не завагали. І Катюша мі была гнедь ясна. Але чом Красная Армія, з того єм мав мішунг. Ани червена звізда мі го не освітлила.

В нашім селі ся Красная Армія довго не стримала. Може тыждень. Раз рано ся вояци позберали, офіціры спаковали вшытко своє до торбічки і погли ся. Наперед накладны авта, за нима возы, одобраный статок... довгый шор ішов ку Гніздам. Быв фебруар 1944. Тогды і я стояв при градьській і выпроваджовав єм. Стояв єм там, докы послідне авто нам не затрубіло, і махали сьме, покы ся не расплынуло, як ранішня молга.

ПОВОЙНОВА КАМЮНКА

В тот істый день дома функцію „командіра“ пребрали мама. Няне ани не мукнув, кідь мама зачали командовати. Я їх не познавав: розгодность, єднозначность в дірігованю были про мене великым прекваплінём. І здасть ся мі, же тото ся веце не повторило. В тот день сьме вшытко з хыжи вынесли на двір, дылі сьме щітками вычухали, стіны позамітали, шыбы³³ поумывали, лавкы, постелі, плахты і перины выпорошыли і спреоблікали... Потім сьме вшытко назад повкладовали і думали сьме, же командованю є конець. Деже! Пришло далше преквапліня.

– *Теперь ся вшыткы цілы помыєте і до чістотого преоблечете! Аж потім зачнете коровы кормити, рунклю чухати, грулькы шкрябати.*

На шпаргеті уж кыпіла вода. В передній хыжи ся сестра в шафлику окупала, мы, хлопці, єден по другім в шафлю в сінєх... Облечіня было порихтоване. І онучі были выпраты. Одкы, з котрой касты мама повиытяговали выкатляну пахнячу чістоту? Де было одложене мыдло? Коли тото вшытко приправили?

Мамо, што ся во вас іщі приємне скрывать? Де сьте в тых тяжкых перемінах жывота набрали новы силы і коли? Што вшытко, мамо, чутём сердца одгаднете? Де ся во вас тото богате чутя бере? Одколи го носите під сердцём? Од дїтинства, ці од початя? Сьте – загада, тайна жывота і надїя.

По одході німецькой і Красной Армады жадало ся людём штось нормалне, штось з природного колобігу, без стрільбы, выбухів і наріканя,

без страху. Ґаздове ся без заваганя вернули до своєї рольницької традиційної борозды. В ей хомутї ся чули істо. Лічили войновы раны по своєму, уважовали, чім і як нагородити страты і раны, худобнішы калкуловали, з кым корову спрячі і вчасно поорати, посїяти, од кого – кідь властного было мало – корець ярцю пожычіти. Кому война взяла віз, тот уж зашов до Коляря або до Несторика і обїднав собі новий. Без воза ани гній на ролю не вывезеш. А без гноя ті роля не зародить. Жены – Ґаздынї ся по одходї армад снажили догнати змешкане. Не дало ся вшытко добігнути, то ні, але кідь не вшытко, та ходем найголовніше: понагляли ся на вечурках лен допрясти, доткати на кроснах полотно, платы, доплести сведры з вовны, пошыти Ґачі, віґаны і клаченіці, зґаздовати зерно на ярній роботы. Парібци, котры іщі не підліґали асентірці³⁴ ани мобілізації, часто глядали собі забаву і... спрядали битанства. Ставало ся, же дакому зо стодолы або з пентра вночі тихонько до стайні наносили повно сїна або коничіны, напхали тоты доброты за драбины, наметали статку під ноги. Ґазду рано ішло росторгнути од злости. Грішыв, прокльынав глупу невыховану молодеж, бо і роботу мав навеце, і статок пару днів ся не доткнув соломы, стрясок, січки. Од жолоба ся фурт обзерав, мучав, рычав, бо чекав зась штось пахняче, што Ґазда одкладав на ярній роботы, коли статок треба до ярма лїпше кормити. Коровы по такій гостинї на істый час і молоко стратили.

Не было ніч нове під сонцём, кідь дакому на стрїху стайні або пычопы³⁵ вытягли віз, ці санї. З великов охотов то зробили тому Ґаздови,

котрый мав намыслену дівку. Так собі ходем часточно выливали злость. Вытягли на стріху віз і упевнили го. Часто ся ґазда почас такой ночной акції збудив, но міг ся лем в хыжи злостити, бо парібци і з тым раховали. Перед акціов двері друками попідперали, не забыли ани на облакы. З хыжы ґазду аж сусідове ослободили. А зняти вытягнуте на стріху требало опатерно, жебы ся не поламало, або жебы ся стріха не пошкодила. Зато на таке спущаня ґазда мусив просити до помочі родину, сусідів. Были около того і щавнаты речі. В корчмі і на прядках то подробно аналізували і часто іщі дашто придали. Лем ништо не знав, ништо не хыровав, хто акцію організував, хто помагав, хто діріґовав. Памятам, же были зорґанізованы і інакшы фіґлі. Парібчиска ся догодли, же ґаздови вытягнуть сані і одшікують їх далеко од ёго дому. Обычайно ся то одограло так, же допереду ся зістило, ці сані суть при капурі. В повній тихости, кідь ґазда уж спав, хтось дверці одрыґлёвав. Іщі тихше сі подали руки і нараз потягли. Під санями лед пукнув і уж ся бігло поперед Гульвея, Ситаря, Завалидрыґу, Ксеняка, Брындзяника, Мача. Застали на бережку перед Минём. Дышель замірили долов бережком до потока, дакус їх потисли і... сані ся заставили на другім берегу. Рано люде вывалёвали очі і гадали, чії же то... А кідь їх ґазда вытяговав, обдивователів было на почудованя.

Так ся помалы обновлёвав жывот по одході войска. Наше село обышли страшны боі і масовы траґедії, якы ся одограла в Токаіку, на Дуклі, в Кляку, на Острім Груні... Мали сьме серенчу. Але по войні зістало при драгах, в загородах, в

лісах велё муніціі, ґранатів, набоїв... Нашли ся мінометны стрілы, функчны пушкы, автоматы, піштолї. Дакотры хлопці понаходили велике множество муніціі, мали скрыты кошыкы набоїв, десятки ґранатів, мін... Многы їх куповали, потім выміняли за заяців, голубів. Подаєдны із себе робили героїв і вночі стріляли, метали ґранаты до потока, до загороды... То вшытко так, жебы родічі не знали. Бубнар з наряджіня рїхтаря часто давав на знамость, же є то трестне, же муніцію і каждую збрань треба одовздати. Дахто послухав, дахто ся з того высміяв, дахто – жебы ся не повіло – одовздав два ґранаты, а пять добрі скрыв. Што кідь ся придадуть? Чоловік нігда не одгадне, што час принесе. А уряд ся зась і зась выгражав, же неупослухнутя буде покутоване, же за скрываня збранїв грозить покута і арешт. Но люде ся не поліпшали. Кідь сніґ стыпнів³⁶, нашло ся велё, даколи і цілы копы набоїв. За нашов стодолов сьме обявили пять довгих грубых набоїв. Хтоська то наголосив на уряд. На другый день ся пригнали чуджі люде з Любовні і одвезли їх. Уступуючі Німці в нашім хотарю під Опалїнков пришли о танк. Повідало ся, же під ним выбухла міна. Вояци з нёго повыскаковали, а танк цілы рокы стырчав на пути. З танку люде, што ся дало, одмонтовали і собі присвоїли. Через Великодні свята парібци стрільбу обновили. Озывала ся часто і силніше. Не хыбовали ани выбухы ґранатів. Выбуховало і в обычайный день, і на паствисках. Хлопці при пашіню коров розложыли огонь і насыпали до огниска порахованы набої або ґранаты. Потім ся шыковно поскрывали за пнякы, до ярку, за стромы і раховали, кілько їх експлодовало.

Выбухы ся тяжко дали точно зраховати і ставало ся, же ся змылили. Сміло підышли ку огню а нараз нечеканы выбухы... могла ся одограти трагедія. Не памятам, жебы дахто при такій забаві був зранений. Но подобне нещастя – про свою звездавость – зажив мій ровесник Петро Січак. Добрі ся на то памятам. В єден ярній день сьме над селом на Кобановій млаці гускы пасли. Грали сьме ся, скрывали в ярку при Миндаловій хыжи. Петро ся нараз перестав скрывати. Стояв в ярку при крячку.

– *Подьте гев! Штось округле ту лежить,* – звістовав весело.

– *Не кламлеш?* – овірєвала сі Маря Бодакова.

– *Не циганю! На мою грішну. Подьте. Не бійте шы.*

Вагаво сьме ся приближили. При яловцю істо лежав ґранат з колечком про розбушку. Петро зробив крок ку ґранату.

– *Петре, не приближуй шы!* – закрічала Бодачка.

– *Ніч шы не може стати,* – уістив нас Січак.

– *Або сьте страхорідкы?* – Дівчата втікали і заставили ся аж перед Курциновов хыжов. Я тыж одышов пару кроків дале...

– *Не шпекулуй! Выбухне ті і...*

– *І ты шы боїш? І ты єсь гнедь покаканий,* – высмівав ся мі і такой собі сїв на землю. Выбрав ножик Сараєво. – *Розмонтыю і увіджу, што в собі скриват.*

– *Розум єсь стратив? Выбухне!*

– *Ідь гет, кідь шы боїш,* – очервенів од злости і такой ножиком шкрябав около колечка. – *Зауїмат ня, ці...*

– *Зошалів єсь?* – закрічав єм.

– *Пряч ся! Я го розоберу. І готово,* – затяв ся Петро. Одышов єм. Іщі єм не був на дразі, а уж то пришло: настав выбух. Дівчата зьёйкли. На-стало тяжке тихо.

Петро ся не озывать. Надале є непогнуте тихо. Аж тета Курцинова го зо двора нарушили.

– *Што зась выстраяте?* – злостили ся на нас.

– *То хтось з гранатом,* – одповіли дідо своїй жені.

– *Што то експлодовало?* – выплашений вылетів з двора Миколай Миндала.

Міджітым ся Петро поставив на ноги і колемба-ючі ся, зробив малый крочок ку нам. Тварь мав докырвавену, з руки му капкала кров, груди, кошуля... самый червеный фляк.

– *Бо-оже! Та-ам Петро!* – різав уха дівочій го-лос.

В тім Петро стратив рівновагу, підтяло му ноги і ся звалив на землю. Збігли ся люде. Хлопи ся понагляли ку раненому.

– *Подьте помочі нести! Фрышко!* – звав голос з ярку.

Несли го в плахотці. На дразі уж чекав возик. Наложыли го. Кошулю мав кырраву, з палців му текла кров. Як руками розмаховав, многих покропив своєв теплов кровлєв. Поранене тіло во возику ся метало, звивало. Привезли го до родічовского дому. Тета Сичакова ся посмотри-ли на тіло.

– *То не є мый сын!* – і замлїли.

В плахотці Петра однесли до хыжы.

– *Юро,* – нарядили дідо Балек Юркови Бутелёвому, – *леть по Маришиного учітеля.*

– *Вера, лем він му може помочі,* – схвалёвали

наряджіня тета Миклушова.

– *Але вын не доктор.*

– *Но є офіцір, та ся вызнать,* – обгаёвали своє дїдо Балек.

– *Хлопи, думам, же тото є уж поручено Богу,* – озвав ся скептичний голос.

Мы, дїти, сьме хотїли знати, што ся в хыжи робить і через мале облача сьме напинали очі водну. Дашто ся дало розознати: на столї при окенку лежав Петро, копав ногами, ёйчав-крїчав, пробовав встати, але хлопи му тримали руки, ноги. Мене хтось потормозив за волосы. Обернув єм голову. То была нянєва рука.

– *Пакуй домів!*

Шкода было протестовати. На дворї єм зістив, же наша стара гуска привела вшиткы гусята з Кобановой млакы. Вечур при лампі єм нашым мусив бісїдовати, як ся то з Петром одограло. Мама ся прежегнали. Кїдь єм докончїв, збыхли.

– *В бїді і в тяжкостях го выховали, а теперь намісто радости таке скараня.*

На далшый день єм ся дізнав, же Маришин-Бітнер, учїтель, мому камаратови помїг. Черепкы му з тіла повыберав, раны шпірітусом повымывав... Люде тоту помїч высоко цінили, о учїтелєвых златых руках довго бісїдовали. По тїй першій помочі Петра ку докторови одвезли. На лікы тета і дїдо пїнязі жычали. Але Петро ся з того вылизав. Но слїды остали: на обидвох руках палці одорваны, груди, тварь, руки – сама ямка, а на єдно око плано відїв. Но і так – хвала Богу. Дома скінчїв школу, учїв ся в одборнім учїліщу, оженив ся, жив і робив во світї. Од того нещастного выбуху єм го, жаль, не стрїтив. Смут-

не. Смутный слід війни. Як тогды, так і днесь ся задумую: яка загада му жывот захранила? Хто остатнім черепкам ґранату дав іншый смер і так забранив росторганю тіла на фалаткы? Таке чудо ся лем раз чоловікови притрафить. Лем раз. Тета Сичакова од болю і смутку плакали, но і Богу дяковали. Жывот мать свої загады, котры ествують міджі землєв і небом. Є і добрі, же їх мать. Холем ся маме над чім задумати. А главні, і в найтяжшых моментах жывота маме надій. Надій на зазрак.

По войні были міджі парібками і інакшы фіґлі, на котры ся дало доплатити. Нашли ся і одважливці, котры до націпаных дрывен высвердлили³⁷ дірку, до нєй насыпали порох з набоїв або вопхали до діры патрон і підшмарили дрывно сусїдови. Шпоровлива ґаздыня дрывно двигла, і пришов час, кідь го вложила до шпаргета. Тогды родина зажыла неприємне прекваплїня: в пецу зачало сычати, праскати, выбуховати... Родина ся сполошала, а выбух зробив своє: платню зошмарив, їдло порозливав, а даколи і пец розбив. Попіль і саджа ся кудлили³⁸ нелем по кухни. По такім выбуху мусили форшты, ґраты мыти, стїны калити³⁹, одїня прати. Щастны были, же никого не трафило і не поранило. А винници ся справовали якбы ніч, як невинятка.

Гнедь по войні ся обявила іщі єдна новота. Она ся барз швидко розросла, закорїнила. І тырвала веце як три рокы. Было то пашерацтво і шмелинарство. Главным артіклом того тайного обходу были конї і коровы, а на другім місці была огнёва вода – шпірітус, дале мука, цукерь... Найфреквентованїша видима і неви-

дима магістрала з Польска до Пряшова і Кошіць вела через камюньський хотарь. Лем в зимушніх місяцях ся пашерацький рух спомалив. В снігу ся і тяжко ішло і сліды оставали. Остатні місяці были фреквентованы. Ставало ся, же з Польска єдну ніч тайно через нашы погранічны поляны і паствиска перегнали і до сто коней. Ясно, же мімо главных комунікацій. Нихто ся не чудовав, кідь сусід Осика або Таришин, котрый ґаздовав з двома коровками, в єдно красне рано мав і пятнадцять коров на загороді а далшы мычали в стодолі. Частіше то были коні. А далше рано уж їх не было. Ніч была сполягливов чародійков. До тых трансакцій были втягнуты многы нашы обывателі, главно хлопи. А хоцького міджі себе не впустили. Єднак з обавы, абы ся трансакції не вызрадили, но і зато, жебы ся їм самым веце ушло. Ішло о заробок. А як то уж в такім подниканю ходить, в селі нихто ніч о тім не знав, ніч не відів, ани о нічим не чув. Дотримовало ся старе: не гась, што тя не палить. Бо кідь досвідчіш, та чекай помсту. Немилосердну. Нелем за тобов будуть покриковати і вказовати палцём.

– *Удавач!*

Помстять ся і цілій родині. Шмарить ті дахто ґранат до хыжы і... ани Бог ті не поможе.

Пашованя і шмеліна запрічінили і куріозны зажиткы. Пастухам на Велькій горі ся штось не поздавало під смеречком. Приставили ся недалеко загады. Бояли ся ей. Але загада їх притяговала. Опатерно ей обышли.

– *Што то може быти?* – зачинать Антоні Кундля.

– *Деревяна кастічка. Но, чом є ту?* – ламле собі голову Миколай Гудер.

– Чом провокує? – дале уважує Антоні. – Хто їй там скрив?

Не дало їм то покій. Вытягли ю. Была тяжка. А черькало в ній.

– Што таїть? Кідь в ній суть талярї...

– Тоты бы шыа зышли!А іщі як! Отворьме і увидиме.

Выламали дочічку і од удиву згыкли.

– Люде божы, та то. ... – не доповів Петро.

– Жебы огнёва вода? – Миколай не знав, ці ся мать тішыты, ці надавати.

– Едну отвориме і *скоштыєме*, – розгоднув Крупин.

– Жебы?А не є то отрова? – *вагать* Гудер.

Петро був зручный, гнедь фляшу одкорковав, приложыв під ніс, потягнув до носа. Усмяв ся.

– О-оо! – блажено двигнув тварь ку сонцю, – *міцна, Миколаю, фест міцна*, – наподобнёвав остріляных кошовачів.

Зачала ся колектівна кошовка. Огнёва вода палила, слызы до оч вганяла, но хлопці ся снажили справовати, як скушены хлопи. З каждым притулінём фляшкы ся чули міцнішы. Росли їм крыла, збудили ся в них співацькы струны. Про зачаток собі голосы наладили на співанці „Ударила стріла“, котра ся уж несла по паствиску. Ёй звучаня притягло далшых пастухів, котры кошовку не одшмарили. І не знати як, но Велика гора ся змінила на бесстаростный жывелный фестівал гумору і співу. Розъярены придали і танечны креації. Зазвучали і такы співанкы, при котрых сі пастушкы уха од ганьбы затыкали. Полетіли понад паствиска і слушны-веселы. Аж єм ся чудовав, де ся то в пастухах набрало. Ани

тогды, кідь молодеж в літі по селі в суботу або в неділю гуляла, не чув єм такы веселы співати.

Ой ты, старый бортаку,
Выжень коня на млаку.
Є там трава і вода
І дівчына молода.

Ой ты, старый, шаленый,
Чырайме шы на жены,
Твоя красна, висока,
Моя шьліпа, без ока.

Розумнішы і стриманішы – ку ним належали пастушкы – принесли домів повну фляшку, шіковнішы і дві. Дома огнёва вода довго не оддыховала. А стало ся ай таке: Через Барвінкову вели фреквентованы пашерацькы і шмелінарськы стежки. І там під кряком пастуси нашли товар, котрый нарамні вшиткых притомных потішыв. Одограло ся то так: Миколай Сивый, Юрко Фырта, Антоні Кундля і я сьме творили єдну банду. Кундля ся визначовав тым, же мав остры очі. В тот день сьме пасли на Барвінковій поляні. Миколай спозоровав, же Антоні зосереджено смотрить на єдно місце. А мы лежали пару метрів од скалы оброснутой смереками, лісками, свербогузками.

– *Якого дябла там видиш?* – не вытримав Сивый.

– *Є там якась інакша фарба,* – зареаґовав остроокий.

– *То шы ті лем здасть. Сонце ті ослабило очі,* – махнув єм руков.

– *Же ты, фіглярю, собі з нас утягуєш,* –

підозривать Сивый Кундлю.

– *Хлопці, ідеме ся пресвідчїти*, – встав Антонї.

– *Леж! Де ся женеш?* – дакус ня то назлостило.

– *Не є то скала*, – певно зареаґовав Антонї Кундля і іщі певніше выкročїв ку зароснутїй скалї. Придали сьме ся. Легко сьме перешли через малинякы, коло лїсок і были сьме при...

– *Іщі фурт не віриш?* – не знати кого ся опросив Кундля. Но мав правду: фарба дость великого мішка ся поносила фарбов на скалу, але была якась белавїша. Мішок сьме двигли, вынесли на поляну.

– *Хто го отворить?*

– *Тот, хто го обявив*, – вирішив Антонї.

– *Кїдь в нїм буде дашто на діліня, хто буде ділити?*

– *Тот, хто го обявив*, – усміхнув ся остроокий і уж ножиком розрізав мотузок. – *А тепер ся оберните на другу страну. Так. Іщы вытримте, іщі... Уж можете...*

Гнедь сьме были обернуты. І выявены: Антонї тримав в руці красну довгу – предовгу выдымену кобасу і прецастно ся усмівав з выщіренома зубами.

– *То буде гостина!* – обачїв ся Сивый. – *Дай. Скоштыєме.*

– *Нї, Миколайку, наперед буде скушка. Єдну цілу выбрав з міха і шмарив псови. – Почекаме, кїдь Таркови не буде плано, пустиме ся і мы до них.*

І натягнув ся при мішку. Тяжке то было чеканя, минуты ся волокли, як слимаци. Чассо сьме ся позерали на пса і такой роздумовали.

– *Смаковала му. Спокійный лежить, та можеме і мы... холем фалатча...*

- *Хто їх мыг скриту?*
- *То мав того тилько, же не владав унести?*
- *Асі так. Скрыв в надії, же шы верне.*
- *Часом стратив орьентацію, не запам'ятав місце і...*

– *Або го штось плане заскочіло.*

Уважовали сьме, но пса сьме не спуцали з очей. Він лежав спокійно і позоровав мішок. Чекав далшу порцію.

– *Пустьме шы до них, бо шы попсуют.*

Антоні собі выбрав довгу-предовгу. Потім міх поставив міджі нас. Не ділив. Вздав ся той функції. А мы выбрали і ся напхавали, кільки горло рачіло. Їли сьме їх і оцінёвали. Згодли сьме ся, же майстер мясо добрі вымісив, осолив, окорінив, выдымив... но – одборник. Рядні сьме ся наладовали, роскошно годовали. Аж тяжко нам было з той файноты. А вечур йшов Антоні домів як герой: фалаты кобас му вісіли споза реміня, найдовшу собі обточів коло шыї. Подобав ся на олімпійского вітязя з вінцём на шыї, або на найвекшого збойника. За тоту вызброй му хтось – а прісхло му то – уділив тітул быстроого олімпійского вітязя.

Рідко, но пастух, грибарь, ці грабачкы нашли і далшы продукты, котрых був недостаток і пашовали ся, заробляло ся на них. Были то паклики ціґаретлїв, таблічкы чуколады, красно забаленый і злісованый пакель дугану, коцковый цукерь... Штат пронаслідовав шмелінарїв, мав змапованы їх стежки і з чім шмелінують. Не было ніч чудне, кідь на поляні, на ролі ай на паствіску або при збераню малин в рубаніску ся зъявила на конєх воєньска патроля з ґвєрами на хербеті. З ґранатами за ремінём і кукерами

на шыї. Надлетіли, обколесили і контролёвали. Ці і вы не належите ку... Но што могли найти у грабачок, косарів ці у пастыря? Тлумачок або таністру, а в них мериндя⁴⁰: хліб, цібуля, брындзя, варене яйце, у богатшых фалаток солонины. А великы рыбы – шмелинарі ся в духу сміяли – они мали до найменшых подробностей проштудованы трасы патрул, час контроль, чім суть вызброены... і не дали ся заскочіти. Были неполапителны. І такы метаморфозы жывота принесла повойнова доба. Быв то ей тогдышній колоріт: гробы, ранены, сироты, вдовы, голод, біда, шмеліна-чорный обход... Кажда рочна доба мать свою чаровность. Кібы сьме могли мы, діти розгодовати, та бы сьме фест продовжыли літо. І про ёго тепло, про ёго першы плоды в загородах, про поляны а, може, найвеце за чісту теплу воду потокову. Наша річка Біла была маловодна, але было ей дость на то, жебы в ній жыли рыбы, ракы, мренкы, жебы ся коровы напоїли, абы, кідь горіло, мали чім огонь гасити, абы ей было дость на поливаня полотна, котре од нёй выбіліло а, главні, на купаня. В ей корытї фурт на тых істых місцях стояли банюры. Были так глубоки і шыроки, же в них ся нараз і двадцять дітей купало, плавало, брызкало. В літї через полудне при банюрах ся сходили діти і ся купали, о зажитках бісїдовали. Найвеце хлопці. Вызлекли ся догола і так, як їх Бог сотворив, гуп до воды. При банюрі закономірно стояла вывышена скала, даколи і метер над гладёв воды. З нёй ся скакало до воды, на бік, на голову, на хербет... Стали собі до шору і еден за другим гуп, гуп. .. Аж вода кыпіла. Ту ся хлопці вытяговали еден перед другим, хто

кілько раз лем єднов руков – другу мусив мати на хырбеті – обоплавав банюр, або хто довше вытримле під водов. Ту єден другого насилу тискали під воду... По выкупаню ся сушыли на сонцю. При банюрах ся споминало, як і де пасли коровы, де зашли на загаєне а гайтоле были на них короткы, і наopak – кого влапили і кілько родічі заплатили, або інакше были покутованы. Тым, котры ся часто до воды понуряли, натекла вода до ух. Од того їм зачало в голові шуміти, гучати. Жебы воду дістати з уха, требало поглядати пляскату скалу, приложыти ей к єдному уху, голову із другим ухом наклонити ку земли і підскаковати на тій нозі, на котрім боці гучало в уху. При підскакованю ся говорило заклинаня.

Вытеч, водо, з уха,
Вытеч мі з головы,
Выпусть злого духа –
Розум мі морочіть.

А кідь вон не выйдеш,
Так головов шморгну,
Же ся помкнеш – смыкнеш,
Полетиш до гробу.

Скакати на єдній нозі требало так довго, докы остатня капка не вытекла з єдного або і з обидвох. Нелем хлопці ся купали в потоці, но даколи і дівчата. Але они были таємна катеґорія. Лем тоты найменшы ся вызлекли догола а трохы підроснуты ішли до воды во віґанах або вендлячках⁴¹. А купали ся особітно од хлопців, де їх ніхто не відів. Но хлопцям ся часто пода-

рило непозоровано ся підкрасти і зо затаєним
дыхом вывалёвали очі... Хвалили ся, што на
котрій обдивлёвали, де і што дівчатам зачінаць
чорніти, што ся їм наливать... Дівчата нелем
при пашіню гусок ці коров были гравішы, но і ту,
при купаню: гнедь на муравнику торгали квіткы,
вили вінці, головы собі чепили, а кідь ся грали
на скрывану, та ся до колечка поставили, єдна в
середині стояла і – подля колектівной деклама-
ції – палцём до шору на дівчата вказовала, і так
ся розраховали:

Ду-ду, під воду,
Під зелену ягоду,
Чорна трава ялова
Спід самого коріня.

А корінок болиць,
А стодолка горить.
Вышов Яшє на дуба,
Кліче качка голуба,

А голуб перднув,
Яшє ся вывернув,
Од пенцика,
До пенцика,
Гыбай ты вон!

На котру вказала, тота вышла з кругу. А
вылучовало ся дале:

Выйдий, жабо,
Выйдий з воды,
Бо дістанеш
До бороды.

Кідь нас, жабо,
Не послухнеш,
Дупну на тя,
А ты пукнеш.
Так є, вера, так,
З тебе буде рак.

Потім тота, котра з кругу не были вышмарена, джмурила а товаришкы ся скрывали за копкы сїна, до ярку за бережок, за мандель...

Лїто. Не было бы вшытко повіджене, кїбы єм обышов іщі єден способ купаня. Не був барз росшырений. Ёго сімболом была про нас Ганка Липничанка, котра мала хыжку опроти Сичаковым і Завалидрыговым. Поперед єй хыжу вела дорога а поза хыжу джурчав потїк. О пару кроків, перед Коцуровов хыжов, був банюр. І там сьме ся купали, фіглії выстраяли. Но Ганка ся в нїм не купала. Она мала своє выарендоване місце за своєв хыжов в потоці при скалі, котра стырчала з воды. Ту собі вычістила дно потока од острых скал, ногами овірила, ці єй дно не буде колоти, і такой яму выглубила. Яму управила як гніздо про шыроку гудзіцю. На другый день, кідь ся косарї наглили на поляну, уж збачіли Ганку при скалі тронити без єдиного погнутя. Каждому ся здало, же зросла зо скалов в потоку, же ся злляла з водов в єдно ціле. Сидїла в белавій клаченіці⁴², в кавеєвій загортці⁴³, лем хустка з червеножовтыма кріклявыма квітками ю прозраджовала. Єй тіло было понорене до воды аж по бороду. Хто єй позоровав, выявив, же Ганка з часу на час до долоней набрала воду, двигла руки над голову і окропила свої рїдкы сивы волосы а потім і плечі.

Так собі в теплій воді лебедила цілий день. На обід ся з долоней напила чістою потоковою воды і обід мала за собов. Нихто тету Ганку не вырушовав. Люде собі звыкли на ей купаня. Як бы там не была, гнедь бы ся звідовали, што ся їй стало, чом собі в потоку не лебедить. Кідь тета зросли з потоком, плаваючі гускы ся їй пригваряли а найодважніша ї і щіпла. Тета подля того, як міцно реума ї ламала кости, знала предповідати хвілю, теплы дні без бурёк і доджів. Красну хвілю належно вывжыла – купала ся два, і три дні.

Нігда ем не чув, чом тета Ганя жыла сама, осамоті, або чом мать мено Липничанка. А сердце тетка мала барз добре. Кідь ем як хлопчиско гнав гускы горі Лывницёв на Кобанову млаку, та тетка нараз отворила зо свого двора дверьці, заставила ня. Перед собов во фартуху мала повно красных сливок.

– *Наберь собі, Миколайку. Суть акурат файны.*

Я пхав до кешень.

– *Дякую, тетко.*

– *Іщі берь. Є їх дость на сливчанці, – посмілёвала ня.*

Тетко Ганко, коли і де вас однесли теплы воды Білой? Добрї, тетко, же сьте пришли зась ся окупати і ожыти холем в моїй памяти.

Фронт і перебуваня войск в Камюнці перерушили ход школы, перервали учіня. Брали сьме то, як нормалный яв. Просторы школы повнили інакшу функцію. Приблизно о два тыждні по одході „Красной Армії“ бубнарь звістовав, же в понеділёк ся іде до школы. Прияли сьме то з усмівом: кідь ся іде, та ся іде. Гнедь першыи

день ся вказало, же і в школі є дость новот: над входовыма дверяма была інакша застава – уж была чеськословенська і советська, в класі на стїнах новы штатници. Почас отворїня рока незнама особа в притомности учїтелїв говорила о новій добі, о ослободжїню, о „вождєви“ Сталїнови...

Правдоподобно в апрїлю, кїдь єм ся дома учїв, присїли ку мі нянє і мама. Быв єм тым заскоченый.

– *Видиме, же рад в книжках сидиш*, – зачали здалека нянє. Мама были тихо.

– *Даколи гей*, – одповідам, – *подля того, яка є.*

– *І пан учитель мі повідали, же ся добрі учїш*, – зась ся озвав нянє.

– *І же з тебе бы могло дашто быти*, – на моє зачудованя то зо себе высыпала мама. А нянє гнєдь надпряли:

– *Добры фїшкаль, або учитель.*

Отець гнєдь заргументовав. Помалы, зретелні:

– *Чїм бы єсь був, тым бы єсь був, але нашколоване бы было твоїм маєтком. Мав бы єсь го в голові. А што є в голові, то ті ани вода не замулить, ани огень не спалить.*

– *То бы був твій хлїб, Миколай*, – доложили мама.

Я родїчїв не спознавав. Бісїдовали, як з книжкы.

– *А ішов бы єсь до школы до Пряшова?* – шептом ся опросили мама.

Мав єм таке чутя, же то говорить насилу, же до того ї донутив нянє.

– *Аж до Пряшова?* – озвали ся мої обавы.

Нянє їх збачїв і в зародку розогнав.

– *І іншы хлопці ся зберають.*

– *Чїї?* – зауяло ня то, бо ніч таке єм дотеперь

не чув.

Нянё був на ня нарихтований і высыпав зо себе.

– *Грега, Выслоцький, Дуранка, Шемів, Кряків, Дзявнів, Кузар, Зимова-Петенцуля, Глосік, Гуркала...*

– *Подумай, сыну, і ся розгодний*, – боязливо ня вызвали мама.

Я собі в духу представлёвав, же там, мы, Камюнкчане, будеме ведно бывати, ведно ся учіти, же собі вороблика заграме, або і штампую, же, може, дакому вечур на грушкы ся выбереме...

– *Кідь они, та і я*, – несміло єм выголосив.

– *То ся мі любить, Миколайку*, – погласкав ня нянё по голові. Мама, не знам чом, збыхла і з нянём одышли на двір.

Школа мімо Камюнкы, жылот мімо родного села... то была і звездавость, і обавы. Але лем легкы і дочасны, дітиньскы. В найблизшых днёх в школі і мене частіше вызывали одповідати, прісніше годнотили одповіді, веце домашніх задач укладали. Нелем мі. І тым, котрых нянё мена спомянув.

– *Ты, Миколай, собі прочіташ іщы і того*, – пришов ку мойй лавці учітель Мілый і подав мі якусь книжку і продовжовав:

– *Выскушам тя з того*.

Учітелі як кібы ся на нас, будучіх студентів, догаворили. Пронаслідовали нас на уроках своїма впрашами, часто і вычітками:

– *А студенты навеце дома писомно зодповідать на тоты впрашы*, – роздав нам паперикы учітель Степан Лихвар. Не заоставав за ним ани учітелі Романяк, Дюдяк, пан

превелебный Віктор Невицький. Цібрили нас. А, признам, добрі робили. Зо сердца. Сонце выступовало высше, ёго лучі были теплішы. Сніг ся давно ростопив і заджурчав долов ярочком. Дні летіли додалека. Школярі ся тішыли на вакації, на забавы і купаня, а я ся обавав кінця школьського рока, бо ня чекали скушкы до вісемрочной Штатной руськой гімназії в Пряшові.

СКУШКА

В єден шумный день на нашім дворї ся заставила поштарька і заголосила.

– *Мате писмо! Аж з Пряшова,* – усміхла ся і подала мамі копертку. Знав єм, котру одбило: коли і де суть экзамены і што зо собов принести. Спомянуте было хоцьшто, лем розум забыли дописати. Экзамены ся конали о тыждень. Окрем нашого душевного непокою і моїх обав, дома ся ніч не змінило. Дале ся косило, орало, окоповало... Моє шматя і боканчі были давно нарихтованы, лем їх до торбічки положыти і гыбай го до світа. День перед одходом мі мама дала до рук пахняче мыдло.

– *Окупай шы і вымыдлий шы в потоку.*

Тото єм не одкладовав. Побрав єм ся за Образникову загороду, там під высокым берегом був глубокий банюр, а зо вшыткых боків загороды. Таке пахняче мыдло Біла іщі не зажыла. По моїм выкупаню і рыб якось веце плавало в чистій водї, і были жившы, веселїшы. Може незнамый аромат їх змамонив.

Вечур, іщі за ясного світла ня послали спати, бо рано завчасу буде буджіня. Не був то звык за білого дня спати. Перевалёвав єм ся з бока на бік, гадав єм, як то буде на скушках, ці дашто буду знати або ся гнедь з ганьбов пропаду.

– *Зобудь шы! –* тормозив ня няне за плече. – *Умый шы. І наїдж. Ідеме.*

Я був раз-два готовый. Солодке молоко і хлїб з маслом єм схрумкав без проблемів. Мама подала няневі торбічку.

– *Мериндю мате на два дны.*

Потім мі положыла руку на голову.

– *Най тя, сыну, Бог провадит.*

Прежегнала ня, цупкы⁴⁴ мі на чело дала, потім ся обернула і фартухом собі слызы утерала.

– *Чом плачеш, Ульчо моя? Вечур сьме дома, –* чудовали ся нянё.

І выкročили сьме до тмы. Братя і сестра твердо спали. А мама дале в куті плакала. Чом? Ці материньске сердце здогадало, же дітина, і кідь ся вечур наверне, но лем зато, жебы зась і надовго – або і нафурт одлетіла? Ці ї сердце збагло, же ся торгають родинны контакты, же о рік-два полетять далшы сынове до незнама? А каждый одліт дітини – то невидима рана. І страх, і обавы. Ці подарило ся мамі тогды збагнути, яки тяжкости чекають сына? Або то была радость, же дітина уж выкročила там, де ся їм не подарило. Што было скрыте в тых слызах? Нігда ем то не угаднув а мама мі то не прозрадила.

Сивульків віз нас чекав на градській. Нянё собі присіли ку уйкови Штефови, а я ззаду на шыроку дочку – гнойніцю. Ногы мі весело колембали.

– *Добрі ша ті сидит, штуденте?* – в голосі уйка резоновав скрытый жаль.

– *Ніт хыбы,* – тварю ся, же є вшытко в порядку.

– *Вйо-о, Пейко...*

Заскрипіли колеса. До їх гурчання ся замішав высокый голос когута, забрехав пес, за ним другый... Придав ся і сельскый варташ своїма двома ту-у, ту-у. Выпроваджало ня село на першу довгу драгу за граніцю хотаря і за просторы старолюбовяньскы. Пейко до бережка ішов помалы, по рівнині дрібчів. Місяць ся на нас усмівав, звізды згасинали, а воздух холоднішав. Хлопи цілый час о войні дебатова-

ли, спомянули Бенеша, Ґоттвалда, ани Сталіна не обышли. Колеса ся крутили через Гнізда, Стару Любовню, Плавніцю аж до Люботыні. Там на желізнічній станіці коник ся заставив і я першыраз увідїв шыны, з вываленыма очами ем ся позерав на обровске чудо, котре з комина вымітовало чорный дым і іскры, причім фучало, як розъярений буяк. А ку тому вшыткому іщі і колесами крутило, і ку нам ся ближыло по блискачїх шынах. Я ся од страху скорчїв.

– *То, Миколай, локомотїва. Она нас потягне.* Одскочїв ем, жебы ня машына не захопила і не потягла. Нянё ся засміяв. Потім сьме ся розлучїли з уйком Кнышовым – Сивульковым.

– *Най шыа ті дарит, Миколайку,* – кывли мі уйко руков. Я їм тыж замахав. Колеса загуркотїли.

– *Будь ту. Я їду карткы купити.*

Онедовго ся нянё вернули. Дїзнали ся, же о шість минут прийде наша машына.

Зачали ся сходжати люде. З торбїчками, з косами... Розвіднёвало ся. Нараз штось здалека загучало, наслідно тягаво запискало так міцно, же уха рїзало.

– *Уж їде з Орлова. Не бїй шыа го.*

Нянё спозоровали, же ся ховам і стискам му руку. Чудо фучало і приближовало ся, під колесами ся му іскрило, і ту нараз спрудка заскрипіло і заставило ся. Ёго дверці ся з бухотом отворили. Люде выступлєвали, пхали ся... Іщі была густа тма. Нянё завелили:

– *Наступиме до ваґона!*

Чув ем слово ваґон, але не мав ем представу, што значить. Та тото є він - ваґон. З окнами на стягованя, з деревяныма лавками, полїчками на

торбы, куфры. Ани єм го порядно не пообзерав, локомотіва зафучала, загукала, вышмарила іскры і помалы ся погла.

– *Шядь собі і кідь можеш, та здримний.*

Добрий замір ся не дарив, бо сычаня, рахотїня, іскры торгали моє спаня. Наконець ня предці монотонны, хоць і міцны звуки заколысали до солодкого сна.

– *Проберь ша!*

Выскочів єм.

– *Де єм?*

– *Добрї єсь собі поспав. Сьме в Пряшові.*

Люде выходили з ваґона, несли куфры, баликы. Няне уж тримали торбічку, я ся претягнув і выкročили сьме. Няне як остріляный дротарь познали і Пряшів. Зато сьме не блудили, не вывідовали сьме ся, в котрый бік іти. Ішли сьме наїсто.

– *Ту в парку собі шядеме і нафрыштыкуєме ша.*

Опросив єм ся, што є парк. Няне краяли хліб і такой высвітлєвали. Хліб був свіжий, масло тыж, яєчко вчера уварене. Чудовав єм ся, же ту вшиткы дома мурованы, стрїхы етернитовы, або бляшаны, ани єдна не была ґонтами⁴⁵ крыта, ніґде не ґаґочуть гускы. Не выганяють коровы на пашу... Велє склепів, а тых незнамых людей! То у нас ся познаме і єден ку другому ся озвеме, поздравкаме ся, а ту... як нелюде. Як німы, ходячі фіґуры.

В парку єм ся шіковно стигнув переоблечі: дрелиховы ногавіці єм вымінів за купены, чістенькы онучі єм окрутив на ноги до новых боканч, кошулю з домашнєго полотна за купену. В новім єм ся не чув добрї. Было мі і тісно, ко-

шуля щіпала...

Перед будовов школы уж чекали родічі, а около них мовчки стояли хлопці, але были гев-там і дівчата. Великы двері ся отворили, вошли сьме водну. Ходба як ходба, але довга, з многыма дверяма, на котрых вісів папірь з менами. Нашли сьме і моє. Пані в довгій кыдлі⁴⁶ зістила моє мено, позвала ня дале, вказала, де мам сісти. Не був ем першый. Няне мі іщі з дверей закывали і одышли. О пару минут нам роздали папері зо задачами. Снажив ем ся і раховати, і доповнєвати, і рісовати... што выжадовали. Дали нам двараз і перерыв. Але я не знав, што то є, та ем зістав сидіти. Устно ся нас тыж штось вывідовали і нашы мудры одповіді до папіря записовали. Мене сповідала уж знама пані в кыдлі: одкы ем, што робить отець, мати, кілько нас є, мена родічів... Кідь ем повів, же мама має мено Ульча, та ся наголос засміяла. Мене то торгло.

– *Є то шумне мено, – зареаґовав ем.*

– *Правдаже, красне мено, – і стратив ся їй усмів.*

По экзаменах єден высокый пан в окулярєх притомным выголосив, же тым ся скушкы скінчили, а выслідкы нам будуть засланы поштов. Няне ся ня попросили, як ем ся згостив задач, ці ем дашто знав. Твердив ем, же гей. Спомянув ем і то, як зареаґовала пані на мамине мено. І був ем зась заскочений, бо няне ся голосно засміяли.

– *Ульча, сыну, то по нашому. Урядно є Юлія.*

До фраса, злостив ем ся. Як мам быти з того мудрый, кідь мама має дві мена, а я о тім не знам. О пару років ем обявив мамине і трете

мено. В молитвеннику мала написане: «Парасці дарують родічі». Підписаны были Кнышовы-Сивульковы. Жывот є гнедь і́нтересні́шы, кідь ся зъявують ёго незнамы странкы і мілы пре-квалі́ня.

Вертали сьме ся на желі́знічну станицю. Дума́в єм, же няне́ мі купить за скушку даякый цукерлик або чуколаду. Але – ніч. Машына ся волокла як слимак. То быци з фу́ров іду́ть бы́стріше. А сонце пекло. Во ваго́ні сьме ся вари́ли. З Люботы́ні до Старой Любо́вні ся нам трафив віз, в котрі́м были лем два мішкы зерна. Звезли сьме ся. Коні ся не дали заганьби́ти. Я, жебы єм не заспав, часто єм ішов за возом. Серенчу сьме мали і в Любо́вні. Там дїдо Дзявнів-Ліхварь був на накупі, та нас звіз до Камю́нкы. Чув єм, як Дзявнів ся няне́ви признав, же штудова́ня - то великый кельчы́к, великы выда́кы. А він то познав на вла́стній скорі́ – ёго сынове штудова́ли а третій Ванё зачина́в. Кідь сьме в Камю́нці при возарні́ заставили і зышли з воза, дїдо ся ку мі обернув.

– *Най ся ті дарить, штуденте. Учінём ся одвдяч родічам!*

Што єм мав одпові́сти? Подякова́в єм, і за звежі́ня.

Дома ся ня ани даяк велё не вывідова́ли, як было на скушках, ани як ся нам путова́ло. Далшы дні́ были нормалны. Лем кідь єм ішов главно з мамов да́где граба́ти або окоплёва́ти, та подакотры Камю́нчане ся нелем поздравили, но і іроні́чно опросили.

– *То з не́го, Ульчо, буде пан?*

Мама одпові́дала выгы́баво:

– *Хтоже зна, Перте, што з того́ буде.*

Нашли ся і такы, котры порадили.

– *Штуденте, памятай: уч шыя за вшытко
можне, лем не за того, котрый давать людеЙ
вішати.*

Я тыж нетерпезливо чекав пошту. Мав єм
обавы, ці єм зложыв экзамены, ці єм родічам і
школі ганьбу не справив. Гомбало ся во мі мое
реноме і моя неістота. Кібы єм пропав на скуш-
ках, то бы была вдячна вода на млин тым з фі-
глярськов жылков. Исто бы-м чув:

– *Ты шыя лем дротарькы тримай!*

Нашли бы ся і мастнішы слова. Познам нашы
остры язычкы:

– *Пастухови лем палиця!*

– *Зо пса не буде солонина!*

Нашли бы ся іщі щавнатішы... Ой-ой, а якы!
Зачатком юла сьме ся з нянєм вернули з
оборёваня ґруль з Чорного потока, а дома
сестра Маря звістовала, же пришла пошта і по-
готово подавала копертку. На єднім папірю ся
писало, же єм успішно зробив экзамены. В цілім
тілі єм чув, як мі заміцніло мое єґо. Ногы стояли
певно.

– *Добрї, сыну,* – погласкав ня нянє. А він таке
дашто лем барз зрїдка зробив. – *Лем шыя нам
тримай!*

Другый папірь урчовав, што вшытко треба зо
собов взяти до інтернату. Выраховане было і
якы продукты до кухні на кост. Найблизша ве-
черя ся не обышла без ущіпачности:

– *Миколай бы мав до свого одходу каждую
неділю коровы пасты,* – розгоднув Юро.

– *А чом?* – выскочів єм.

– *Жебы єсь ліпше хотарь познав, єго яркы,
шлєґы,* – высвітлєвав Осиф.

– *І мав можливість шя з пастухами розлучіти,*
– не заостала сестра.

Не мерзили ня їх штыхачі наражкы, приїмав ем то, як їх способ розлучкы. Признам ся, потішыли ня выслідкы скушкы. Но дашто ня і заскочіло. Быв то якийсь страх, котрый ем дотеперь не познав. Страх, же одходжу з дому передчасно, же тот дім іщі подробно не познам. А нелем то. Я тот дім і хотарь страчу і **охудобнюю** сам себе, окрадам. Тот страх нелем гнедь, но і в далшых роках ня нутив веце спознавати жывот в родині, подробніше го позоровати, глядати ёго змысел, посланя... Одтеперь і вчасне вставаня рольника ужне было лем повнінём традичных повинностей, уж то був крок до завтрашнёго дня.

Ораня і сіяня скрывало в собі нелем хліб, но і одвічне спознаваня законів природы і вывой думаня предків. Зачав ем подробніше слідовати процес роботы і спостережене до памяти записовати, до кровли наливати, до свого мандлика приграбовати рострачены колоскы. Косив ем поляну нелем на рівніні, але зашов ем з косов і до ярку і міджі крячкы, де і тернина колола. Зашов, жебы спознати і до памяти зафіксавати. І клепаня косы ся перенесло до іншых дімензій.

Вірьте, є таёмный
Тот наш спів-клепаня:
Він скалу зобудить
З глубокого спаня.

І дерево ся му
До ноты припоіть,
І небо му свої
Высоты отворить,

І смеречкы ёму
Натягують руки,
І квітки му свої
Посылають цупкы.

То зато, бо ґазда,
Котрый косу клепле,
Штось ей і повідаць,
Штось міле ей шепче.

І зато не чудо,
Же і коса ёму
Красні одповідать,
Грать му ёго ноту.

А ґазда камюньскый
Мать сердце велике
Має в нім співанок,
Же не увірите.

Із дротарьскых стежок
Гуслї, гармонїйка,
І піщалкы з верьбы,
І дзвінкы з паствиска.

Тай летяць співанкы
З молотків ку косам,
А од них до ліса
І ку косцям назад.

А пак до клепаня
І косцёви красну
Тягаву, розважну
Співаночку зачнуть.

Кідь ей они вплетуть
Часто двойголосні,
Та она вам летить,
Як парадны конї.

Тогды най ся скрывают
І оперы з Відня,
Школены співаці
Зо святого Рима.

Бо нїт над співанкы
З глибокого сердца
З наших лучок-полян,
З-під нашого неба.

Косарї, грабачкы появи до співу свої чїсты
голосы, і джурчання ярків, і легкость крыл орла,
і ясны лучі сонця зо синёго неба, воткали до
ней фарбу ружы, квіткы смереків, і белавый об-
раз скромного барвінка.

ОДХОД ДО ШКОЛЫ

Того року першыраз в моім жывоці ем собі желав гамовати час. Нараз ся мі здало, же вшытко мі утікати поміджі палці, же не стигам і штось ся мі уж не наверне. Час гнав допереду і тягав нас за собов. Скорше сьме звязали овсик на Стражці. Прицвалав і день одходу до школы і до інтернату. Настав день накладаня і лучіня.

В тот день уж рано на нашім дворі ґазда Ґреґа-Яцеків приставив віз. Няне, мама і брат Осиф наложили до нёго міхы ґруль, муки, горнець шмалцю... Як папірь урчовав. На кост до інтернату.

– *То ты вшытко зыїш?* – звідала ся ня потихы боком сестра.

– *А ці я знам,* – з неістотов ем реаґовав.

Я ку наложеному приніс куфер і тлумачок з моїма кошуляма, ґачама, онучама, шапков, перинов, серзаком... Помалы віз був повный.

Перед вечером дідо Ґреґа-Яцеків запряг коника до воза, іщі раз ся посмотрів на наложене і, не знати, ці з обавы або зо шпасу, сконштатовав:

– *Кідь придаме і сынове, та драбиняк цалком заповниме.*

Потім цмокнув на коня. Віз ся рушив на ґаздів пляц.

– *Погнеме шыя перед западом сонця,* – припомянув Ґреґа.

Одтеперь аж до западу сонця в нашім домі настала барз чудна атмосфера: чомесь сьме ся перестали на себе позерати, реч ся вытратила, або ся зужыла на курте нї, гей. І в тій одповіді было чути внутрішне пнута, нервозіту. Ани добрый розлучковий обід нам не смаковав,

їли сьме як з донучіня. Єден другого сьме обходили, бояли сьме ся дотулити. Вызерало то так, як кібы сьме єден другому ублизыли, єден другого окламали, або окрали, або як кібы дахто близкий смертельно захворів. Пообідї, кідь єм ся вернув од потока выкупаний і пахнячїм мыдлом умытый, мама переторгла мовчаня:

– *Ідь, Миколай, на пєнтро лячі і снаж ся здримнути. Цїлу ніч наїсто будеш за возом крачати. А то є порядный кус драгы.*

На пєнтрї єм ся зарыв до сїна. Дзвонкы наших коров ня збудили, но і выстрашыли: чом брат Юро уж пригнав статок з пашы, кідь іщі видно? Нянё го выгрїшить, може і выфасує. Но успокоїв ня нянів голос:

– *Акурат єсь пригнав. Зобудьте Миколая. Є на пєнтрї.*

Я ся уж спущав долов драбинов. Быв найвысшый час ся облїкати, лучіти ся, одоберати. Подля традиції – главно дротарьской – перше одобераня члена родини ся одбывало в притомности цілой фамелії. Зато і пастух є уж дома. Першым кроком розлучкы была молитва. Обернули сьме ся ку образу Пречїстой, клякли около стола і скормученыма голосами ся молили Богородїце і Отче наш. Мамі то не стачіло і потихы придали далшы молитвы. Мы вшыткы в тихости на колїнах чекали. Кідь ся мама пережегнали, нараз сьме встали. Нянё взяли округлый неначатый хлїб, ножом на нїм зробили криж, одкроїли фалаток, подали мамі, потім зарядом нам, дїтєм, і собі. Фалаткы сьме собі помастили маслом, посолили і без слова зїли. Тото – подля людей зналых жывота – забезпечовало, же одходячїй член родини не забуде на

родну землю, на котрій був хліб дороблений, в памяти му зістануть мозолі, котры землю обробляли, руки, котры косили, грабали, ціпами молотили... а масло може воскресити образ лук, паствиск, пастухів, а сіль припомяне пот при рубаню дрыв, щіпаню трісок... Наслідо-вали пироги. А мама їх знала файны наварити, спраженим маслом помастити. Наїли сьме ся. Зась была на ряді молитва Отче наш...

– *Одоберь ся, Миколай*, – наглили нянє.

Михала ем по голові погласкав, сестрі і братам ем руку подав.

Мама ня обяла, пережегнала.

– *Най ті Бог помагать!* – Дала мі цупкы і гнедь ся обернула, сіла до кута і тихо, без мук-нута плакала.

– *Ідеме, Миколай*, – нянів голос скінчів роз-лучку. Нараз сі сестра спомянула на свою по-винность, скочіла ку повному відру з водов і перешла мі драгу. Я взяв кuffer і правов ногов ем перекрочів поріг родного дому. Ани пес не забыв, што ся патрить: кідь ем опуцав двір, за-бrehав.

Дідо Грегга-Яцеків уж чекав: ворота были настерж⁴⁷ отворены, коні до драбиняка запряжены.

– *Погнеме шы*, – дідо взяв батіг, сів спереду на дочку прикрыту платом. Ку нєму без ваганя при-сїв нянє, я ся усалашыв на плахотці зо сіном. Потішыв ем ся, бо была туго звязана: добрі ся мі на ній сиділо. Дідо цмокнув, махнув понад запряг батоном з червенов кытайков⁴⁸ і коні ся погли.

– *Боже вас провадь!* – з ганку закрічала тета. Село было пусте: люде іщі грабали, звожовали

уроду, діти зо статком ся іщі не вернули з пашы. Так єм другый раз тов істов градьсков путовав до Люботынї а дале то уж був новый, неспознаний світ. Не везли сьме ся на машинї, як тогды, на экзамены. Кідь ся спустила ніч, заставили сьме в Шарішу при першій хыжи з великов загородов, в котрій горїла ватра а около нїй ся поневіряло много людей. На паствиску при потоку сьме одставили драбиняк. Дїдо пустив конї на самопаш, мы ся наїли. Дїзнали сьме ся, же люде при ватрї варять в котлах леквар зо сливок. Люде были веселы, дїтиска бігали, скакали коло огня, старшы мішали в котлах, їли, попивали. І співанку занотили. У нас не было звыком леквар варити, а кідь варили, та лем мало, в горнцю. Но найчастїше сливки заваряли. Не знам, як скінчіло варїня – заспав єм на сїні під теплым ґероком. Рано мі колысаня воза розогнало спаня. Продер єм очі: сонце ся зачінало на небо шкрябати.

Конї ся заставили в парку. Познав єм уж тото місце. Ту ся хлопи наїли і потужыли. Свіжый хлїб і солодке молоко мі посмаковали. Не стримовали сьме ся. При інтернатї нас чекали Миколай Ґреґа, Біттнер, Кузар, Дуранка, Ліхварь, Выслоцькый... Они путовали на машинї і уж мали в інтернатї придїлены скринї на ходбі, стіл в штудовни, постіль в спални. Спалня, штудовня... то были просторны містности. В штудовни мав каждый інтернатїста своє місце. А інтернатїстів было скоро сто. Спалнї были три. В кожій стояло до тридцять постелей. Нянє в канцеларни дістав на паперику, де што мам придїлене. Камюньскы штуденти нам помогли вшытко повкладовати до скринї. Першыраз буду лежати

на матрацах. То не як дома, на соломі. Але на дакотрых постелях были і стружлякы. Кідь ем сів на постіль, перегла ся і завырчала. Гнедь ем собі представив, яка то многоголосна буде музыка, кідь вшыткы в спални собі ляжуть... Наш віз ся поступно выпорожнив. Газда Греґа і студенти натураліі уложыли до пивніці. В далшых роках сьме натураліі не давали – пінязями ся за вшытко платило. Зато няне бив донучений частіше на дротарьку ходити, усиловніше по світі майстровати. Розлучка з нянем і дідом была хлопска: стиснутя руки і обьятя. Колеса воза одгурчали по коцках зо скал. Ани ем собі не усвідомив, же ся скінчіла найкрасша етапа мого жывота. Який є чоловік недоконалый і легковажный. Такый злом в жывоті, і так легко го обыйти? Як ся то могло стати?

До вечера ся інтернат заповнив: пришли далшы возы, зо штаціона ся горнули задыхчаны студенти з куфрами, взаємно ся витали, серусовали, ціловали... Тоты ся познали з минулых років. Сходили ся хлопці і дівчата з Великого і Малого Липника, Странян, Сулина, Леґнавы, Баєровець, Чірча, Остурні, Бехерёва, Якубян, Литмановой, Няґова, Орябины, Ладомировой, Міджілаборець....

В тот істый день была цілоінтернатна громада. Говорило ся тому собраніє. Притомны были нелем студенти, но і воспитателі, учітелі, дежурны і ціла дирекція. Воспитателями были главно отці духовны. Но од 1948-го року їх одстранили і обвинили, же суть протів соціалізму. Пізніше многых арештовали, міджі нима і єпископа П. П. Гойдіча. На споминанім першім собранію нам высвітлили режім дня: од буджіня,

умывання, фрыштыка... одход до школы, обід, особне вольно – сіленція, репетиції, умывання, спання... Вшыткы этапы дня оголосив мідяный дзвінок на першім штоку. Іпен⁴⁹ такий, як носять коровы на шыї або коні на хомуті.

Дзвінку мідяный интернатный, кільки раз за вісем студентьскых років єсь мі ділив день на предписаны этапы? Кільки раз єсь мі росторгнув солодкы сны і романтичны предствы о жывоті, о невинній ласці? Часто мій голодный жалудок тужобно чекав на твій голос, абы выштартовати до ідалні голод загнути; часто єсь быв терпезливым свідком гадок, скламань і неуспихів; часто єсь нам розорвав гру і звав до штудовні готувати домашні задачі. Кільки раз єсь нас выпроваджовав на прогульки ку Торісі, ці ку Секчову. Хто зрахає твое дзень-дзень при выпроваджаню до школы, надобывати новы факты наук, уменя? Ты, довгорічний камарате, єсь нам задумано – по вытуженій матурі – зазеленькав при выкročіню до далшой реаліты жывота, до незнама. Ты много раз по скушці зрілости звав ку собі, до своїх просторів. Кілько раз – вдяка тобі – і теперь віджу ровесників на твоім дворі бігати за лоптов, читати книгу, учіти ся... І зась стоіть передо мнов Йосиф Лапишак, з котрым ем вісем років сидів в єдній скамейці⁵⁰, Юрко Мамрила, Ярослав Копка, Панчура, Єдинак, Черкала... директор гімназії Алексей Фариніч, професор Зелик, Зима, Петрашовіч, Кандала... Лем дзвонь, приятелю мілый, бо голос твій і днесь чудесно звучіть і принавертатъ студентьскы рокы і такой зве ку ідеалам молодости. Звуч мі довго. Чім довше резонуй, дзвонику мідяный интернатный. Вшытко, здасть

ся, тогды было єдинечне, красне... Было то так?

Зъявила ся
Ружа
В прекраснім
Роспуку,
Міло ся усміхла,
Дыхла мі
На руку,
І ростягла
Білы крыла,
За хмару
Ся скрыла....

Чом
Остала по ній
Рана?
Чом ня так вколола?

Х Х Х

Розвивала ся ружічка
До небесной красы,
Розвивала і чекала
Свої рокы щастны.
Сонце ї приємно гріло,
Каждый з нас ї хвалив,
Но прикрыв ся ночный мороз,
Ружічку нам спалив.

Чом був осуд бессердечный?
Тадь звізда світила.
Ці то рука невидима
Круто ся нам мстила?

КАНІКУЛЫ ⁵¹ / ВАКАЦІЇ

Старшы люде суть увірены, же час немилосердно летить і не стачать собі усвідомити а тыждень, місяць... а уж одлетів. Но ани молоды роки не суть помалшы. Розділ буде в тім, же старшый чуе цілым еством, як ся ближить конець, а молодой такый проблем не реґіструе, а кідь ай гей, та бесстаростно махне руков: часу – море. Я не був інакшый, хоць ем успішно скінчив три класы руськой ґімназіі в Пряшові. А праві в тых роках ся ламали стары заужываны способы жывота. І подля великих планів Комуністічной партії ся формовали новы, соціалістічны дні. Они мали перерости до вічных. Тото ламаня старого і роджіня нового жывота ся реалізовало і в інших країнах: в Мадярьску, Польску, Болгаріі... а самособов прикладом нам був Советський Союз на челі зо Сталіном. У нас, в Чеськословеньску апостолом нового ся став Клемент Ґоттвалд, председа комуністів і поглаварь атеїзму. Єствовали три напланованы акції нового жывота, котры мали жылот простого чоловіка зліпшыти. Вшыткы ся кінчили на - ація: колективізація, електрифікація і індустріалізація; і, придайме, атеїзація. Каждый тот план ламав стары-прастары заужываны нормы і вшыткы мали єдно сполочне: ліквідувати. Я приближу холем дакотры фраґменты, котры ем відів і зажив в роднім селі.

Певно знам, же ґаздове стратили істоту під ногами, кідь ся дізнали, же їм без нагороды одоберуть вічний фундамент обжывы - землю, ролю, поляну, лісик... котру дідове, родічі роки прикуповали, росшырёвали і старостливо

обгосподарёвали. Ґазда, кідь орав, сїяв, та ніґда ся не стало, жебы зась землю не переміряв, ці му сусід нагодов не одорав. А кідь, та то так не охабив – приорав своє ку своёму, бо і центіметр дав колоскы, ґрульку, рунклю, а лучка – плахточку сїна. Нова політика з ґазды ся высмівала, горі ногами живот обернула. А до дружства піде нелем земля, но і коровы, коні, віз, бороны... Людей пронаслідовали обавы, неїстота і глядали конкретного винника, носителя зла. Жадала ся помста. Глядали, і нашли.

– *Обышло бы нас тото нещастя, кібы не тот головатый,* – неомылно переповіла тета Кульбашанка сусідці Марі Гребиковій. – *То він ся зо вшыткыма панами з окресу серусує і обїмать.*

– *Хлопи ся дізнали, як ся хвалив, же перше дружство в окресі вын заложить і же до рока ціле село буде сполочні ґаздовати.*

– *Жебы аж так? Бодай того головатого Сеняка даґде трафило!*

– *Выгражав шы, же на ярь трактором меджі розоре!* – стискать пясти і грозить тета в тот бік, де мать хыжу головатый.

– *То не мать Бога в серцю?*

– *Єм іста, же то Бог не допустить. А хто собі дасть лем так мірнікс-фірнікс корову взяти? Як бы мою в стайни одвязовав, та бы єм му сокыру до головы вергел!*

– *Бій шы Бога, Марє! То смертелный грїх.*

– *А ці то не грїх смертелный - коровы, телята, ролю... лем так цінгі-лінгі собі привластнити?! То є подля божых законів?* – аж закрічала тета і спрудка одплюла. – Але кідь ся надыхла, зась ся ку своёму трапліню верну-

ла. – *Но видите, Марё, ідеме з ролі, зерно сьме перевернули, лем не знаме, ці го вымолотиме.*

– *А кідь гей, – прикывла тета, – ці з омолоченого ся нам дашто уйде.*

– *То мате правду, бо зась контігенты ідуть звышовати.*

– *Та уж цалком панове зошаліли? Тадь одовздаваме цілы метракы ґруль, зерна, горы яець, бочки шмалцю, каждый день пятнадцять літрів молока, зо заколотої свині скору і копу мяса... Та то є їм мало? Скору хотят з нас здерти?*

– *Уж ня покушать, ці не буде ліпше тото зерно на ролі зохабити згнити!*

– *Не треп! Ани сердце, ани мозолі ті то не дозволят.*

Такы і подобны розговори были на каждім кроці. А в селі колективізація поступовала, не дала ся застрашити, ани заставити. Наперед заложыли меншинове дружство, членами котрого были люде без землі, яким ся выгражали вышмарінём зо школ або з роботы зато, же суть реакціонарі і не підпорують соціалізм. Патрили гев студенти, урядници, учітелі... І я був членом того дружства. Поступно членами ся стали худобны ґаздове і было то уж векшинове дружство, а наконець цілообецне.

Реформы не мали лем одпорців, были і запалены люде за проґрес, за нове щастя. Застанцём і шырителём колективізації був і дїдо Конарь. Він належав ку худобнішым, але порядным ґаздам. Быв усиловный, старостливый. Люде собі го важили зато, же був і ученливый. Слухав елемове радіо, обїднавав новинкы Правда і часопис Дружно вперед. Велё того не нагово-

рив, но ёго слово мало вагу і голос. І свої дітки так виховав. Смішне было то, же праві новоты го скламали. Стало ся то так. Дідо собі старостливо выбрав свій ідол проґресу. Довго і старостливо го глядав і подля розгласу, і подля новинок, подля фотографій, жывотопису... І выбрав собы аж два ідеалы – Йосифа Сталіна і Клемента Ґоттвалда. Но ёму ся поздавало, же то не дві, але єдна особа. Знав то і обґаіти. Аргументовав сміло і одважно. А мав чім: суть фест запалены за комунізм, суть найвысшы воєньскы особы, і баюскы як бы їм з єдного ока вылетіли, єднакы пипкы мають, єднак собі праву руку за ґерок закладають і заложену руку на сердцю тримлють, єднакый усмів і акцент на слові «товаріщі» – «соудрузі!»...

Но готовы близнята. На нерозознання. Дідо высниваний ідол зачав і наподобнёвати. Кідь стояв почас дебаты, або і в церькви, праву руку мав заложену за ґероком на сердцю. Баюскы належной формы были під носом. Волося зачесане подля Вісаріоновіча. І крок дідо спомалив, був уважливый, достойный.

– *Старый бортаку,* – не вытримала тета Параска, жена наподобнёвателя, – *по кім шя так опічіш?*

– *Не зарывай! Твій мозог то не порозумить.* Але шыло ся не дало донеконечна в мішку скривати. Дідови нияк не пасовало, же гулив ціґаретлі, а не пипку. Тото собі не міг одпустити. Была то уражка ідола. І вирішив дефінітивно: накілько в селі в склепі ани в Старій Любовні не був обход з піпками, дідо попросив молодого Антоня Фечкалу, електрикаря, котрый ходив на тыжднёвки до Пряшова, о службу.

– Антоні, не був би єсь добрый дашто про мене виконати?

– З радостёв, діду.

– Мам на тебе просьбу. В Пряшові є великий обход з піпками?

– Є. А піпок має за вылогов до чуда. Але вы, діду, курите ціґаретлі.

– Гей, Тоню, но я... хочу таку піпку, як нашы вожді, – і вытяг журнал з фотоґрафіями ідолів. Антоні ся усміхнув.

– Так бы єм тя просив...

– Може будуть мати...

– Набетон! Инакше бы то была саботаж. Ведь они керують цілый світ!

Піпку в обході мали. І таку, як дідо жадав. Але ґазду Конаря заскочів новый проблем: який же то вожді курять дуган? То ся не дало вычитати з книжок, ани з новинок. Но Конарь і тоту прекажку здолав. Розгоднув ся про Тараса Бульбу. І знав, чом. В тім відів істе проценто патріотізму. Тарас не був хоцьхто. Быв боєвник. І перерьюентовав ся Конарь з ціґаретлів на піпку. Довго і выставовачно кури в зо заложенов руков за ґероком. Кури в, аж кым му не урчіли нову вышку контіґентів. І была овелё векша як дотеперішня. А вшытко скоро задарьмо. То го так россердило, же з ним дябли трясли. Вышмарило го то з певной коляї, упав до неістоты. Дусило го то, уражало. Наконець заскрипів зубами, піпку положыв на клат і обухом сокрыы... затріщала. І запалив собі ціґаретлю. Поштарька перестала носити Правду, а ёго рука уж не лежала на сердцю.

Хоць в селі сьме мали меншинове польноґосподарьске дружство, рольници фурт ґаздова-

ли подля старых традицій. І я коровы пас, сіно сушив, косив, снопы вязав, до стодолы звожав. В такой літній день ня няне повірив детективнов задачов.

– *Ноле, Миколай, скоч ку склепу і посмотри, чом є там так много людей. То не бывать звыком.*

– *Кідь уж ідеш, та куп дріджі за пять філерів,*
– росшырила мама мою задачу.

В склепі было досправды повно людей. Куповали муку, цукерь, шваблики, но главно і ґайз⁵². Чудовав ем ся: є літо, вечур до нескора видно, а рано уж завчасу ясно, можеш читати. Не треба ходити з лампашом, в хыжи россвічовати. Та чом скупують ґайз?

Дома ем поросповідав, што і як в обході.

– *За тым дашто є!* – няне ся такой двигли з лавкы і споза образа взяли бугелярь.

– *Уж ты дябли до корчмы несут?* – злостили ся мама.

– *А де інде, жено, ся дізнам, што ся за накупованём ґайзу скривать?* – і такой ся побрали з хыжы.

В корчмі вшытко знають вчас і з правой руки. Там ся каждая загада обяснить, там ся грать лем зо сполягливыма тромфами. І накупованя ґайзу было каждому зрозумітелне: вчера вечур председатель нашого сельского національного комітету продіскутовав з высокыма панами план електрифікації села. План і підписали. Тот підпис председу спустив накупованя ґайзу. Рано склеп іщі не був отворений а жены і діти функціонарїв з відерками і фляшками уж чекали при дверях до склепу.

– *Закажут го продавати,* – шепче Уля Вербова.

– Накуп, кілька можеш, бо днеська ніч не є істе.

– Закажут, – придала ся третя, – бо го доважаме з Гамерики, но а Гамерика є наш найвекшый неприятель.

– Не плеть бортачіны. Гайз **робят** в Братіславі з руськой нафты. Та чом бы го заказовали?

– Чом-чом? Думай допереду, Ганьцё. Кідь не будеме мати гайз до лампы, або лампаша, чім будеш в стайни світити? Так тя донутьят завести електрику.

– Так є то! Бодай їх фляга...

– Но видиш. Вера в тмі шы не даст довго жыти. Так нас панове принутьят до хыжы, до стайні, пивніці...

– Бодай їх фарфунів... Мають то передумане. Шкода, же єм не взяла веце фляшок.

– Пошлеш хлопця. Докупиш.

– Лем ці дотогды склеп не запрут, бо они тыж міхом по голові не вдарены.

Найчастіше тоту тему молотили стары люде – быв то острый засяг до їх заужываного жывота. І глядали способы, як тоту небезпечну силу спровадити зо світа, або холем ей оддалити. Надіяли ся...

– Же то схвалили? То іщі ніч не значіт, – сміють ся старый Завалидрыга на недільнім пообідняшнім посиджіню перед Семтовым домом. – Пыдписали, бо собі выпили. Але до рана їм то вышуміло з головы і уж бануют.

– Же ся тот наш уряд аж так упрявив на новоты, – крутить головов тета Копаччина.

– То лем тот головатый їх до того тискат. Він є такый завзятый і твердоголовый, він ся

жене до нічоты, – сановала мого стрыка Осифа тета Бодакова. – А як паробок був цалком нормальный.

– То партізане і комуністи го зопсули.

Вакації о рік мі принесли далше велике прекваплія, котре ся ня міцно доткло і наводило в мі непознану носталгію. В тот день єм выступив в Камюнці з автобуса при церькви і остав єм стояти як вкопаний. Кліпкав єм очами і сам себе єм ся звідовав: »Є то може? Єм дома або даґде інде єм омылом выступив?« Но був єм в роднім селї, але на місці, де стояла мурована школа і о пару кроків пышно росли штири липы, а міджі нима стояв огороженный желізный криж, тепер на тім пространстві были выкопаны і уж забетонованы фундаменты културного дому. Школу – як єм ся пересвідчів – дочасно перемістнили і уж заплановали выставбу новой, модерной. Мою школу зваляли, розвалины на Піскы вывезли. Є то може?

Што я міг...? Остало мі лем єдно – змірити ся і вітати нове. Новоты, закономірно, не обышло ани моє злате дїтинство.

Де ся подїв дзвонк,
Што нас звав до класы,
Де чаровный човнок
Одвіз камаратів?

Де суть учітелї
І отець духовный?
Де літо веселе?
Де округлый ґлобус?

Де, молоды крыла,
Съте вшытко однесли?
Ці серенча скрыла
В горі при студенці?

Студеночко моя,
Піду к тобі сісти,
Може найду дашто
З моёй молодости.

Індустріалізація міцно моделовала і діріговала жывот. Новинкы, часописы, розглас інформовали о ставбах, агітовали на желізарні в Кошіцах, до заводу на обув до Бардеёва, до одевы в Пряшові, до бані...

Так нараз было повно роботы і нечеканы заробкы. І зато люде ся перестали зауїмати о ремесла, котры ся дідили з мамы на дівку, з отця на сына, котры были тіпічны про села, регіоны... І зникла výroба полотна на кроснах, сукна, скоры, кошиків, вышывок, ремесло ковалів, корытарів... не обышло то ани дротарство, котре жывило многы родины в замагурськых русиньскых селах а ку ним належать Орябина, Камюнка, Литманова, Малаый і Великий Липник, Страняны, часточно Сулин і Кремна. Зачало ся твердити: нач латати горнець, кідь за пару корунок ся дасть купити новый, парадный. І штат урядно дротарів пронаслідовав, покутовав і арештовав. Аргументовав тым, же тото ремесло недостойне, же дротарі вандровок ся выгыбають вступу до польногосподарьского дружства, же заробити можуть на ставбах, в банях... Заник ся дотыкав і другого центра дротарства – Тренчіна, Великого Ровного, Мако-

ва... Так ся в новій добі вытрачаты унікатне ремесло, котре не ествовало нигде на світі, лем на Словеньску.

Но іці теперь, кідь пишу тоты рядкы, найдуть ся в моім роднім селі стары сивы дротарі, котры по ніжній революції двигли дротарьску крошню, двигли, бо озвала ся в їх жылах дротарьска кров; двигнуть і зайдуть до своїх бывшых регіонів і понукають свої службы, свое майстерство. Майстрове твердят, же суть витаны а роботы маюць аж гет! А заробок обстойный. Оплатить ся крошню двигнути на плечі. Ку тым, котры ходять з крошнёв на короткы заробкы – мандры належать: Миколай Мартяк, Осиф Петенець, мій шваґор Я. Юрашко, М. Караш – Вояків, М. Смандра, Я. Пацолт...

Хто вам, дротарі – майстрове, за пропаґацію унікатного ремесла, за выганяня біды з дому, за вірны навераня зо Сербії, Ракуська, Мадярьска, Булгарьска, Югославії... За пропаґацію русинства, хто вам, майстрове, дома памятник поставить? Найде ся міджі потомками таке вдячне сердце? Я вірю, же найде. Бо ту квітне белавый барвінок, бо ту жыє материньске слово, бо ту не утихаюць нашых предків співы.

Дочекаш ся, мій дротарю,
кідь умелець до мрамору
звічнить минулось давну
і крошню стародавну,
Твою зморену подобу
як памятник на тяжку добу.

А так, мій дротарю – майстре,
Село за твою роботу

Дасть поставити – одлляти
Высочезну красну соху.
А на ній текст написати:

«Дякуєме ті, дротарю.
Быв єсь майстер унікатный!
Віру предків в світї шырив
Родный край і мамин язык
Нігда за ніч єсь не зрадив.»

ПЕРШЫ БАЙКЫ

Хтоже собі не врыє до памяці момент, коли вам непозоровано славный Пегас наставить свое стрема, понукне свої службы? Представте собі, я тот момент порядно не зафіксава, но з істотов знам, же то было під впливом Пушкіна, Крылова, Шевченка, Франка... Я їх єдного за другим читав, учів ся наспамять. З істотов тверджу, же они ня на крылах своєї поезіі двигли до надземных сфер. І точно споминам, як єм тайно вывісив свою байку на гімназіальных настінных новинах. Байка мала назву Професор і Павук і была написана на основі skutочной пригоды. Было то так. В понеділек першы урок была математика. Професор Лапутка вошов до класы, стягнув табу і хотів писати задачу, котру плановав з нами рїшати. Але не встиг – з дочкы на голову ся му спустив павук, котрый собі через неділю на ній насплітав сіти. Професор того не чекав і інштінктивно ся снажив звірятко з головы зошмарити, але оно ся му вплело до волося. Махав єднов руков, оганяв голову другов, зогынав ся, крутив... Дівчата му прибїгли на поміч, він очервенів, бранив ся... Так ся зродила моя байка о тім, як ученого чоловіка домотала павучіна. Пришпендли єм байку на „стінгазету“. Сокласници урчіли автора. Так моя маска аноніматы была сторгнута. Чекав єм на зареаґованя професора Лапуткы, думав єм, же ся на ня назлостить і моя знамка з математікы буде недобра. Ні, ніч ся не стало. Він ся лем засміяв над тов пригодов.

До сторгнутя маскы єм свої стишкы і байкы писав лем про себе і ховав єм сі їх на беспечне

місце. І перед найліпшым моім приятелём Йосифом Лапішаком з Міджілаборець. Першы мої творы ём дав посудити І. Мациньскому. Похвалив мого „Чортополоха“. Перша моя байка была надрукована по руськы в журналі Дружно вперед і мала назву Огнь і Козы, редактором котрого був Ф. Лазорик. Ани ём не збагнув, як мої баечкы поступно зачали вытисковати свою сестру - поезію. А она была солідарна, не протестовала, не гнівала ся на конкурентку. Уступовала тихо.

Мушу ся признати, же боязливо ём одовздавав выбраны байкы Словацькому педагогічному видавництву в Братіславі, одділіню української літературы в Пряшові з вопросом, ці бы не могли выйти друком. Стало ся. Книжка БАЙКИ вышла в 1963 р. по українськы. Моє серце співало од радости. Но довго ся не тішыло. Спознав ём стару правду: творчость – то нелем крыла щастя, но і трапліня. А довге. Не мож ся го збавити, бо оно як тихе чісте жрідло вытікати спід землі, даколи выплавує і златы порошок, уломкы з великой златой груды, котра скрыта в ей утробах. Тоты уломкы перед поетом, малярём... на моментик заблизцать многыма фарбами дугы, підскочать, затанцюють, фасцінують і... їмай їх, складай з них образ, метафоры. А їмай гнедь! Бо кідь завагаш... уж їх ніт.

Тоту мою першу книжочку – дізнав ём ся од теперішнёй пані директоркы СНМ – Музею русиньской културы в Пряшові Др. Олгы Глосіковой – дав директор камюньской школы школярям (тогда школярям ОШ в Камюнци) на своїм уроці коловати з рук до рук, жебы нелем віділи, но і в руках потримали і добрі собі запа-

мятали першу книжку, написану Камюнчаном. Дякую вам, пане директоре і закладателю Барвінка, дякую сердечно, Степане Біттнере, за чісту капку ласки – за дотык.

Не дасть мі, жебы єм з першой моєї книжки холем дві-три байкы не зацітовав. Лем припомяну: по баршановій революції пишу по русиньскы. Тым і байкы дістали іншу тварь і домашній голос.

Понука

Спорохнавіта Паліця стрітила змореного Коня.

- Я тя підопру, – понукать ся патыка.
- Іщі владжу, – одмітать поміч уконаный.
- Оприй ся, – не давать ся одбити суха.

Кінь ся заставив і зміряв ей своїма великыма очами.

- Дякую, не хочу впасти.
- І поплянтав ся дале.

Х Х Х

Хто ся тварить
Перед вами,
Як святыи небесный,
Іщі то не значить,
Же є і хосенный.

Критичный погляд

Сорока-злодійка вкрала ся до курника. Нашла там яйця, выпила їх і одлетіла.

- Кра-аа! Куркы барз заосталы і неодповідны,
- рапоче з цілой силы.
- Ублизыли ті? – звідує ся Воробель.
- Представ собі, сусіде, же они іщі і днесь

несолены яйця несуть!

Забитливый

Дунчо ся вернув з далекого світа. Ани ся не зогрїв, уж ся выстатує, як бесхыбно коткодакать, фучить, мекать, мучить.

– Ноле, камаратку, нам нормално загавкай.

Дунчо зблїднув, штось закоктав і, наконець, вытиснув із себе.

– По нашому єм за-абыв.

X X X

Пришов пес із світа

І лем кукурікать.

З ДОМУ ДО СВІТА

Одходы з дому, лучіня з родинов про Камюнчан, Орябинчан, Литманівчан то не было ніч нове, і хто може о розлучках веце знати, як не дротарі? Они уж як діти, пізніше як парібци, женачі, нянёве і дїдове... цілы жывот їх біда з дому выганяла за заробком. Поберав ся каждый за своёв звяздов щастя і нїс зо собов повну крошню. Повну, бо до нёй наложив нелем молоткы, кліщі, швайкы, нїты, дрот, бляху, мериндю, сведер вовняный, онучі, кошулю... Но не крошня найвеце тяжыла хербет. Найтяжша была неістота завтрашнёго дня, голод, на кождім кроці стрегнучі хвороты, в пути вовк, злодїй... А він і так одходив і здолавав прекажку за прекажков. Інакше ся ани не дало. Мусило то так быти, бо то выжадовала сітуація в родині, фалаток землі на Чертежах, нутив го ку тому твердый жывот в Карпатах – Бескідах. Так з дому одходили дротарі, цімермане, служкы.

Ішла бы я, ішла,
За горы служыти,
Кібы мі там дали
Фартушок вышыти.

Фартушок вышыти
З білыма краями,
Жебы люде знали,
Же я за горами.

Ішли в надїї і зато, же їх посилнёвало і штось інше. Они несли в сердцю і велике богатство, котре їх повзбуджовало і посмілёвало – несли

зо собов і вірну ласку жены, няня, маленьких дїтей, в ухах їм звучав женин голос «Щастнї шы навернїй!», фраїрчине шепканя «Чекам тя!», несли в памяти красоту гор, ехо співанок грабачок з Хотарного. Бо є то так, одколи світ світом стоїть – ани новоты, ани наймодернїшы обявы науки і технікы не докажуть чоловікови выторгнути зо сердца то, што дома першыраз вдыхнув, то, што ся му вляло до сердца з материньскым молоком. Бо є то так.

*Де шы хто народив,
Та кебы і не хтїв,
До сердца вын появ
Горы, луку, стернї.*

*До очыв шы нафурт
Запише му небо,
Ядлывці і сосны
І ярьцяне стебло
З ух му не вымаже
Уж ани глухота
Шьпіванкы, шум ліса,
Материньскы слова.*

*Не вырве зо сердца
Ласку ку полянам,
Ку добрым сушїдам,
Ку робытным газдам.*

*В ногах буде носив
Тверды дрыгы, стежки,
Бо они походят
Лїсы і бережки.*

*Не змье му нихто
З рук тверды мозолі –
Бо то нашы квіткы
Радостив і болів.*

*Бо в тым нашым краю
Робота нас кормит,
Лем она тя, сынку,
Радыщу наповнит.*

Кідь зважую свій одход з дому і моє путованя понад Попрад, Секчов, Дунай, быстрый Ваг і задуману Вылтаву, та мі зась і зась виходить, же лем вдяка вам, мілы родічі, братя, сестро, вдяка тобі, школо родного села, ся вырихтовали на вандровку до світа **Камюньскы майстро**ве.

І далша книжка ся зродила дякуючі вам, няню, стрыку Юру, Петре, вам Осифе і Петре Карашовы, тобі, Ваню Пацолте і Ваню Дзубряку, вдяка тобі, старосто села Миколаю Мытнику, тобі, утримователю традицій грекокатолицькой віры Миколаю Коневале, і тобі, шваґре Юрашку... вдяка вашим споминкам і розсправляням⁵³ о дротарьскых пригодах ся зъявила книжка-епопея **Біда Русинів з дому выганяла**, оцінена Преміов Александра Духновіча за русиньску літературу (2003). Моє сердечне подякованя належить і закладателёви Барвінка і директорови школы Степанови Біттнерови за выросправяня зажитків з дротарства, з котрых vznikла *Приповідка о дротарикови*. Пляскали⁵⁴ і позерателі в многих русиньскых селах, міджі іншыма і в Камюнці. Гру зінсценовав Ярослав Сисак з герцями Театру Александра Духновіча.

По Камюнці і Пряшові выznamным містом

інспірації была Прага. Она формовала мое думаня, штудії і далше смерованя жывота. Она не вошла, она ся прудко врїзала до мого жывота. Перед матурітныма экзаменами хтось в школі принїс новинкы, в котрых ся ознамлёвало главні молодым, же ся отварять „Институт русского языка и литературы“ в Празї. Пошта може гнедь не другый день везла і мою приглашку. Были і іншы можности поданя приглашок: до Пряшова, до Братїславы, Нітры... Но Прага ся стала про нас чімень притяжливїша, ей магнетізм був чімень міцнішый, загаднішый... Кідь ем писав писмо родічам, та ем, може і трираз, сконтролёвав, ці назву міста ем нагодов не скомолив. По матуріті пришла позванка на экзамен. З нашой школы сьме ішли трёми: Семён Лещішін, Корнел Ваврінчїк і я. Экзамен був дость інтересный. Вшыткы сьме писали якесь „літературне сочиненіє“, потім сьме „отвічали на вопросы“ з ґраматікы і на заключїня была бісїда. В рамках той я з асістентом розоберав *Тихий Дон*. Памятам, же молодой усмівавый асістент хотїв од мене „содержаніє“, вывідовав ся на деталї о боях з білыма (білогвардїйцями), на Мелехова... Овірёвав собі, ці досправды ем роман читав. Вшыткы трёми сьме были приняты. Скушкы складав і нам добрі знамый Мірон Сисак, і Штефан Петрищак. Они матуровали на Обходній академії, но познали сьме ся з інтернату. Кілько то было радости, я – високошколак! А нелем сам... І вшыткы мої сокласници. Про нас то была сила, а тыж якесь знаміня до будучности. Яке? Чув ем ся і векшым і якусь

радостну пѣту ем мав ку сокласникам. Аж ем ся в душі засміяв, кідь ем ся пристиг при думці, ці не мам собі баюсики запустити. З тим ем не походив у сокласників.

По приході до Прагы сьме ся зареґістровали на ректораті, а ту ся выявили і першы комплікації. Было то уквартелёваня. Дізнали сьме ся, же наш інштiтут є в Празі новозряджений. З той причіны не маме свій iнтернат. Дочасно нас уквартелёвали в бывшiм монастирю на Петшiнi, котрый є доднесь так оспiвованый Пражанами і туристами. В далшых роках сьме зась дочасно бывали в iнтернатi iншоу високой школы. Послiднiй був в Чорнiй улiцi близко славной корчмы-пiвоварнi, што ся звала „ У флеку“. Вдяка такому уквартелёваню сьме добрi спознали єднотливы части Прагы. Но свого iнтернату наш Iнштiтут ся не дожыв. По пару роках го злучiли з Карловов унiверзитов. Гнедь першы тыжднi в Празi ми і моiм сокласникам принесли і скламаня. Я ся голосив на комбiнацiю журналистiка і руськый язык. Но уж в октовбрi професор Антонiн Достал нам урядно прочiтав рiшiня ректорату, же журналистiку зрушили і змiнили на педагогiчний смер. Што сьме могли проти тому робити? Лем одыйти, або сугласити. Одыйти, але де? Зась робити экзамены, зась ся стяговати? Остали сьме в Празi. Не вырiвнав ем ся з першым скламанём, а уж ся навалило друге. Тот iстый професор по своiй лекцii нам – Русинам зась дав урядно на знамость, же мы властно не Русины, але Украiнцi і вшыткы, котры ся голосили

штудувати журналістику, суть переряджены на комбінацію український язык – руський язык. А хто з тым не согласный, того ту насилно не будуть стримовати. І знова: Што робити? Як ся розгоднути? Так ем ся став послухачом професора Івана Панькевича, знамого празького україністы, котрый походив зо Закарпатя. Мушу признати, же він був нелем мудрый, скромный, но і добрый чоловік. Мав благородне сердце. Може праві зато го цілый жывот пронаслідовала зла судьба. Міджітым ситуація выжадовала од нас зжыти ся, зрости ся з новым містом, приспособити ся ёго руху, голосу, ритму... Рано, кідь ем отворив очі, уж ем ся не годен був звідовати в духу самого себе, де ем, чом ем ту, што то за голоса приходять звонка... То уж не валальска тихота і спокій. На улиці уж ся патрило знати, котрый трамвай де іде, і де тя доведе. Начасі было знати, де ся дасть без проблемів добрі і тунё нафрыштиковати і стигнути вчас прийти на лекцію... Зміна цілого мого жывота і з ним звязаны новы задачі, новы повинности то выжадовали. Каждый з нас ся снажив без слов попасовати ся сам зо своїма тяжкостями. І по двох-трёх тыжднях, без збыточных вопросов, в допереду встановленім часі ішло ся на трамвай. Каждоденны повинности, приятелі, учітелі, интернатный режим –вшыткы тоты факторы нам сформовали студентський жывотный штіл. А він од гімназіального ся вера діаметрално одлишовав. Ту рано з постелі нас ништо не выганяв. Ту ся не обявив „воспитатель“, і не сповідав нас, чом лежимо і ці не сімулуєме. Ту єсь сам о собі вирішовав,

сам єсь ся примусив іти на семінар, до терміну наштудувати літературу... Ту мусив каждый сам себе обгаїти перед собов, сокласниками, але передовшыткым перед родічами і селом, з котрого пришов до Прагы на штудії. Ту уж каждый сам себе формовав, був своїм паном, або голодным оторганым отроком; сам розгодовав о своїх штудійных успіхах, а значіть і о тім, ці буде мати можность быти уквартелёванный в інтернатї, ці буде ся мочі костовати в мензі, ці му признають „скідку“ (днесь бы сьме єй могли назвати штудентську пернаментку) до кіна, до театрів, ці му уділять штіпендію, без котрой мы, хлопці і дівчата з виходу, сьме не знали собі ани представити жывот штудентський в Празї, бо з чого бы сьме заплатили кост, бываня, трамваєнку...? А з дому што могли, кідь требало платити покуты за несповнены контігенты... А далше жрідло заробку - дротарька, уж была в тім часї заказана. І такий був повойновый жывот. Но мав і веселішы фарбы. Жывот штудентський – жывот веселый... Но і так... Як кому, як про кого. Знам, же неєден наш студент вера обертав корунку на долони. Часто ся ставало, же кідь хотїв іти достойніше одітый до театру, та вера мусив собі пожычіти од приятеля анцуґ, топанкы... Многы пригоды мого празького штудентського жывота безболестно упали до забытя і ніхто їх з той ямы не вытягне, но навернула ся мі іщі єдна, котра штухла під ребро так болячо, же іщі і днесь болить, і не єм істый, коли перестане. З дому єм дістав писмо од сестры Марї, в котрім ня інформує, же ґрулькы выкопали, рунклю звез-

ли, але капусту не стигли, же двараз привезли повны драбины букового листя на зимне підстеляня під коровы, а цалком наконець написала, же в школі уж скоро вшиткы предметы ся учать по українськы. Тота інформація ня заразила, ліпше повіджене, дав ем ся заскочіти. То была моя слабость, бо уж помалы два роки ся тота «новинка» втисковала до наших голов через новинкы, радіо, огваряня ґрекокатолицькых отців духовных, пронаслідованя, арештованя... Так ся наповняв закон, же наша віра, народность была поставлена мімо закон – взяли нам право на віросповіданя, старославянську літурґію, народность... Вшиткы тоты крокы ся совершали⁵⁵ тихонько, поступно і при світлі червеной звізды. Не знам повісти, ці ясніше нам світила тота бессмертна здалека, або то была наша од президента – столяря, або **одприповідковой** поставы шырокого-короткозракого, або од розголуженой головы рогалья, або то была кучерява голова капіша—капішовіча. Луч котрой звізды освітив розум нашим так, же заголовали за такый закон, жебы наша віра, язык, реліґія, кров проллята на Дуклі были мімо закон? Котра то была? Чом наша „ідентічна, путёводна“ зачала дымити? Тадь кільки уж было наших, котры надію до ней вкладали, котры їй вірили і на колінах ю призывали, лем жебы до наших хыж пришла вытужена слобода, рівноправность. Стачіть спомянути діятельность і творчость Александра Духновича, Александра Павловича, русофіла Попрадова, славянофіла Анатолія Добрянського, Івана Кізака, Н.Бескида, героїв Дуклі... Та хто

і одколи зачав спохыбнёвати нашу ідентіту, наше право на рівноправність. Хто і яким правом змінив по другій світовій війні наши русиньскы школы на іншоязычны? На основі чого собі присвоїв творчество наших будителів? То были проблемы, котры трапили нас, Русинів. І каждый нашов своє рїшіня. – *Над тым не шпекулуй*, – засміяв ся Корнел Ваврінчїк і так мі гварив:

– *Ты ся уч, складай скушкы. Зато єсь ту.*

– *Так є*, – підпорив Корнела Мірон Сисак, – *не пхай ся до політїкы, бо то паньске гунцутство.* В таких сітуаціях єм гнедь зашов ку Врабчїсі на катедрі і принїс єм повну жменю цїгаретлїв. О пару минут сьме уж істо курили як кулаци. Зволив єм тактїку уніку – зачав єм чїтати даяку інтересну книжку, або єм купив білет про себе і Аленку до театру. Кїдь давали Мольєра, гнедь був упредностнений, він мав у мене протекцію, вышшу позїцію. Ёго Лакомця ани не зражую, кїлько раз єм відїв, а фурт єм го выглядовав. А найлїпше ся над пїнязями знав трясти герець Нойманн. Быв то генїалный майстер слова, псіхікы. Свої богаты пережываня знав передати позерателям, нїгда свою роль не одбив лем так. Пережываня нам одовздавав голосом, руками, очами, каждым рухом, дыханєм, мовчанєм, ёго усмів отваряв дверї до театру і до сердця, до глубины душі ку струнам, котры в сердцю розозвучали чаровны мелодїї. Нойманн – то був ансамбель, орхестер. За Мольєром на другім місці ся выпинав Ревїзор Н. В. Гоголя. Выпинав ся як майстер выдумок, як поготовый образ перетворєваня ся, клам-

ства і хамтливости. Він в кожній ситуації гнедь збагне выгоды про себе. Тот герой–суверен выдумок, фантазірованя. Є то готовый фронт і підлизак. Зато мав мої симпатії. По другім семестрі хлопці з выходу ся чули в Празі як дома. Стояли сьме певні на своїх ногах. Экзамены сьме успішно поскладали, інтернат був істий... Професорів і асистентів сьме уж добрі познали... В такій беспечній атмосфері ня позвала ку собі до канцеларні професорка К.Бартакова. І зачало мі штось грызти в голові: Нашто? Чом лем мене? Заклёпкав ем їй на двері. Прияла ня скоро аж приятельскы. Завела бісїду на прогрес, на будованя соціалізму, на пятьрічній план... Уж ем збачів, де бочить, одкы вітор дує.

– *Діла обстоять так, абы і твої родічі політику КПЧ підпорили, бо ты вывживаш право на штудудії, побераш штіпендію.* Заключіня з нашого посиджіня было ясне: од понеділька маш перерушены штудії, а кідь родічі вступять до рольницького дружства, можеш обновити свої штудії. О членстві родічів в дружсві принесь потверджіня. Ту є вшытко ясне. Без обяснёваня. Заскоченый ем був я, камаратя, а може найвеце нашы дома. В селі ціла родина, ровесници, учітелі... вшыткы знали, же штудую в Празі. Та чом нараз сиджу дома лем так? Мама ани так ні, але нянё ся до мене пустили, кідь збачіли, же ем здравый і нормальный.

– *То тя, сыну, вышмарили? Або не стигааш скушкы? Кідь стигааш, та што інше в тім може быти? Чом то скриваш? Дашто єсь покрав? Та уж высып зо себе, бо інакше ті*

таку трісну, же ті звізды... Не дало ся до-
вше выкручати, вышов ем вон з правдов.
Няня то тыж заскочило, але не успокоїло. Зна-
ло ся о тім, же дакотрых урядників, кідь їх
родічі не підпорили колективізацію, пропустили
з роботы, або їм позаставили чінность, але зо
штудій... то ту іщі не было, то была новина.
Няне знали і домышляти. Они гнедь комбіно-
вали в своїй голові, і причіну мого приходу
домів нашли. А была іста і певна. Мій стрыко
Осиф были актівный одбоярь, слободовець і
отворено обгаєвали комуністів, запоїли ся до
закладаня польногосподарьского дружства,
были агітатором, і перед пару тыжднями їх
зволили до ЦК КПС. І няневі ясно вышло, же
вину моєго приходу нашли в своїм братови.
Вшытко є ясне. Ніт над чім думати. І побрали
ся ку братови Осифови. Гнедь на дворі на-
трафили на стрыну Марту:

– *Маш мужа дома?* – выразили няне зостра.
– *Вітай, Миколай. Є в коморі,* – одповіли
выплашено стрына, взяли опалку і побрали ся
до стодолы, бо тушіня їм шептало, што ся
ближить. Подля сусідів міджі братами падали
остры слова. А не было їх мало. Высловлены
были прудко, аж криком. Обинєвали еден
другого зо закерности, зависти, же сі маєток
родічів не важить і давать го до дружства, же
го уж не хоче веце видіти, няй ёго нога уж
нігда на пляц не вступить, кідь натягне копыта,
та ани на цінтерь го не выпровадить... Няне
їм вычітали, же їх старшого сына вопхали до
бані уран копати, а зо студента хотять спра-
вити кулака і послати го до ґулагу на Сібір.
– *Най тя зато Панінка Марія скаре!*

– Сусідове і нагодны проходзячі коло тетиной хыжы мали досць матэрыялу на посуджованя, на домышляня і на огваряня. Посилнив ся табор odporців колектывізаціі, но застанцёве тыж мали досць своїх аргументів. Добры о тым зналі і нянё, зато ём не быў прекваплены, кідь о два дні ём чув няня:

– *Ульчо, жено моя, завтра двыгну крошьню холем на два-тры тыждні.*

– *Де ты зась дэблы несут?* – выбухлі мама і ёдным дыхом выкрыклі:

– *Дрытарька ё заказана!*

– *Не бый шы, ніч шы мі...*

– *Запрут ты. Ані не заробиш, ані поляны не покосиш.*

Одповіды ём ся не дочекаў. Нянё слово дотрымалі. Може о тыждень нечэкано ку нам на навщіву прышлі з відерком в руці стрына Марта. Зашлі до хыжы. Мама іх хлібом і солём прывіталі, маслом понуклі. Я взяў од стрыны банзлік і одышов ём ку студні щаву набрати. Кідь ём ся з повным вернув, стрына ся ня звідалі.

– *Як шы ті, Миколай, в Прагах дарит?*

Поросправляў ём о нашых хлопцях, о інтэрнаті, скушках...

– *Не мусиш шы уж дома стримовати. Ідь до школы. І без паперя. Ё то выбавене. А най шы ті добры дарит!*

Подяковаў ём стрынї, но она одышла устарана. Вшытко ём порозумів. І мамины слова:

– *Марта ё добра жена. А кылько уж вытерпіла про нещастну політіку...*

Довго не тримало, вернув ём ся до Прагы. Камаратя ня прывіталі. На інтэрнатнім столі

ся автоматично з'явив домашній сыр, пахнуче масло, не хыбовала кобаска, солонина а про усмівавого Петра Лишку і горнятко пырной брынды. Час і потыхы, і з гырмотом ся гнав, не інтересовали го мої экзамены, нашы лекції, семінары... Но перше затріщаня фундаментів марксізму-ленінізму пришло, кідь умер ґенералісімус Й .В. Сталін. Тот, котрый , здало ся нам, не може быти ани хворый з простой причіны — бо є то він, здоровый, оцілёвый, бессмертний. Ани сьме ся не опамятали, за ним ся побрав другый ідол — Клемо (Клемент Ґоттвалд). Штось в нашім пересвідчіню затріщало, пукло і помкло ся з певного місця. Час ся не заставив ани кідь нечеканый ХХ-ый зъезд КПСС, на котрім Нікіта Хрущов одсудив култ особности і котрому многы певны партійны не увірили: Таки хыбы Сталін не міг робити! Він предці не міг ани захворіти, не то умерти. Він був бессмертний. Він не був цензором, то ёго кламали, він не приказав бандуристів топити в Дніпрі, наш любимый вождь не мав ани тушіня, же од голоду люде гынуть на Україні, же Молотов з Рібентропом тайно підписав.... По своёму сьме порозуміли, же десь в ідеології настали детонації, в тых фундаментах, котры мы по другій світовій войні будовали і котры мали быти міцны навікы. Теперь ся трясли, запращали. Нараз і вічна наша дружба з могучім великым Союзом не мусить быти така міцна. І возникли новы вопросы: Де ся жене наша сполочность? Яка нас чекать будущность? Но живот ся не заставив. Затряс ся, ногы ся му в колінах підламали, но крачав дале. І пере-

свідчовав нас, же він не ослаб, наopak, спев-
нив свої сили, очістив нас од маловірних
і зрадців, колаборантів і од росколысаних
опортуністів. Опортуністичный був і неборак
кінь. І зачали го масово нічити. Многы плака-
ли. Невинна кров текла. Многы ся радовали.
Мяса прибыло, кобасы были довшы. Хрущо-
вови притакав Булганін, і наш президент Ан-
тонін, котрому ся десь стратило матурітне
свідителство, таксамо і член ЦК КПЧ Василь
Біляк, членове ЦК КПС Йозеф Ленарт, Петер
Цолотка, Густав Гусак.... А час ішов дале, і може
ся нашій наївіті попід баксы посмівковав. І
мав правду, бо волны Вылтавы, Дуная, По-
праду знали своє, знали, што одплавляють
долов корытами... Одплавали, одкатуляли ся
міцны того світа – історія лем на час зарегі-
стровала неосталіністу Нікіту кукурудзника,
провалив ся і надійный руйнователь, автор
перестройки, козачка одтанцевав танкіста Бо-
ріс... Історія чекать на серёзне згодночіня
тых часів і уж теперь ся указує, же оно може
мати велё-велё плусів, но таксамо і много мі-
нусів, а кібы годнотителём був малярь, мусив
бы на годночіня выдумати і дотеперь неествую-
ючі комбінації фареб. Но темныма фарбама
і найзавзятішый неприятель СССР бы ся не
одважив поперати заслугы великой державы
при ліквідації феодальных порядків в Росії,
ей участь і превеликы жертвы в боях проти
фашизму, ей теоретичны і практичны успіхы
науки в козмосі, першы історичны крокы Юрія
Гагаріна, Валентіны Терешковой до козмичного
простору, щіросердечность, руськых людей...
В гурчаню руїн старого світа заглушене было

тріщаня розділіня ЧСР. Ту спід брудных скал, спаленой глины зродив ся довгоочекований закон о Русинах, котрый узнав Русинів за автохтонных, потвердив їх ідентіту, рівноправность. Міцны і бессмертны того світа ся на владарьскых стілцях дость часто і загадно выміняли, а нашы семестры в Інштитуті ся тыж не заставлєвали, ближыли ся штатны скушкы а з нима і проблемы з писомныма діпломныма темами, і самособов, часты конзултації при їх докінчованю. І мене не обышли такы комплікації. Я собі выбрав тему „Юмор и сатира в творчестве А.П.Чехова“. Темы ем ся не бояв. І план, тезы ем дость шіковно зоставив, належну літературу наштудовав, помалше ся мі дарило зреалізовати план, дати тото вшытко на папірь. По довгих днях ся мі то подарило. Выдыхнув ем собі. Не обышло ся без конзултації, а ту ся обявило, же треба спреснити умелецькы способы, указати на конкретных матеріалах, де суть, як ся здоконалюють, выбрати найвыдаренішы...а тото вшытко доложыти фактами. Конзултант мі порадив здокументовати і протиходны, крітичны высловы о авторови. Подля задач конзултанта ся дало судити, же термін одовзданя роботы є о рік, а він уж стояв перед дверями. Были то і нервы, і злость... А цілу роботу требало іщі на машинці переписати. Наконець – як в приповідці – вшытко на добре ся обернуло. Камаратя повзбудили, помогли, а роботу мі переписав наш будучій православный єпіскоп — теперь наш єднокурсник – Михал Канчуга. Жывот ся уберав не лем подля наліняйкованых желань людей,

но мав і свої нечеканы одбочіня. Каждый сі істотні спомяне на даяку фанту із своёго жывота. І я в тім напнутім ярнім часі спознав на балі мою жыву квітку – фрайрку Аленку. В моім вечэрнім обяту ём спостерег, же ёй сердзе є в клітці заперте на колодку і ся в тій клітці мече, дусить. Зато-м ся заповів, же ключік од колоды найду і ёй сердзе ослободжу, выпущу на волю. Вдяка співу дрозда поступно-м обявив в ёй сердцю і далшу загаду. В нашім обяту, при дотыках теплых пулз ся ёй сердцю звышує, чомусь ся полошаты, до арытміі перескакує. Тым ём бив донучены, бо страх ём дістав, же їй сердзе пукне – Аленкіны груды ніжно, помаленькы рукамы гласкаты, поцілункамы успокоєваты і ёй довгов густов косов сылзы щастя втраты. Почас тэрапіі в Аленкіных очах ём спозоровав маляр бородаты, котры до велікога раму нашу будучность малёвав. А бив ку нам жычлівы. З палеты фарбы брав веселы, світлы, а кідь іх щетцём по полотні тягав, будучность квітла як мама загородка, і нараз із щетцём до загородкы входыла мая пывонія а з нёв тихонька музыка. Аленка златысты шлаєр за собов тягала. І ся усмівала... Было то, было....

Так рокы летілы,
І лычка румяны
Як лыся на стромах
Высыхалы,
Фарбу сі мінілы,
Згужвалы ся
І рокы-плугы

Їх орали, боронили...
Но не цвили марно.
Огень їх не спопілнив,
Я їх не вымінив,
Ани-м їх не зрадив.

По схваліню діпломовкы вшытко ішло як на возику: Тяганя вопросів лівов руков перед задуманов штатнов комісіов, зачне журчання одповідей, гнедь друга комісія... Ніт ся коли опамятати. Нараз квіткы, поцілункы, тугы обьята, ґратулації... Вино голову точить, щастя родну пісню нотить. Парадна промочна сала, ясны світла, міста в салі доєдного обсаджены, а міджі масов людей святочні выобліканыма сидять в камюньскім крою мама і в парадній канафасці і лайблику сестра Маря. Чітають мена промованых, подаваня рук, перебераня діпломів. Штось велике, неповторне... Сповнений сон простых валальскых русиньскых хлопців Семёна Лецишина, Корнела Вавринчіка, Мірона Сисака, Петра Лишку, Штефана Петрищака, Михала Качура, Михала Канчугы, Миколая Ксеняка... Были ай молоды дівчата: Марія Дупканічова, Марія Фецуркова, Марія Хомова. Дыхали сьме атмосферу щастя, успіхів, літали сьме на крылах. В тій атмосферї сі першыраз моя фраїрка Алена Котярова руку подала з моєв мамов і сестров, першыраз ся поросправляли, жебы о пару місяців ся зась – уж на свадьбі зышли.

Прага – вызнамна і успішна етапа моєго жывота. Якось сі не знам представити мій

живот без стовежатої, без гучаня спіненої Вылтавы, без сілуэты освітленых Градчан, без камаратів-выходнярів...

Перевзятя високошкольського діплогу роскрутило колесо новаго жывота барз міцно. Ані ем ся не спмятав, уж ся минуло десять років од промоції. Давно мі Міністерство школства і культуры урчіло Єденадцятрїчну школу в Ружомберку, як моє перше педаґогічне місце работы. Но ту ем ся не встиг ані огрїти, уж ем руковав на повинну воєнську службу, почас котрой ем мав честь стеречі западну граніцію ЧССР – около Клатов і Яновіц. По короткім блуканю ем ся дефінітївно вернув до Ружомберка. Ту ся з Чех пристяговала і жена Алена. Ту сьме дісталу вытуженый квартал ь і ту сьме чекали свою першу дітину. Тото місто на Вагу серед прекрасных гор і лісів Малой і Великой Фатры, під Чебратєм і Хочом ся стало моїм тырвалым приставом, гніздом. По воєнській службі ем був пару років диретором Основной школы в Лікавці, а од 1969 року до 1991 року диретором гімназії в Ружомберку. Ту ем спознав многих честных, трудолюбных, мудрых людей. Горы і добры люде ту тримали мене і мою родину. В тім містечку дость часто ем ся стрїчав і сполупрацовав з художником Робертом Дубравцом, Людовітом Фуллом, популарізатором скаутінґу і основателєм Скаутского музея Вацлавом Рубешом, з писателєм Беняміном Тінаком, Антоном Лаучеком, Еленов Патковов, Станіславом Бемом, Петром Мішаком, Ігором Міланом Хованом, Мірославом Саніґом, Ярославом Резніком, писателєм і культурным

діятелём Радіславом Кендером, популярізатором туристікы проф. Зденком Гохмутом, фолклорістом Вільямом Груском, історіком, професором Владом Угларом...

Жывот приніс нелем плоды щастя, но несподівано ся родинне колеско россушыло, пукло під тярхов здеформовало, і наконець, россыпало.

Смертка з остров косов
Скрытов стежков кривов,
Потихонькы, босо
Вторгла до родины
І зачала тяти.

Скосила трёх братів,
Трёх братів і няня,
Маму, сваху, свата...
Чом ся мстила, Боже?
Чом таке скараня?
Хто в біді поможе?

Інспіраціі! Ту мушу спомянути паствиска, шлёгы, поляны... Ту ся зродила гра „Як пахнуть сіна“. Як бы ні. Тадь сіно – то квітками росколысана лука, а она – наше задумане шумляче море. Сіна – то блищача трава посыпана прозачныма перлами росы. Заставиш ся при них фасцінованый, бо де і одкы ся взяло тото фарбисте чудо при выході сонця? Сіна – то дзбанок чістой воды зо студенкы, то і стежки міджі буквами, і повкладованы покосы, і парадні выобліканы грабачкы...

Сіно – то зроджіня ласкы, но і істота про статок в тріскучіх морозах. Сіно – то чудесны пахы команіці, марґареток, малин, ягід, материной

душкы... Сіно – то і тягава співанка над
колысанков, в котрій лежить тужба.

Сіна – то по довгих роках живота в інших
регіонах, в далеких містах світа – невысловна
тужба вернути ся під родну стріху, зайти на
цінтерь, поклонити ся предкам, стиснути руку
сивым камаратам і поспоминати, што одлетіло і
ся нігда не наверне.

Ранна молга
Тихым кроком
Веде коня
Ід быстрині.

Сама з водов ся пограла:
Брызками кропила,
Ціла ся нуряла...
Спаня розганяла.

А пак взяла
Коника білого
За узду,
На хербет му выскочіла,
Щезла.
В хвоїнах зеленых
Додумати думу.

Сіна – то тужба встати на унавены ноги, взяти
кульбашку⁵⁶ і выдати ся на стежкы поляновы,
крачати помаленькы лісом на лазы, сісти на
пняк і слухати шептаня сосны, напіти ся чістой
воды спід бука. Ту родна природа ті поможе
збіланцовати, ці ся тужбы молодости холем
часточно наповнили, ці єсь не поблудив... ці ті
не жаль... ці бы єсь предці іщі не доказав да-

што... І подяковати. Кому іншому як не родічам і родному краю?

Як ся ті мам, родный краю,
І чім завдячіти
За спознану вірну ласку,
За рокы прожыты?

Же-сь мі співав дуже часто
Далеко од дому
Носталгічно і тягаво
Пісню полянову

Же все домів єсь ня лудив
На поляны малёваны
Навщівити моіх родных
Стару хыжу деревяну.

Чім ся я тобі одвдячу?
Дам ті своє сердце вдячно,
Бо ты був ку мі, мій краю,
Милостивый неконечно.

Градські нашы, стежки выходжены, котра з вас собі запамятала, кільки наших людей світ скламав, окрав, докалічів? Кілько же з тых, што одходили за корунков на хліб, остало приваленых в бані в Белгії, во Франції, а кільки купили шіфкарту до Австралії, Аргентіны ці до Амерыкы? І суть місця на земній кулі, де бы Камюнчане ся не намагали, де бы ім мозолі не твердли на оціль? А кільки ся стратили без стопы? Исто, жывот був на нас твердый, немілосердный; каждый пан ся на нас лем вершыв. Зато хлопи домів приходили схылены,

передчасно згорблені. Ви мі то досвідчіте, стежки виходжені. Драгы нашы, записали сьте собі до памяти, кількы армады по вас машіровали, своїма цвоками доптали, колесами калічили, розривали? Стежки узкы, хто зрахує, кілько є вас в хотарю? Кількыма го перетинате? Записали сьте даґде, кілько Камюнчан звала звізда щастя до світа? Запамятали сьте, хто в котру страну ся побрав, ці на запад, виход, север ці юг? Мали бы сьте памятати і нам про-зрадити мєно першого дротаря, першого ці-мермана, фурмана, служкы, штудента, жебы сьме їх златыма буквами записали до кронікы села. Не знате? Ани мєна тых, котры за нима нарікали?

Драгы нашы жбурком⁵⁷ высыпаны, стежки кривулякы, вы з істотов памятате, хто з родаків ся зо світа вернув найщастнішый. Хто то був? І чом був найщастнішый? Приніс злато, діаманты? Што за них накупив? Не скрив їх під Высоку або на Стражці? Не маме тот поклад глядати? Або найщастнішый був тот, котрый ся вернув здравый і дома нашов маму, няню, жену, діткы... і тішыв ся, же може зась выйти стежков на поляну і заспівати:

Студеночко моя,
Ты фурт чіста течеш,
Чом мі мої рочки
Назад не навернеш?

Я бы, студеночко,
Гускы рад пасти ходив,
Зась бы-м спід Высокой
Співаночки нотив.

Але ты лем дале
Чістов водов течеш,
Та ты мої рочки
Назад мі не вернеш.

Де бы не був, кады бы не ходив Камюнчан,
всягды ёго душа прягла домів за родным
гніздом. І в достатку і в біді сердце го лудило
ку плугу, борозді, шлёгам зароснутым... Там в
споминках находив обнову сил.

Кідь тя нерозважный осуд
В дїтстві выторгнув із дому,
Є збыточно ся злостити,
Вину на іншых валити.
Ты ідь маму навщівити.
Там без злобы, тяжкой кривды
Глядай жрідло далшой силы.

Кідь ті рокы уж немилы,
Жывот тя з коляї выбив,
Выберь ся ты на поляны,
Пообзерай долы, лазы
І послухай співы птахів.
Там без злобы, тяжкой кривды
Глядай жрідло далшой силы.

Кідь ся чуеш опущеным
І уж цалком знівоченым,
Выкروح сі на стару стежку,
Очість забыту студенку

І окоштуй воду – перлу.
Там без злобы, тяжкой кривды
Глядай жрідло далшой силы.

Кідь єсь віком унавений

І жалями скормучений,
Ідь і поклонь ся в покорї
Своїй мамі і нянєви,
Хоць уж лежать давно в гробі.

Там без злобы, тяжкой кривды
Найдеш жрідло новой силы.

І находив обнову, хто ся навертав. Ой, добрі є
нам, поky вас, родны стежки, не забываєме, поky
ся знаєме взаємно ословити, голосы зладити...

Вітрику з убочі,
Пискаш мі до кроку
Так міцно, сердечно.
Же мам слызу в оку.

Хтоже ті, вітрику
З вєрьбового прута,
Таку голосисту
Піщалку выстругав?

А нєлем выстругав,
Научів тя грати,
Мої дїтьскы рокы
Учів споминати?

Дякую, вітрику,
Дякую, піщалко,
Ваше привітаня
В сердці мі остало.

Поки маме ку кому прийти, кому руку подати...
є добрі. Добрі є, бо можеме сердце отворити і
занотити:

Камюнка, Камюнка,
Маш прекрасный хотарь,
Не продала бы-м тя
Ни за битый толярь.

До дому, до дому,
Каждый ку своёму,
Лем я, небожатко,
Раз не мам ку кому.

О БУДУЧНОСТИ

Споминки мають свою вагу тогды, кідь смотрять до будучности. О нашій минулости ся дасть уж дость подробно дізнати з друкованых публікацій, з архівів.

На Словеньску в сучасности сьме свідками комплікованого оброджіня, зачатого в році 1968 і усиленого ніжнов революціов, выслідком котрой было заложіня Русиньской оброды на Словеньску, заложіня часопису Русин, Народных новинок, русиньского народностного высыланя в розгласї, Театру Александра Духновича...

Сучасне русиньске оброджіня є і радостне, но і тяжке, домотане. Радостне, бо Конштитуція Словеньской републікы узнавать нашу народность і заручує нам многы права – слободу слова, віровызнаня, фінанчно і морално підпорує нашы орґанізаціі, фестівалы, розглас... Історічным моментом в нашій ідентіфікаціі была кодифікація русиньского літературного языка в 1995 р. а наслідно і заложіня Інштитуту русиньского языка і культуры Пряшівской універзіты. Найновше нашу автохтонность потверджує при Словеньскім народнім музею і Музей русиньской культуры в Пряшові, котрый почас своёго короткого єствованя уж зозберав велике матеріалне і духовне богатство і успішно репрезентує Русинів дома і в заграничу під веджінем директоркы ПгДр. Олгы Глосіковой, др. н.

Здало бы ся, же в русинькім руху панує велика активіта, же язык, культура і націонална гордость проквітають. Не суть то часто імаґінарны успіхы? Є істо наша ренесанція така радостна? Зважте,

ці попри спомянутых радостных фактах не суть і смутны, аж депримуючі. Уведу пару прикладів. В році 1948 в 275-тєх школах на выходнім Словеньску в русиньских селах і містечках ся учіло по руськы. Теперь в 2008 році ся ідеме од радости вознести, бо в Чабинах од 1-ого септембра отворили першу самостатну Основну школу з русиньским языком навчаня. Є то удалость на славу? Є! Є, бо ся родить перше наше. Но є то і на заплаканя, бо де ся поділи нашы школы? Хто був за тоту хыбу одсуджений? В Чабинах велика родость: прилетіла перша ластівка. За тов першов мілов і довгочеканов прилетять і далшы? Кібы прилетіло холем сто, окрім іншых і до Камюнкы. В них бы ся конечно учіла і наша історія, література, бо ту маюць нашы люде дефіцит в знанях, а він барз знижує нашу націоналну гордость і самосвідомость. Нашы школы – наша спаса од асімілації.

Другый приклад. Нашу грекокатолицьку віру – аж до ей повойнового заказу і заарештованя єпископа П. П. Гойдіча і многих далшых отців духовных – люде поважовали за тотожну з русиньсков народностєв. Може аж каждый Русин ся тогды у нас покладав за грекокатолика або православного. Но од зрушіня грекокатолицькой церкви ся сітуація зачала мінити, затоже нашы вірници переходили ку католикам а то і народностно. Быв то протест проти тогдышній політії. Так ся Русины зачінаюць страчати. В тім часі приходить і українізація школ. Протест був подобный – люде волять собі школы зо словеньским языком навчаня. А кідь по регабілітації нашой віры ся богослужобным языком ставать словенський, сітуація ся іщі

барже згіршыла. Носителём словакізації богослужобного языка був єпископ Гірка і ёго поклонници. Міджі нима, жаль, і многы русиньскы отці духовны, котры – під плащіком модернізації віры – служать літургії по словеньскы. Є то плащік зрады. А митрополита словакізацію іщі умоцнив. Благоречены єпископы П. П. Гойдїч і В. Гопко ся в гробі обертають. Так наш колишній фундамент віры і народности ся плановано і умышлено ліквідує, так ся копле грїб русинству. А Ватікан мовчїть, не хоче чути нашы протесты, не реагує на нашы скаргы ани просьбы.

Мы, Русины, цілы стороча сьме утримовали свою віру, язык, традиції. Нікому сьме войну не выповїли. Про нас тіпичным была робота, молитва, тиха терпезливість... пронаслідовали нас епідемії, неперестанны войны набоженьскы і світовы. Они тыж з нас вычерьпавали силы, ніщїли обыстя, уроду, людей; біда нас тяжыла так, же сьме не владали на ногах стояти; мы ся лем з мотыков, сокыров і плугом в руках над землю згынали, абы сьме допестовали скромный фалаток хлїба, збудовали стрїху на пережытя, а часто лем на жыворїня.

Не было сил ани часу двигнути очі ку небу; двигнути, ростягнути опону нещастя, котра перед нами зацлоняла красоты наших гор, перлисты рікы, унікатну архітектуру, ремесла, ікони... Ходили сьме як глухы коло співаючіх смереків, як слїпы по росквітнутых полянах... Ці не зато і днесь нам многым хыбїть належна гордость признати ся ку своёму, одвага смїло обгаєвати родне, голосно высловити материньске слово? Третє наше зранителне місце є зависть. Она нас трїщїть на фалаткы, гамує і деградує. А

мать многы здоконалены подобы.
Главно про тоты причіны, про тоты зранителны місця мам обавы о будучность русинства. Обавы може розогнати продумана плодна робота і одстранёваня хыб з нашого руху. Інакше не будеме достойно ёствовати, будеме лем жыворити. А фундаментом одстранёваня хыб мусить ёднозначно быти наше **є д и н с т в о**. Од ніжной револуції і мы маме многы орґанізаціі, здружія —такы і інакшы. Маме, но не подарило ся нам сконціповати ёднотный програм і респектовати го. Сповніня той задачі бы мало быти нашым найголовнішым кредом. Думам, же зъёднителков бы мала быти Русиньска оброда на Словеньску. Она была актївна в ніжній револуції, она є наймасовїша, найскушенїша і найініціатївнїша. Є і днесь така? Остатні орґанізаціі і здружія бы мали урчены свої прїорїты. Рострїщеность нас ослаблює. При сконціпованім ёднотнім і респектованім програмі зродила бы ся – образно повїджене – една наша многоводна ріка з красныма притоками, котры бы мали свої природны сценерїі, свої особитости. На першім місці ёднотного програму мусить быти основа школ з навчалным русиньскым языком. Лем неповинный русиньскый язык або кружки в словеньскых школах нам не поможуть. Закладати русиньскы школы нам уможнює Конштїтуція Словеньской републікы. Кілько маме наших школ? Уж двї? Нашы дїтки ся учать по німецькы, по анґліцькы, по французькы... чом і не по русиньскы? Де інде ся научать азбуку, нашу історїю, літературу як не в нашій школі? Де мають надобыти націоналну гордость, де ся научать „Отче наш...“, дізнають ся о заслу-

гах єпископів Гаґанця, Духновіча, Балудяньско-го, нашого мученика єпископа П. П. Гойдіча...? Хто буде читати нашы книжки, новинки, кідь іде ґенерація, котра не познать азбуку? Без нашой школы онімієме, поховеаме свій голос, ідентіту. Без школ і Інштітут русиньского языка і культуры є збыточный, і наша гімна „Я Русин быв...“ ся стане порожнів фразов. Без нашых школ не дасть ся упевнёвати обродный процес і обновляти історічну память.

Гнедь за школов визнамне посланя мать родина. Ту дітина учує перше материньске слово, ту ся дідять ґены і характер, ту ся одовздавають обычаї, звыкы, традиції. Родина, родічі розгодують і о школї. Гордость ку свому переходить з родічів на дітину. Неодділнов частів певного фундаменту нашой будучности бы мала быти плодна сполупраца школы і родини. Она впливать на то, в яких кружках дітина розвивать свої схопности, до яких активіт ся запоїть, яку школу буде навщівляти... як ей приростуть к сердцю русиньскы традиції, співы, обряды....

Кідь ся задумуєме над будучностів, треба признати, же розгодуючим фактором є і робота і національне усвідомліня сельского уряду, ёго підпора або гамованя нашого руху, ёго сполупраца зо школов і охота сполупрацовати з отцями духовныма. Успіхы села і школы без помочі духовенства немислимы. Історія і сучасность то потверджує. Слова честного, авторітетного отця духовного мають значну вагу. Сміло вывжывайме єствуючі демократічны права Словеньской републікы і Европы і зъєднующу силу Світового конґресу Русинів, членами котрого сьме нелем мы, Русины Словеньска, но

і Русини України, Німецька, Сербії, Мадярьска, Америки, Чеська, Румунська... Досправды настав час быти гордым на свою історію, духовне богатство, літературу, язык. Кідь будеме єднотны, і Бог нам поможе. Вірю, же Русини – нашы предкы і мы – добрі зорали свою ниву і засіяли якостне насїня, бо, смотьте, уж:

Налляли ся зерна,
Зогли ся колоскы
І вісять як перлы...
Ждуть ґаздівскы косы.

Чекать зерно повне.
Днесь є красна хвіля,
Дай же і нам, Боже,
Уж богаты жнива.

1. гайтоле (діал.) – стражници, што давали позор, абы ся не выпашовали чужі паствиска
2. пентро (діал.) – місце, кады ся подавало сіно
3. кастічка (діал.) – мала ладічка
4. передили (діал.) - перебігали
5. глайбас (діал.) - церуза
6. фусекля - штримфля
7. Басамугы (діал.) - смугы
8. найперше (діал.) – на самый перед
9. коничіна - команіця
10. мандель – вісем снопів доведна звязаных
11. напреверткы (діал.) – наскоро хватавчі
12. ферталь – ¼ години
13. капелюш (діал.) - калап
14. не гыдзгав (діал.) – не кыцкав, не лоскотав
15. кульбашка - паліця
16. десик (діал.) - десь
17. холешні – рянды, з котрыма ся в зимі обрुकчали ногы і так ся обували.
18. швайнос (діал.) -- отрубы фразеологізм
19. шморгнути (діал.) – розогнати ся
20. царок - ограда
21. рыгель – деревяный замок
22. мерфелити ся (діал.) -- мотати ся
23. карпель – біла ріпа (квака), котра ся вживала і як зеленина до поливки
24. рункля -- кормна ріпа
25. лапав (діал.) – хватав
26. клацікы (діал.) – наколоты клатикы з розрізаного дрывна
27. серзак (діал.) – кожушок без рукавів ушытый з вівчой скоры
28. кварталъ – пронаяте бываня
29. віган - шаты
30. шыбы (діал.) – окенны скла
31. пычопу (діал.) -- під стріху шопы
32. стыпнів (діал.) -- ростопив ся
33. высвердили - выгоблєвали
34. кудлити ся – дымити ся

35. калити -- білити
36. мериндя – їдло, котре ся брало на пашу, або на поле
37. вендлячка – спідня сукня з білого полотна
38. клаченіця – верхня сукня
39. загортка (діал.) – сведер
40. дала цупкы (діал.) - поцілівала
41. ґонты (діал.) – шындрлі на стрісі
42. кыдля – широка сукня
43. настерж отворены (діал.) – наскрізь отворены
44. кытайка (діал.) – каталькам напр. на батозї
45. іпен -- якраз
46. скамейка (русізм) – лавка в школі
47. канїкулы (русізм), котрый ся вживав в 50-тых роках міджі Русинами
48. ґайз (діал.) – плін
49. росправяням (діал.) -- розповіданям
50. пляскали (діал.) -- плескали
51. совершали (реалізували) – русізм, вживаний молодов ґенераціов Русинів в повойновім часї і на зачатку 50–тых років
52. кульбашка (діал.) – карадулька, палічка на підпераня
53. жбурк (діал.) – штеркове каміня, яким ся высыплюють драгы

ОБРАЗОВА ЧАСТЬ

1. Родічі автора
2. Абїтурьенты „Государственной русской гимназии в Пряшеве“ . В першім рядї директор ґімназїі А. Фариніч і проф. Й. Петрашевський (фотографія з року 1973, архів М. Ксеняка).
3. Єдны з многих, котрым в камюньскій школі

росли крыла (шк. рік 1979/80, фото архів М. Ксеняка).

4. З хрещія книжки Біда Русинів з дому выганяла. Першы зліва тогдышній председа Русиньской оброды Василь Турок-Гетеш. (фото А. Зозуляк).

5. На хрещія книжки Біда Русинів з дому выганяла пришли і Камюнчане з тогдышнім старостом М. Мытником і членами Барвінка (фото А. Зозуляк).

6. На семім засіданю Світового конгресу Русинів в році 2003 была М. Ксенякови уділена Премія А. Духновіча за русиньску літературу. Премію одовздавать доц. Василь Хома, к. н. (фото А. Зозуляк).

7. Ку сімдесятці ПгДр. М. Ксенякови ґратулує шефредактор Народных новинок і часопису Русин А. Зозуляк (фото А. Плішкова).

8. З ослав 60. выроча заложіня Барвінка. Вправо ведучій і діріґент інж. Мартін Караш (фото архів М. Караша).

9. Камюньський Барвінок (фото М. Караш).

10. З одкрытя Памятной таблы директорови ОШ в Камюнці, закладателёви і діріґентови Барвінка Штефанови Біттнерови. З членами Барвінка староста села Ю. Єдинак (фото М. Коневал).

11. Славность з нагоды 60. выроча ужываня новой будовы школы в Камюнці. Зліва: отець духовный Ф. Крайняк, староста села інж. Ю. Єдинак, директорка школы Др. О. Грегёва, заступкыня директоры Др. А. Гочікова (фото з архіву школы).

12. Родина М. Ксеняка, спереду манжелка Аленка (фото родинный архів).

ОБСЯГ

Вступ	3
Чаровне дїтинство	8
Страшны дні.....	32
Повойнова Камюнка	41
Скушка.....	58
Одход до школы.....	68
Канїкулы/Вакації.....	74
Першыбайкы.....	82
Здомудосвіта.....	85